

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Doroteja Pikel

SOCIALNO DELO Z DRUŽINAMI S ŠTEVILNIMI IZZIVI

Magistrsko delo

Ljubljana, 2017

PODATKI O MAGISTRSKEM DELU

Ime in priimek: Doroteja Pikel

Naslov magistrskega dela: Socialno delo z družinami s številnimi izzivi

Mentorica: doc. dr. Nina Mešl

Kraj: Ljubljana

Leto: 2017

Število strani: 107

Število tabel: 6

Število slik: 2

Ključne besede: socialno delo z družino, družine s številnimi izzivi, revščina, izvirni delovni projekt pomoči, koncept delovnega odnosa, postmoderni koncepti socialnega dela, delo v skupnosti.

Povzetek: V magistrskem delu prikažem kompleksnost stisk, v katerih se znajdejo družine v težkih življenjskih okoliščinah. Poudarek je na revščini, s katero se družine najpogosteje soočajo, in na njenih posledicah. Kljub nakopičenim in kompleksnim stiskam so družine odporne, z ustrezno podporo in pomočjo pa so sposobne doseči premike in premagati svoje stiske. Ustrezna pomoč in podpora se lahko zgodita le v izvirnih delovnih projektih pomoči, ki temeljijo na konceptu delovnega odnosa, z uporabo ostalih postmodernih konceptov socialnega dela.

Raziskovalni del magistrskega dela temelji na izkušnjah družin, ki so v letu 2013/2014 sodelovale v takrat imenovanem pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, in na podlagi podatkov, pridobljenih s strani študentk/študenta, ki so sodelovali z družinami. V raziskovalnem delu me je zanimalo, kakšen odnos se je razvil med študentkami/študentom in družino, kaj je družinam pomagalo, katere so bile delovne teme, kakšne premike so družine dosegle v izvirnih delovnih projektih pomoči ter kje vidijo prednosti in slabosti samega pilotnega projekta.

Glede na rezultate raziskave ugotavljam, da so družine tekom sodelovanja v izvirnih delovnih projektih pomoči dosegle številne za njih pomembne premike, pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« tako ocenjujem kot ustrezno pomoč in podporo družinam s številnimi izzivi.

MASTER'S DEGREE INFORMATION

Name and surname: Doroteja Pikel

Master's degree title: Social work with families with many challenges

Mentor: doc. dr. Nina Mešl

Place: Ljubljana

Year: 2017-03-04

Number of pages: 107

Number of tables: 6

Number of pictures: 2

Key words: social work with family, families with many challenges, poverty, individual working project of help, a concept of work relation, postmodern concepts of social work, community work.

Summary: In the master's degree a complexity of distresses, in which families find themselves in difficult life circumstances, is shown. The emphasis is on poverty that families are most often faced with and its consequences. Despite accumulated and complex distress families remain resistant but with the appropriate support and help they are capable of reaching movements and overcome their distresses. The appropriate help and support can happen only in individual working projects of help that are based on the concept of working relationship with the use of other postmodern concepts of social work.

The research part of the master's degree is based on experiences of families that participated in the so-called pilot project "Co-creating help with family in community" during the years 2013/14, and on the base of data that were gathered by students who collaborated with families. In the research part I also wanted to find out what kind of relationship has developed between students and families; what helped the families; which were working themes, what movements did families achieve in individual working project, and which are advantages and disadvantages of pilot project itself.

According to the results I have found out that families accomplished numerous movements that were important to them during their participation in individual work projects of help. The pilot project "Co-creating help with family in community" is therefore evaluated as a suitable help and support for families with many difficulties.

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA SOCIALNO DELO

Doroteja Pikel

SOCIALNO DELO Z DRUŽINAMI S ŠTEVILNIMI IZZIVI

Mentorica:
doc. dr. Nina Mešl

Študijski program:
Socialno delo z družino

Ljubljana, 2017

ZAHVALA

Posebna zahvala gre moji mentorici doc. dr. Nini Mešl, ki mi je na tej dolgi poti nastajanja magistrskega dela dajala usmeritve, spodbude, ideje; vedno je bila na voljo ter se mi v veliki meri prilagajala.

V prvi vrsti se zahvaljujem tudi vsem svojim domačim, mami Mateji, očetu Branetu, bratu Aljažu in starim staršem, še posebej omi Jožici, ki v pravem trenutku vedno najde »prave« besede. Vsak je pripomogel na svoj edinstven način, ki mi je veliko pomenil.

Zahvala gre tudi pomembni osebi v mojem življenju, fantu Davidu, ki me je znal spodbujati in mi pomagal na moji poti.

Zahvaljujem se tudi vsem družinam, ki so v letu 2013/2014 sodelovale pri pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«. Družine so si vzele čas za pogovor, mi podale veliko pomembnih informacij in mi s tem omogočile izvedbo intervjujev ter nastanek magistrskega dela.

Hvala vsem.

PREDGOVOR

Zdi se, da se v današnjem času vse več ljudi in tako tudi družin sooča z revščino in družbeno izključenostjo (Spletni vir 1). Družine s številnimi izzivi se tako soočajo z nakopičenimi stiskami, ki posegajo na več področij njihovega življenja, največkrat pa te stiske izhajajo iz zunanjega okolja (Madsen 2007, Walsh 2006, Vries, Bouwkamp 1995). Zaradi zunanjih in notranjih pritiskov lahko družina postane preobremenjena in destabilizirana, vsak najmanjši problem pa družini lahko pomeni preveliko breme, da bi se z njim uspešno soočila (Walsh 2006). V stroki socialnega dela in v pomagajočih poklicih smo postavljeni pred izziv, na kakšen način podpreti družine s številnimi izzivi, da bodo zmogle uspešno rešiti svoje stiske.

Na podiplomskem študiju, smer Socialno delo z družino, sem v letu 2013/2014 sodelovala v pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«¹. Omenjenega leta se je pilotni projekt začel razvijati od same ideje, katere nosilki sta bili doc. dr. Nina Mešl in as. dr. Tadeja Kodele, do financiranega projekta z naslovom Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja.² V tem letu smo kot prva generacija študentov izvirne delovne projekte pomoči³ soustvarjali z devetimi družinami.

Sama sem v IDPP-ju sodelovala z enostarševsko družino, z očetom in dvema otrokoma. Tekom sodelovanja z družino sem dobila konkreten uvid v družinsko situacijo, ki je pokazal ravno to krožno povezanost problemov in njihovo kopičenje. Družina, s katero sem sodelovala, se je soočala s hudo finančno stisko, oče je bil pred osebnim stečajem, zaradi zakonskih kriterijev pa niso bili upravičeni do vseh socialnih transferjev. Soočali so se tudi z grožnjo pred izselitvijo iz najemniškega stanovanja ter z učnimi težavami hčere. Oče je bil zaradi stisk v slabem zdravstvenem in duševnem stanju, občasno ni zmozel opraviti najnujnejših (gospodinjskih) opravil in pomagati hčeri pri učnih težavah.

Kljub vsem stiskam, ki jih družine s številnimi izzivi doživljajo in katere je doživljala tudi družina, s katero sem sodelovala, pa vemo, da so družine odporne, sposobne premagati težave in celo iz njih priti z novimi viri moči (Walsh 2006). Oče in hči, s katerima smo soustvarjali IDPP, sta ubesedila, da so se tekom sodelovanja v njunih življenjih zgodili pomembni premiki in spremembe na bolje. Na mentorskih srečanjih, ki so potekala v okviru pilotnega projekta, sem ravno tako zaznala našo pomembno vlogo pri doseganju premikov in sprememb v življenjih družin s številnimi izzivi. Zato sem se tudi odločila, da v okviru magistrskega dela raziščem področje dela z družinami s številnimi izzivi.

V teoretičnem delu magistrskega dela sem raziskala, s kakšnimi stiskami se družine soočajo. Podrobneje sem obravnavala temo revščine, njene posledice v življenjih družin in socialno izključenost. Prikažem tudi Model sodelovalnih procesov socialnega dela z družinami v skupnosti (Kodele, Mešl 2016), govorim o uporabi konceptov izvirnega delovnega projekta pomoči, koncepta delovnega odnosa (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005) in ostalih pomembnih konceptih, ki so ključni pri delu z družinami s številnimi izzivi. Osredotočim se tudi na pomen odnosa v IDPP-ju, delu v skupnosti in delu na t. i. drugi ravni dela z družino. Pišem o pilotnem

¹ V nadaljevanju na nekaterih mestih uporabljam okrajšavo pilotni projekt.

² Več o razvoju, ciljih in namenu projekta v teoretičnem delu.

³ V nadaljevanju uporabljam kratico IDPP.

projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, njegovem razvoju v projekt, imenovan Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja, njegovih ciljih in namenu.

Raziskovalni del temelji na izkušnjah družin, ki so v letu 2013/2014 sodelovale v pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«. Zanimalo me je, kakšen odnos so razvili družinski člani in študentka/študent, kaj jim je pomagalo pri doseganju sprememb, na katerih delovnih temah so delali, kakšne premike so dosegli v IDPP-ju ter kako so bili zadovoljni s samim pilotnim projektom. Del raziskave temelji tudi na podatkih študentov, ki so preko pilotnega projekta sodelovali z intervjuvanimi družinami. V tem delu so me zanimali predvsem splošni podatki o družinah, materialno stanje družin in delo na učni (ne)uspešnosti otrok.

Z magistrskim delom želim prikazati pomembnost uporabe konceptov in metod socialnega dela z družino pri delu z družinami s številnimi izzivi, pomembno vlogo odnosa v IDPP in dela v skupnosti, na čemer je tudi temeljil pilotni projekt. Izkazalo se je, da je sodelovanje družin v pilotnem projektu imelo pomembno vlogo pri doseganju zelenih premikov v njihovih življenjih. Glede na izkušnje družin se je pilotni projekt izkazal kot ustrezna pomoč in podpora družinam s številnimi izzivi.

V magistrskem delu poudarjam pomembnost jezika socialnega dela, zato poskušam uporabljati besede, ki opogumljajo, vključujejo (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005). Tako namesto o uporabnikih govorim o sogovornikih, namesto o »problematičnih« družinah, o družinah s številnimi izzivi (Melo & Alarcão 2011), o družinah s številnimi stresi (Madsen 2007) oziroma o družinah, ki živijo v težkih življenjskih okoliščinah (Ibid.).

V pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo v večini sodelovale študentke, zato ko govorim o sodelujočih v projektu, uporabljam ženski spol.

KAZALO VSEBINE

1. DRUŽINE S ŠTEVILNIMI IZZIVI	1
1.1 Terminologija	1
1.2 Družine s številnimi izzivi in njihove stiske.....	3
2. REVŠČINA	4
2.1 Absolutna, relativna in subjektivna revščina	5
2.1.1 Kritika pristopov merjenja revščine	7
2.2 Podatki o razsežnostih revščine	8
2.2.1 Družinske oblike in revščina	10
2.2.2 Brezposelnost in revščina	13
2.2.3 Stanovanjska problematika in revščina	15
2.3 Socialna izključenost in revščina.....	19
2.3.1 Posledice revščine	21
2.3.2 Učni (ne)uspeh otrok kot posledica revščine.....	22
3. KONCEPT ODPORNOSTI KOT IZHODIŠČE ZA POMOČ IN PODPORO.....	25
4. POMOČ DRUŽINAM S ŠTEVILNIMI IZZIVI SKOZI MODEL SODELOVALNIH PROCESOV SOCIALNEGA DELA Z DRUŽINO V SKUPNOSTI	27
4.1 Pomen odnosa v procesih podpore in pomoči družinam.....	29
4.2 Koncepti socialnega dela z družino in njihova uporaba	30
4.2.1 Koncept delovnega odnosa.....	30
4.2.2 Koncept izvirnega delovnega projekta pomoči	36
4.2.3 Koncept dela na dveh ravneh	37
4.3 Socialno delo z družino v skupnosti	39
5. PILOTNI PROJEKT SOUSTVARJANJE POMOČI Z DRUŽINO V SKUPNOSTI.	41
6. PROBLEM	45
6.1 Opredelitev problema	45
6.2 Raziskovalna vprašanja	46
7. METODOLOGIJA.....	48
7.1 Vrsta raziskave	48
7.2 Populacija in vzorčenje.....	48

7.3 Merski instrument ali viri podatkov	49
7.4 Zbiranje podatkov	49
7.5 Obdelava in analiza podatkov	50
8. REZULTATI	51
8.1 Družine s številnimi izzivi in stiske, s katerimi se soočajo	51
8.1.1 Učne težave otrok	51
8.1.2 Stanje družin	52
8.1.3 Stanovanjske razmere	52
8.2 IDPP v Pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«	53
8.2.1 Razvijanje odnosa med družinskimi člani in študentko/študentom	53
8.2.2 Pomoč in podpora v IDPP-ju	54
8.2.3 Teme in dosežene spremembe	56
8.3 Zadovoljstvo s pilotnim projektom »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«	61
8.3.1 Delo v skupnosti	62
9. RAZPRAVA	64
10. SKLEPI	72
11. PREDLOGI	74
12. VIRI IN LITERATURA	76
13. PRILOGE	82
13.1 Priloga: Vodilo za intervju z družinami	82
13.2 Priloga: Vprašalnik za študentke	82
13.3 Priloga: Kodiranje vprašalnikov – študentke	84
13.4 Priloga: Kodiranje intervjujev – družine	89

KAZALO TABEL

Tabela 2.1 Oblike družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu.....	12
Tabela 2.2 Stopnja zaposlenosti družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu.....	15
Tabela 2.3 Stanovanjski status družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu	17
Tabela 7.1 Značilnosti vzorca.....	49
Tabela 13.1 Kodiranje vprašalnikov – študentke	84
Tabela 13.2 Kodiranje intervjujev družin.....	89

KAZALO SLIK

Slika 2.1 Osebe, izpostavljene tveganju socialne izključenosti v Sloveniji leta 2015	9
Slika 4.1 Model sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti.....	27

1. DRUŽINE S ŠTEVILNIMI IZZIVI

Večina posameznikov je vpeta v nekakšne sisteme; prijateljske, službene, zelo pogosto pa smo del družinskega sistema⁴. Družina je kompleksen sistem posameznikov, z določenimi pravili, skupnimi cilji, raznolikimi družinskimi vlogami, komunikacijskimi vzorci ter konflikti (Čačinovič Vogrinčič 2008: 43). Družinski sistem je že sam po sebi zapleten, kadar pa družino doletijo problemi, katerih družina ni več sposobna rešiti sama, se družine znajdejo v težkih življenjskih okoliščinah. Tako lahko pride do tega, da eden od problemov, ki ga družina ne zmore rešiti, pripelje do drugega in tako se prične kopičenje problemov.

Ravno ta krožna povezanost med problemi in njihovo kopičenje se je pokazala tudi pri pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, kjer so družine, s katerimi smo sodelovali, doživljale večino naštetih razsežnosti problemov. Vsem družinam je skupna revščina, družine pa so se soočale še z drugimi kompleksnimi psihosocialnimi problemi: nasilje v družini, učni (ne)uspeh otrok, duševne težave, zdravstvene težave itd. Zavedati se moramo, da so družine v težkih življenjskih okoliščinah zaradi nakopičenih problemov in nezmožnosti reševanja le teh posebno ranljive, vendar ob ustrezni podpori in pomoči sposobne premagati težave. Podpora in pomoč, ki bi prekinili začaran krog neuspehov, pa morata biti usmerjeni v izvirne delovne projekte pomoči, v katerih sodelujejo vsi ljudje, ki so povezani s problemi oziroma z rešitvami v družinah (Mešl, Kodele 2016: 44).

1.1 Terminologija

V vsakdanjem življenju kot tudi v stroki socialnega dela ima jezik poseben pomen. Besede so pomembne, ker predstavljajo konstrukcijo našega življenja. Z njimi poimenujemo naše misli, čustva, dogodke itd. Jezik ni nedolžen, lahko je tudi ovirajoč (Andersen v Mešl 2007: 60), zato Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 10) poudarja, da mora jezik v stroki socialnega dela vsebovati besede, ki opogumljajo, dajejo moč ter vključujejo.

Tako moramo paziti tudi pri poimenovanju družin, ki so se znašle v stiskah. Zgodovinsko gledano so družine poimenovali po njihovem »primanjkljaju«. Etiketa »disfunkcionalna družina« ali »problematična družina« že v osnovi v ospredje postavi mnogo problemov, ki so

⁴ Zavzemam stališče, da je družina vsaka skupina ljudi (dva ali več), kateri člani se dojemajo za družino. V mojo definicijo družine torej spadajo vse družine: enostarševske, razširjene družine, istospolno usmerjene družine, reorganizirane družine, itd.

pogosti in za družino brezupni ter nerešljivi. Prav tako nalepka »problematična družina« okrivi družino za nastanke njihovih problemov. Družine pa se borijo z različnimi problemi, nad katerimi velikokrat nimajo vpliva. Stiske pogosto izvirajo s področja zaposlitve, zdravstvenega sistema, skupnosti ter iz širše družbe (Walsh 2006: 252).

Wiliam C. Madsen (2007: 10) tako raje kot o »problematičnih družinah«, »disfunkcionalnih družinah« govori o družinah, ki so se znašle v stiskah, o družinah v težkih življenjskih okoliščinah, o družinah z mnogimi stresi oziroma s številnimi izzivi. Takšno poimenovanje je primernejše, saj prikaže stiske in pritiske, ki jih družine doživljajo, hkrati pa se lahko fokusiramo tudi na njihove zmožnosti, kompetence, da te stiske rešijo. Tako se pri delu z družinami osredotočamo na »kaj je in kaj bi lahko bilo« in ne na »česa ni« (Madsen 2007).

Gabi Čaćinovič Vogrinčič (2008) govori o družinah s kompleksnimi psihosocialnimi problemi, A. T. Melo in M. Alarcão (2011) pa govorita o družinah s številnimi izzivi.

Vidimo, da različni avtorji (Melo & Alarcão 2011, Madsen 2007, Walsh 2006, Čaćinovič Vogrinčič 2008) uporabljajo različna poimenovanja.⁵ Blizu sta mi pojmovanja, družine v težkih življenjskih okoliščinah in družine s številnimi izzivi⁶. Pri obeh pojmovanjih je beseda družina postavljena na prvo mesto, kar pomeni, da je vsaka družina najprej družina, takšna ali drugačna. Z besedno zvezo »težke okoliščine« in »številni izzivi« pa opišemo kompleksnost problemov oziroma izzivov, s katerimi se družine soočajo. Beseda »okoliščine« pa pomembno prestavi fokus izvora problemov družine iz družine same v okolje, v katerem družina živi. Družine, ki so se znašle v težkih življenjskih okoliščinah, se največkrat soočajo ravno s problemi, ki izhajajo iz njihovega okolja (nizek dohodek, izguba službe, revščina itd.) in ne iz same družine.

Pri poimenovanju moramo biti torej pozorni, da v ospredje postavimo družino, je ne etiketiramo kot »disfunkcionalno« in nezmožno reševanja problemov, je ne okrivimo za nastanke njenih stisk in njihove probleme postavimo v kontekst okolja. S pojmovanjem družine tako že zavzemamo pogled na družino. Če pri pomoči in podpori družini v stiski zavzamemo fokus disfunkcije družine, potem lahko prezremo vire, ki bi lahko mobilizirali družino (Walsh 2006: 4).

⁵ Na tem mestu ne želim doseči enotnega poimenovanja za družine, ki so se znašle v stiski, ampak želim poudariti pomembnost poimenovanja, predvsem v stroki socialnega dela.

⁶ Oba pojma sta mi blizu, zato ju v magistrskem delu uporabljam izmenično.

1.2 Družine s številnimi izzivi in njihove stiske

Dandanes se družine soočajo z različnimi problemi: z revščino, z brezposelnostjo, s stanovanjsko problematiko, s socialno izključenostjo, z nasiljem, z zlorabami, s težkimi fizičnimi in duševnimi težavami, z odvisnostjo itd. Družine, ki živijo v revščini, se vsakodnevno borijo za dostop do osnovnih življenjskih potrebščin, kot so hrana, oblačila, bivališče in izobrazba (Walsh 2006: 252). Tako so družine pod nenehnim kroničnim stresom, zunanji in notranji stresorji pa lahko povzročijo preobremenitev in destabilizacijo družine (Walsh 2006). Problemi pogosto segajo na različna področja njihovega življenja (Ibid.), so povezani med sabo, se kopičijo in delujejo po krožnem mehanizmu.

O tem pišeta tudi Sjef de Vries in Roel Bouwkamp (1995: 17–20), ko analizirata probleme posameznika. Človekovo življenje razdelita na več področij (psihično, somatsko, materialno, socialno, družbeno) in trdita, da vsak proces, ki se zgodi na enem od področij življenja, ima določeno vlogo tudi v drugih paralelnih procesih na drugih življenjskih področjih. Problemi z enega področja lahko odsevajo tudi na drugih področjih. Problemi tako niso samo vzročno posledično povezani, ampak krožno (Ibid.) in posežejo na več dimenzij človekovega življenja (Walsh 2006: 251).

Problemi, konstantni pritiski in nakopičene stiske povečajo ranljivost družin in ogrozijo njihovo sposobnost premagovanja težav. Kadar se družina sooča z eno ali mogoče z dvema stiskama, jih je sposobna premagati. Pri družinah v težkih življenjskih okoliščinah pa se stiske in izgube kopičijo, zato je vzorec reševanja stisk oziroma problemov ogrožen in ne deluje več. Družina, ki se znajde v takšni situaciji, pa zaradi pretežkih bremen in izčrpanih virov ni več sposobna sama reševati stiske (op.cit: 253).

V vseh družinah, s katerimi smo sodelovali preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, lahko prepoznamo krožni proces nastajanja problemov in kopičenja stisk.

Kljub dejstvu, da so vse družine edinstvene, izvirne in so se tudi soočale z, na prvi pogled, različnimi problemi, je bila vsem družinam skupna revščina. Ostali problemi in stiske, npr. težave v fizičnem in duševnem zdravju, stanovanjske stiske, šibka socialna mreža, težave otrok v izobraževalnem procesu, so bile pogosto le posledica brezposelnosti, pomanjkanja materialnih dobrin, z eno besedo posledica revščine. Zato bom v nadaljevanju magistrskega dela temo revščine in z njo povezanimi sorodnimi temami obširneje predstavila.

2. REVŠČINA

Strokovnjaki in uradne institucije revščino definirajo⁷ in merijo na različne načine, odvisno od tega, kateri pristop zavzamejo (absolutni, relativni, subjektivni).

Evropski statistični urad [Eurostat] (Spletni vir 2) koncept revščine kot take definira z vidika relativnega modela. V takšno definicijo revščine so vključeni ljudje, ki imajo nizek dohodek [income poverty]. Koncept revščine nadalje razširijo in ga poimenujejo Stopnja tveganja revščine ali socialne izključenosti [People at risk of poverty or social exclusion], v katerega pa vključijo še okoliščini, kot sta materialno pomanjkanje⁸ [material deprivation] in nizko delovno intenzivnost⁹ [low work intensity].

Statistični urad Republike Slovenije¹⁰, ki se zgleduje po Evropskem statističnem uradu, definira in meri revščino na enak način (Spletni vir 4).

Revščino lahko opredelimo izključno z dohodkovnega vidika (relativni model revščine – Eurostat, SI-STAT), vendar nekateri avtorji in institucije zavzemajo koncept širše definicije. »Evropski svet je leta 1984 sprejel definicijo revščine, ki pravi, da so revne osebe, družine ali skupine oseb tiste, katerih sredstva (materialna, kulturna in socialna) so tako omejena, da jim ne omogočajo minimalno sprejemljivega življenja v državi, v kateri živijo« (Spletni vir 9). Torej revščina ne predstavlja samo pomanjkanja denarnih sredstev, ampak: «[...] pomeni splet različnih pomanjkanj in krnitev življenjskih priložnosti» (Črnak Meglič et. al 2009: 7). »Dolgotrajno materialno pomanjkanje povzroča, da so revni ljudje izključeni iz družbenega dogajanja in postanejo socialno, kulturno in politično marginalizirani« (Ibid.). Izključenost iz naštetih sfer tako privede do socialne izključenosti ljudi, ki živijo v revščini.

⁷ Definiciji revščine se posvetim le toliko, da osvetlim koncept revščine in socialne izključenosti.

⁸ »STOPNJA MATERIALNE PRIKRAJŠANOSTI je odstotek materialno prikrajšanih oseb. Materialno prikrajšane so osebe, ki živijo v gospodinjstvu, ki izkazuje pomanjkanje vsaj 3 ali vsaj 4 od 9 elementov materialne prikrajšanosti. Ljudje, ki so resno materialno ogroženi si ne morejo privoščiti: 1) rednega plačila hipoteke ali najemnine, rednih stanovanjskih stroškov, odplačevanja kreditov, 2) primerno ogrevanega stanovanja, 3) poravnave nepričakovanih izdatkov, 4) mesnega ali enakovrednega vegetarijanskega obroka vsaj vsak drugi dan, 5) enotedenskih letnih počitnic za vse člane gospodinjstva, 6) osebne avtomobila, 7) pralnega stroja, 8) barvnega televizorja, 9) telefona« (Internetni vir 4).

⁹ »DELOVNA INTENZIVNOST GOSPODINSTVA [se izračuna] kot razmerje med številom mesecev v referenčnem letu, v katerih so bili za delo sposobni člani gospodinjstva (torej osebe, stare 18–64 let, razen vzdrževanih otrok) dejansko delovno aktivni (tj. zaposleni ali samozaposleni), in številom mesecev, v katerih bi bili za delo sposobni člani lahko delovno aktivni. V delovno neintenzivnih gospodinjstvih ni bil nihče od za delo sposobnih članov delovno aktiven niti en mesec v letu, v delovno intenzivnih gospodinjstvih pa so bili vsi za delo sposobni člani delovno aktivni celo leto. Delno delovno intenzivna so gospodinjstva, v katerih je bil vsaj en za delo sposoben član delovno aktiven le del leta« (Internetni vir 4).

¹⁰ V besedilu uporabljam tudi okrajšavo SURS.

Na pojav revščine moramo gledati skozi širšo prizmo in jo tako tudi definirati ter meriti. Pri merjenju je poleg dohodka družine (nizek dohodek) potrebno upoštevati tudi materialno pomanjkanje in zaposlitev družinskih članov (Spletni vir 2, Spletni vir 4). Pri merjenju pa bi se morale upoštevati tudi stanovanjske razmere družine, premoženje, dostop do zdravstvenih storitev, do izobraževanja ter dostop do socialne, kulturne in politične sfere (Črnak Meglič et. al 2009: 7).

2.1 Absolutna, relativna in subjektivna revščina

Tako kot pri določitvi definicije revščine se mnenja sociologov in raziskovalcev razhajajo tudi pri izdelavi pripomočkov za merjenje revščine. Navsezadnje sta dojemanje revščine in njeno merjenje tesno povezani. Mojca Novak (1994: 23) pravi, da vsaka definicija revščine izhaja iz določene teorije. Dodaja še: »Različne definicije, seveda, privedejo do različnih odgovorov o obsegu revščine [....]« (Ibid.). Sociologi tako ne morejo doseči enotnega soglasja o definiranju revščine ter o njenem merjenju. Razvili so različne načine, tri splošne pristope merjenja revščine (absolutni, relativni in subjektivni pristop¹¹), katerih pa običajno ne uporabljajo ločeno, ampak sestavljajo elemente različnih pristopov, odvisno od raziskovalnega interesa (Ibid.).

»Absolutna revščina [navadno] pomeni sodbo o osnovnih človeških potrebah, merimo [pa] jo z vidika sredstev, potrebnih za ohranjanje zdravja in fizične zmogljivosti [ljudi]« (Haralambos, Holborn 1999: 133). Izmerimo jo tako, da ocenimo osnovne življenjske potrebščine, določimo mejo revščine in nato vse ljudi, ki imajo nižje dohodke od določene meje, označimo za revne (Ibid.). Takšen pristop temelji na merjenju osnovnih življenjskih sredstev in poudarja predvsem materialno pomanjkanje, meri pa naslednje potrebe: potreba po prehrani (zaužitje kalorij in beljakovin); potreba po bivališču (kakovost bivališča) ter potreba po zdravju (kakovost razpoložljive medicinske oskrbe) (Ibid.).

Za razliko od absolutnega načina merjenja obsega revščine relativni način merjenja obsega standarde, specifične za določen kraj v določenem času. Skozi čas se potrebe ljudi spreminjajo kot na primer: v današnjem času je topla voda postala nujna potreba in ne razkošje, zato mora

¹¹ Vsak izmed teh načinov ima svoje prednosti in slabosti, na kratko bodo predstavljena zaradi lažjega razumevanje merjenja revščine ter lažjo razlago statističnih podatkov v poglavjih 2. 2.

opredelitev revščine upoštevati tudi potrebe in zahteve spreminjajoče se družbe (Haralambos, Holborn 1999: 137).

Posameznik je reven takrat, ko je njegov življenjski standard oziroma dohodek precej nižji od splošnega standarda, ki velja za neko državo oziroma regijo, v kateri takšen posameznik živi. Relativna revščina je odvisna od standarda države in jo merimo po številu prebivalcev, ki živijo pod pragom revščine v določeni državi (Spletni vir 2).

»Relativna revščina pomeni položaj neke skupine, ki je opredeljen in merjen v razmerju z drugimi v enakem okolju, skupnosti ali državi. Tako ima lahko nekdo, ki se uvršča med revne v razviti državi, višje prihodke od tistega, ki se v manj razviti državi uvršča med bogate.« (Spletni vir 3).

Za razliko od merjenja absolutne meje revščine pri relativni revščini prag revščine ni določen vnaprej kot na primer: absolutni znesek praga revščine ali pa košarica dobrin, potrebnih za življenje. »Po tem konceptu so revni vsi, ki živijo v gospodinjstvih, katerih razpoložljivi ekvivalentni dohodek ne dosega praga tveganja revščine« (Spletni vir 4). Takšno merjenje je enotno po vseh državah članicah Evropske unije (Ibid.).

Pri določitvi relativne meje revščine se uporablja odstotek od povprečja oziroma mediane ekvivalentnega dohodka.

»Določimo ga tako, da najprej za vsa gospodinjstva izračunamo njihov razpoložljivi dohodek na ekvivalentnega člana, ga pripišemo vsem članom gospodinjstva in nato vse osebe razvrstimo glede na višino tako pripisanega dohodka. Dohodek osebe na sredini te porazdelitve je mediana; vrednost v višini 60 % mediane pa je določena kot prag tveganja revščine. Po tem konceptu so revne vse osebe, ki živijo v gospodinjstvih, katerih dohodek na ekvivalentnega člana je nižji od izračunanega praga.« (Ibid.)

Vrzeli absolutnega in relativnega pristopa merjenja revščine poskušajo zapolniti zagovorniki subjektivne revščine, ki za merjenje uporabljajo posameznikovo dožemanje stanja revščine (Haralambos, Heald v Novak 1994: 28). »[Merjenje] temelji na odgovorih oziroma mnenjih gospodinjstev o njihovem dohodkovnem položaju ali njihovih potrebah« (Spletni vir 19). Po tem pristopu lahko rečemo, da je posameznik reven takrat, ko se opredeli in počuti revnega.

2.1.1 Kritika pristopov merjenja revščine

Vsi od naštetih pristopov merjenja revščine imajo svoje pozitivne in negativne vidike, zato so tudi doživeli veliko kritik.

Absolutni način merjenja kritizirajo zaradi prevelikega posploševanja potreb glede na različne kulture. Že znotraj nekega podobnega okolja imamo ljudje različne prehrabne navade in različne standarde bivališč, kaj šele, če primerjamo različne kulture. Tako se: »Stopnja in način zadovoljevanja teh potreb pomembno razlikuje v različnih naravnih in družbenih okoljih« (Novak 1994: 25). Zato moramo upoštevati prehrabne navade ljudi med določenimi kulturami ter tudi znotraj njih (Townsend v Haralambos, Holborn 1999), kar velja tudi za standarde bivališča (Jack & Jonet Roach v Ibid).

Absolutni način pri merjenju upošteva le osnovne življenjske potrebe, kot so hrana, pijača, zdravje in bivališče (Drewnowski & Scott v Haralambos, Holborn 1999: 133), kar pa je še eden od negativnih vidikov takšnega načina merjenja.

Medtem, ko relativen način za razliko od absolutnega upošteva določene standarde v določeni družbi, vendar še vedno revščino meri izključno z materialnega vidika oziroma iz dohodkov v družini. Zato nekateri menijo (Spletni vir 4), da podatki za takšen način merjenja bolj kot število ljudi, ki živijo v revščini, pokažejo, kakšna je družbena neenakost v določeni populaciji, saj pri merjenju obsega ljudi, ki živijo v revščini, ne upoštevajo: »[...] gibanja cen, stanovanjskih razmer, premoženja in drugih dejavnikov, ki prav tako vplivajo na življenjski standard ljudi« (Ibid.).

Prav tako Andreja Črnak Meglič in ostali v svoji raziskavi Revščina in socialna izključenost med družinami z otroki (2009: 9) opozarjajo, da je revščina večdimenzionalni pojav, katerega pa ne moremo meriti le z dohodkovnega vidika. Revščina, zlasti revščina otrok, se poleg nezadostnega dohodka odraža tudi preko oskrbe (prehrana, zdravstvo, stanovanjski standard), zaščite (pred zlorabami, nasiljem) in participacije (izražanje lastnih stališč, počitek, zabava).

Tretji pristop, ki naj bi obšel negativne vidike relativnega in absolutnega načina merjenja revščine, pa je po mojem mnenju preveč ohlapen. Takšen pristop temelji na subjektivnih mnenjih posameznikov, v čemer ne vidim težave, vendar le, če ga uporabljamo v kombinaciji s kakšnim od ostalih načinov merjenja.

V naslednjih poglavjih so večinoma predstavljeni podatki, zbrani po relativnem načinu merjenja revščine (Statistični urad Republike Slovenije, Evropski statistični urad), vendar sem se trudila vključiti tudi čim več raziskav, ki revščino merijo na kvalitativen način (Leskošek et. al. 2013, Črnak Meglič et. al 2009 itd.). Statistični podatki o revščini (SURS, Eurostat) nam sicer povedo nekaj o številu in življenju ljudi, ki živijo v revščini, vendar pa podatki naj ne bi pokazali dejanskega števila revnih ljudi, saj ne zajemajo premoženja, ki ga imajo ljudje v lasti; stanovanjskih razmer; prav tako nam: »[...] ne povedo [veliko] o dejanskem pomanjkanju nujnih življenjskih potrebščin in o dostopnosti do ključnih socialnih storitev« (Novak 1994 v Črnak Meglič et.al 2009: 9).

Zato je za razumevanje koncepta revščine nujno potrebno poleg statističnih podatkov (SURS, Eurostat) vključiti tudi druge raziskave, ki upoštevajo vsakdanjo realnost družin, ki živijo v revščini in ki temeljijo na besednih opisih (Črnak Meglič et. al 2009, Leskošek et. al 2013 itd.)

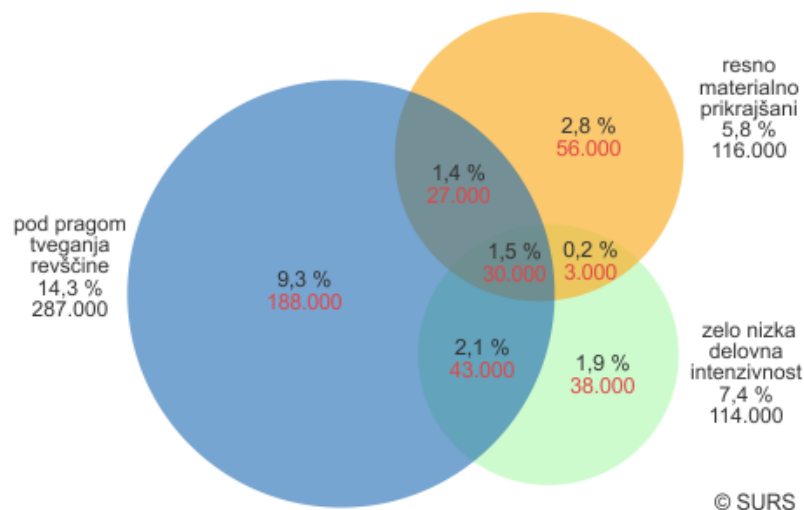
2.2 Podatki o razsežnostih revščine

Svetovna zdravstvena organizacija (Spletni vir 5) ocenjuje, da 1,2 milijardi ljudi na celem svetu živi v hudi revščini, z manj kot enim dolarjem na dan.

Leta 2015 je bilo po podatkih Eurostata (Spletni vir 2) 118,697 milijona oziroma 23,7 % vse populacije v Evropi v tveganju, da bodo postali revni ali socialno izključeni. Te ljudi je prizadela vsaj ena ali več dimenzij revščine: izpad dohodka, materialna prikrajšanost ter življenje v gospodinjstvu z nizko stopnjo zaposlenosti.

V Sloveniji stopnja tveganja revščine od leta 2005 raste. Leta 2005 je znašala 12,2 % vseh prebivalcev Republike Slovenije, leta 2013 se je povzpela na 14,5 % vseh prebivalcev, kar pomeni 291.000 oseb. Podatki kažejo, da za leto 2014 stopnja tveganja revščine ostaja enaka (14,5 %), v letu 2015 pa se je pričela zniževati (14,3 %) (Spletni vir 6). Spodnja shema prikazuje, da v Sloveniji pod pragom revščine še vedno živi 287.000 ljudi, če pa k tej številki prištejemo še ljudi, ki so resno materialno prikrajšani, in ljudi, ki živijo v gospodinjstvu z nizko delovno intenzivnostjo, dobimo precej višje število. Socialno izključenih ljudi je bilo v Sloveniji leta 2015 kar 19,2 %, kar predstavlja približno 385.000 ljudi (Ibid.). Še posebno pozornost moramo nameniti ljudem, ki jih štejemo v presek vseh treh krogov (30.000), saj ti ljudje živijo pod pragom revščine, so resno materialno prikrajšani in živijo v gospodinjstvih z nizko delovno intenzivnostjo.

Slika 2.1 Osebe, izpostavljene tveganju socialne izključenosti v Sloveniji leta 2015

VIR: Spletni vir 3

Če primerjamo stopnjo tveganja revščine med spoloma, lahko vidimo, da je za ženske možnost, da bodo postale revne, večja od moških. Leta 2015 je tako pod pragom tveganja revščine živelo 13,0 % moških, v primerjavi z višjim odstotkom žensk (15,6 %). Najvišjo stopnjo tveganja predstavljajo brezposelni ljudje, leta 2005 je ta znašala 24,9 %, do leta 2015 je ta narasla na 44,8 %. Visoko tveganje predstavljajo tudi upokojeni, med katerimi je največja razlika med spoloma (Ibid.).

Pregled statističnih podatkov (Ibid.) za tveganje revščine med gospodinjstvi pokaže, da je bilo leta 2015 skupaj ogroženih kar 14,3 % gospodinjstev. Med enočlanskimi gospodinjstvi najbolj izstopa gospodinjstvo, kjer je članica ženska, ter gospodinjstvo, v katerem je član starejši od 65 let (zopet opazimo razliko med spoloma, kjer je odstotek tveganja, žensko usmerjenih gospodinjstev, starejših od 65 let, višji od moškega). Med gospodinjstvi oziroma družinami z vzdrževanimi družinskimi člani je leta 2015 pod pragom revščine živelo kar 12,9 % ljudi. Najbolj so ogrožene enostarševske družine (Spletni vir 2). Med družinami z dvema odraslima in otroki so bile leta 2015 najbolj ogrožene družine z vsaj tremi otroki (16,0 %), sledijo družine z enim vzdrževanim otrokom (12,6 %) ter družine z dvema vzdrževanimi otrokoma (10,2%) (Spletni vir 6).

Če pogledamo tveganje revščine še z vidika zaposlenosti družin oziroma delovne intenzivnosti, imajo družine z brezposelnimi¹² odraslimi člani precej večjo stopnjo tveganja revščine kot družine z zaposlenimi člani. Stopnja tveganja revščine za družino z brezposelnimi odraslimi člani za leto 2015, znaša kar 80,7 % , medtem, ko je odstotek pri družinah z zaposlenimi člani bistveno nižji (3,8%).

Po podatkih Eurostata (Spletni vir 2) tudi otroci predstavljajo, visoko stopnjo tveganja revščine v primerjavi z drugimi skupinami ljudi . Revščina otrok je izziv sodobne Evrope, tudi zaradi tega, ker se revščina otrok razlikuje od revščine odraslih. Na revščino otrok vpliva družina, v kateri otrok odrasča, vpliva pa tudi na otrokov razvoj in posledično na obdobje odraslosti.

Darja Zaviršek (Spletni vir 7) pa opozarja še na eno skupino ljudi, in sicer na mlade, ki zaradi visoke stopnje brezposelnosti predstavljajo višjo stopnjo tveganja revščine.

Po pregledu podatkov (SURS- SI-STAT, Eurostat, Zaviršek 2014, Leskošek et al. 2013) lahko rečem, da visoko stopnjo tveganja revščine predstavljajo naslednje skupine ljudi: žensko centrirana gospodinjstva, starejša populacija (predvsem ženske), nezaposleni ljudje, otroci, mladi, enostarševske družine, družine z več otroki ter družine, v katerih sta starša nezaposlena. V današnjem času pa je vse več revščine tudi med zaposlenimi (Leskošek et. al. 2013).

2.2.1 Družinske oblike in revščina

Dejstvo je, da so nekatere oblike družin bolj ranljive in v večjem tveganju, da bodo živele v revščini in socialni izključenosti. Podatki kažejo, da so med vsemi oblikami družin najbolj ranljive ravno enostarševske družine. Leta 2015 je pod pragom tveganja revščine živelo 32,5 % enostarševskih družin. V družinah, v katerih živijo dva odrasla in dva vzdrževana otroka, ta odstotek znaša 10,2 % (Spletni vir 6). Otroci, ki živijo v enostarševskih družinah, so v večjem tveganju, da bodo postali revni kot pa otroci, ki živijo z obema staršema. Približno polovica (49,8 %) enostarševskih družin v Evropi je leta 2013 živela pod pragom revščine, v primerjavi z 19,8 % revščino družin, v katerih sta dva odrasla in dva odvisna otroka. (Spletni vir 2). Poleg enostarševskih družin pogosteje živijo v revščini tudi družine z dvema odraslima in tremi ali več odvisnimi otroki (Spletni vir 2).

¹² SURS uporablja pojem delovna intenzivnost oziroma delovna neintenzivnost.

Če rangiramo oblike družin po stopnji tveganja revščine v slovenskem prostoru, vrstni red sledi takole: enostarševske družine, družine z dvema odraslima in najmanj tremi otroki, sledijo dva odrasla z enim vzdrževanim članom ter dva odrasla z dvema otrokoma (Spletni vir 6).

Še večjo ranljivost pa predstavljajo družine, v katerih so razmere podvojene oziroma nakopičene. Tako lahko najvišjo stopnjo ranljivosti družin predstavljajo enostarševske družine, družine z več otroki ter družine z visoko stopnjo brezposelnosti odraslih članov.

Za večjo stopnjo revščine enostarševskih družin obstaja več razlogov, tako materialnih kot tudi socialnih. Enostarševske družine imajo precej nižji dohodek kot dvostarševske družine, kljub temu, da imajo po Zakonu o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (Uradni list RS, št. 26/2014-ZSDP-1) večji obseg pravic kot dvostarševske družine. Glede na to, da je delež enostarševskih družin, ki živijo pod pragom revščine, veliko višji od ostalih, jim to ne zadostuje, da se znebijo bremena revščine. Razlogi za višjo stopnjo revščine so tudi v neplačevanju preživnine ter ožja materialna in socialna mreža (Narat et. al 2011: 17–19).

Razlog za visoko stopnjo revščine družin z vsaj tremi otroki lahko najdemo v višjih potrebah družinskih članov (Lohmann 2006: 6). Večje gospodinjstvo pomeni večje potrebe, ki pa so povezane s številom in s starostjo nepreskrbljenih družinskih članov. »Več kot je v gospodinjstvu odvisnih članov (člani brez lastnega dohodka), večja je verjetnost, da bodo člani gospodinjstva revni, saj se mesečni dohodek gospodinjstva deli med več oseb (Leskošek et al. 2013: 51).

Preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo sodelovali z družinami, ki so se znašle v hudih življenjskih okoliščinah. Tudi naš pregled podatkov o družinskih oblikah družin, ki so bile vključene v projekt, je pokazal, da so ravno enostarševske družine in družine z več otroki v večjem tveganju, da bodo živele v revščini in socialni izključenosti. Ugotovitve namreč kažejo, da bi lahko sedem od devetih družin, ki so sodelovale v projektu, umestili med enostarševske družine. Dve družini (D5 in D9) sem umestila v več družinskih oblik: ena od družin je tekom sodelovanja doživela izgubo starša, zato jo umeščam v jedrno in enostarševsko obliko, pri drugi družini pa gre za enostarševsko družino, ki živi skupaj s starimi starši, zato jo umeščam še med kategorijo razširjene družine. Ena družina predstavlja jedrno družinsko obliko. Družine so imele od enega do pet otrok.

Tabela 2.1 Oblike družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu

Tipologija družin ¹³ /Družine	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9
Jedrne družine		✓(1)							✓(3)
Razširjene družine					✓				
Enostarševske družine	✓(2) ¹⁴		✓(2)	✓(2)	✓(2)	✓(2)	✓(2)	✓(5)	✓

VIR: Rezultati raziskave magistrskega dela (Pikl 2017)

Nastete ugotovitve iz pilotnega projekta, statistični podatki (SURS, Eurostat) in raziskave (npr. Nerat et al. 2011) tako pokažejo višjo stopnjo tveganja revščine in socialne izključenosti enostarševskih družin, zato je pri podpori in pomoči potrebno še večjo pozornost nameniti ravno tem oblikam družine. Tamara Nerat in ostali (2011: 115) predlagajo naslednje spremembe na sistemskem področju: sprememba meril do upravičenosti socialnih transferjev za enostarševske družine; pravica do izplačila preživnine do 26. leta, v kolikor se otrok redno šola; v nacionalno stanovanjsko strategijo umestiti enostarševsko družino kot ranljivo skupino ljudi in zagotoviti potrebne ukrepe, ki bodo zagotavljali primerna stanovanja; starše, ki sami vzgajajo otroke, je potrebno umestiti kot ranljivo skupino ljudi in jih vključiti v aktivno politiko zaposlovanja; povečati število programov, ki bi bili usmerjeni v pomoč in podporo enostarševskih družin; zagotoviti večjo dostopnost do zdravstvenih storitev itd.

¹³ Umeščanje družin v določeno tipologijo je bilo zelo zahtevno in naporno, kar kaže na izjemno pestrost družinskih oblik, njihovo spreminjanje in specifičnost vsake družine. Tudi pri projektu so se družinske oblike tekom sodelovanja spreminjale. Zavzela sem klasifikacijo (Brown 1992: 210-212 v Renner et. al), katero sem malo priredila: jedrne družine (družine dveh staršev in otrok), razširjene družine (vertikalno in horizontalno razširjene družine, sestavljene iz več jedrnih, ki jih povezuje sorodstveno razmerje in strnjena lokacija bivanja oz. geografska ločenost, ampak vzajemna opora) enostarševske družine (otroci in starši) in reorganizirane družine (ponovno vzpostavljene družine, eden od partnerjev je socialni starš).

¹⁴ Številke v oklepajih pomenijo število otrok v družini.

2.2.2 Brezposelnost in revščina

Dolga leta se je revščino povezovalo izključno z ljudmi, ki niso imeli plačane zaposlitve. Veljalo je prepričanje, da je revščina posledica lenosti in hendikepa. Vendar pa se v današnjem času stopnja tveganja revščine zaposlenih zvišuje (Leskošek et al. 2013: 1). Plačana zaposlitev sicer obvaruje pred revščino in socialno izključenostjo, vendar pa to pogosto ni dovolj, da ubežimo revščini (op. cit:15). Vesna Leskošek in ostali (op. cit: 39–65) navedejo različne dejavnike, ki vplivajo na revščino zaposlenih: kapitalistična logika zniževanja stroškov, nizko plačilo za delo, vrsta pogodbe, krajši delovni čas, porazdelitev dohodka med ostale (odvisne) družinske člane, starost, spol itd.

Kljub povečevanju stopnje tveganja revščine zaposlenih so še vedno najbolj tvegana populacija ljudje, ki so nezaposleni oziroma družine, v katerih so odrasli člani nezaposleni.

Delo oziroma zaposlitev je najbolj pomemben vir dohodka za večino družin in izguba oziroma odsotnost le tega vpliva na to, da družine postanejo revne (Spletni vir 2). Z višjo stopnjo zaposlenosti oziroma višjo delovno intenzivnostjo stopnja tveganja revščine upada (Spletni vir 6).

Brezposelnost in posledično tudi število družin, ki živijo pod pragom revščine, iz leta v leto raste, čeprav je v letu 2016 v primerjavi s prejšnjimi leti zaznati upadanje registrirane brezposelnosti. Podatki z Zavoda za zaposlovanje RS nam pokažejo, da je bila v obdobju od 2007 do 2016 najnižja stopnja brezposelnosti leta 2008 z 59.303 registriranimi brezposelnimi ljudmi. Število brezposelnih se je od leta 2008 strmo višalo, leta 2014 pa je bilo zaznati najvišjo stopnjo brezposelnosti, in sicer 120.109 ljudi. Leta 2015 je bilo zaznati upad števila brezposelnosti (112.725 ljudi), tako kot tudi leta 2016 (103.152) (Spletni vir 15, lastni izračuni). Kljub trendu upadanja števila brezposelnih ljudi je v primerjavi s prejšnjimi leti še vedno visoka stopnja registrirane brezposelnosti. Upoštevati moramo tudi to, da ta številka ni povsem dokončna in ne pokaže dejanske brezposelnosti. Lahko predvidevamo, da je to število še višje, saj se vsi ne registrirajo kot brezposelni ljudje, ampak obdržijo kakšen drug status, kljub temu, da nimajo zaposlitve (primer: status študenta).

Brezposelnost pa pomeni še toliko višje breme za družine, ki morajo skrbeti za odvisne člane v družini. Že prej omenjeni avtor (Lohmann 2006: 6) poudarja, da je revščina v družini z več otroki še posebej izrazita, saj so v teh družinah bistveno večje potrebe in večje število odvisnih članov. Če primerjamo statistične podatke za družine brez vzdrževanih otrok in družine z

vzdrževanimi otroki, je pri prvih stopnja tveganja revščine občutno manjša, kadar so vsi odrasli brezposelni oziroma delovno neintenzivni. Pri družinah brez vzdrževanih otrok je leta 2015 stopnja tveganja revščine predstavljala 31,2 %, medtem ko je pri družinah z vzdrževanimi družinskimi člani odstotek zelo visok (80,7 %) (Spletni vir 6).

Najvišjo stopnjo revščine glede na zaposlitveni status predstavljajo družine z vzdrževanimi člani, v katerih nihče od odraslih članov ni bil zaposlen. Sledijo družine z delno delovno intenzivnostjo, najmanjšo stopnjo tveganja revščine pa predstavljajo družine, kjer so vsi odrasli člani zaposleni.

Podobne podatke so dobili tudi avtorji raziskave Revščina in socialna izključenost med družinami z otroki (Črnak Meglič et. al. 2009). Ugotovili so, da je zaposlenost eden izmed pomembnejših dejavnikov, ki vplivajo na materialni položaj družin. V raziskavo so bile vključene družine, ki so prejemnice otroškega dodatka, od prvega dohodkovnega razreda (revne družine) do petega (družine v srednjem razredu). Prišli so do ugotovitev, da se delež zaposlenih veča z dohodkovnim razredom: »[...] tako je delež zaposlenih v najnižjih dohodkovnih razredih majhen (med ženskami v prvem dohodkovnem razredu je zaposlenih le okrog 37 %; med moškimi v prvem dohodkovnem razredu 46 %), v višjih dohodkovnih razredih, npr. četrtem ali petem, pa tako pri moških kot pri ženskah preseže 80 %« (op.cit: 167).

Družine, s katerimi smo sodelovali v pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, predstavljajo visoko stopnjo nezaposlenosti. V osmih družinah od devetih so starši brezposelni, le v eni od družin ima eden od staršev redno obliko zaposlitve. V treh družinah se starši poslužujejo dela na črno (D1, D8, D9). Vse družine prejemajo dohodke iz socialnega varstva ((Zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 3/2007), Zakon o socialno varstvenih prejemkih (Uradni list RS, št. 90/2015), Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (Uradni list RS, št. 62/2010)), dohodek družinskega pomočnika (D4), denarno socialno pomoč, izredno denarno socialno pomoč, otroški dodatek, državna štipendija ter različne subvencije. Kljub naštetim dohodkom, ki jih družine prejemajo, živijo v revščini (Rezultati raziskave magistrskega dela 2017).

Tabela 2.2 Stopnja zaposlenosti družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu

Družine/ Zaposlenost oz. brezposelnost staršev	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9
Zaposleni									
Delno zaposleni ¹⁵		✓							
Nezaposleni	✓(Č ¹⁶)		✓	✓	✓	✓	✓	✓ (Č)	✓ (Č)

Vir: Rezultati raziskave magistrskega dela (Pikl 2017)

Zaključimo lahko, da je zaposlitev povezana s stopnjo tveganja revščine in zavzame pomembno vlogo pri tem, da ljudje ne zapadejo v revščino (Spletni vir 6). Kljub temu, da zaposlitev ne predstavlja garancije proti revščini, je eden od pomembnih dejavnikov, ki pripomorejo k boju proti revščini. Hkrati ne smemo prezreti tisti odstotek ljudi/družin, ki so zaposleni, pa še vedno padejo pod prag revščine. (Leskošek et. al 2013).

Prezreti ne smemo tudi tega, da družine, ki živijo v revščini in prejema dohodke iz socialnega varstva (ZSV, ZSvarPre-D, ZSDP-1), še vedno živijo v revščini. V takšnih primerih se moramo prepričati o smiselnosti takšne materialne pomoči družinam.

2.2.3 Stanovanjska problematika in revščina

Splošna deklaracija človekovih pravic pravi, da: »Ima vsakdo pravico do takšne življenjske ravni, ki zagotavlja njemu in njegovi družini zdravje in blaginjo, vključno s hrano, obleko, stanovanjem [...]« (Spletni vir 10). Stanovanje oziroma bivališče je poleg ostalih dobrin, potrebnih za življenje, osnovna človekova potreba in pravica.

Urejene stanovanjske razmere so odvisne od stopnje revščine v določeni družbi. Višja kot je stopnja revščine, slabše so stanovanjske razmere in obratno. Eurostat (Spletni vir 2) navaja, da so ljudje, ki živijo pod stopnjo tveganja revščine, v primerjavi z ostalo populacijo bolj in v večjem obsegu stanovanjsko depriviligirani. Ljudje, ki se štejejo kot stanovanjsko depriviligirani, živijo v premajhnih bivališčih glede na število družinskih članov, imajo

¹⁵ Delno zaposlen pomeni, da je vsaj eden od staršev zaposlen.

¹⁶ Oznaka Č pomeni, da odrasli v družini opravljajo delo na črno.

bivališča brez sanitarne opreme (brez tuša in notranjega stranišča), bivajo v temnih stanovanjih, njihova bivališča so v slabem stanju (slaba streha, vlažni zidovi, razpadajoča okna).

Najvišjo stopnjo revščine in socialne izključenosti pa predstavlja brezdomstvo, ki: »[...] je najpogostejše posledica kopičenja socialne izključenosti na mnogo katerih področjih posameznikovega življenja« (Smolej et. al. 2010: 46). Brezdomstvo predstavlja le vrh ledene gore, vedno bolj pogosta in vsakdanja pa je tako imenovana stanovanjska izključenost, ko ljudje živijo v prenaseljenih gospodinjstvih, v gospodinjstvih brez stranišča ali kopalnice, v vlažnih, slabo ogrevanih stanovanjih in podobno (Ibid.).

Stereotipno gledano se pojem brezdomstva najpogostejše nanaša le na ljudi, ki živijo »na cesti«, vendar definicija brezdomstva pomeni več kot le fizično brezdomstvo (Smolej et. al. 2010, Dekleva et. al 2010). ETHOS pristop [European typology of homelessness and housing exclusion] (Dekleva et. al 2010: 13) upošteva fizično, socialno in zakonsko dimenzijo brezdomstva. Na podlagi teh kategorij ranljive oziroma izključene ljudi na stanovanjskem področju delijo v štiri kategorije: ljudje brez strehe nad glavo, ljudje brez stanovanja, ljudje z negotovo nastanitvijo ter ljudje, ki živijo v neprimernih stanovanjskih razmerah.

V okviru študije Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji (Ibid.) so zbrali nekatere podatke, ki kažejo približno oceno¹⁷ številu ljudi, ki so brezdomni ali živijo v neustreznih stanovanjskih pogojih. Ker so družine, s katerimi smo sodelovali v pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, spadale v ETHOS-ovo kategorijo ljudi z negotovo nastanitvijo in neprimernimi stanovanjskimi razmerami, bom poglobila le ti dve kategoriji.

Ljudi, ki spadajo v ETHOS – ovo kategorijo z negotovo nastanitvijo, lahko merimo v tisočih. V to kategorijo se štejejo ljudje, ki so: najemniki, vendar brez najemne pogodbe; ljudje, ki živijo pod grožnjo izselitve ter ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja. Še posebej opozarjajo na ljudi, ki živijo kot najemniki v denacionaliziranih stanovanjih (op.cit: 37–38).

Po pregledu podatkov iz Statističnega urada RS (Spletni vir 11) lahko razberem, da obstaja povezava med stanovanjskim statusom in stopnjo tveganja revščine. Višjo stopnjo tveganja revščine predstavljajo družine, ki živijo v najemniških stanovanjih v primerjavi z družinami, ki

¹⁷ Avtorji omenjene raziskave (Dekleva et. al. 2010) opozarjajo na pomanjkljive podatke o številu brezdomnih ljudi. Zaradi različnih baz podatkov, različnega leta podatkov in neobstoječih baz podatkov na tem področju, ne morejo natančno določiti števila ljudi, ki so stanovanjsko izključeni.

živijo v lastniških stanovanjih. Stopnja tveganja za družine, ki živijo v najemniškem stanovanju, je v letu 2015 znašala 36,4 %, medtem ko je pri družinah v lastniških stanovanjih stopnja tveganja revščine predstavljala 12,1 %.

Čeprav pravijo (Črnak Meglič et. al 2009: 90), da noben stanovanjski status (lastniški ali najemni) sam po sebi ni boljši ali slabši, statistični podatki (Spletni vir 11) kažejo, da živijo družine v revščini pogosteje v najemniških stanovanjih kot pa v lastniških stanovanjih.

Družine, s katerimi smo sodelovali preko projekta, so večinoma živele v najemniških stanovanjih, tri družine so živele v stanovanju, ki je bilo njihova last. Od petih družin, ki so imele status najemnika, so štiri živele v neprofitnih stanovanjih (Tabela 4), ena družina je živel v profitnem najemu. Trem družinam je tekom našega sodelovanja grozila izselitev iz njihovega bivališča (Ibid.).

Tabela 2.3 Stanovanjski status družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu

Družine/stanovanjski status	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9 ¹⁸
Lastniki		x				x		x	
Najemniki	x								
Neprofitni najem			x	x	x		x		
Grožnja pred izselitvijo	x				x	x			

Vir: Rezultati raziskave magistrskega dela (Pikl 2017).

V ETHOS-ovo kategorijo ljudi, ki živijo v neprimernih stanovanjskih razmerah, so vključeni ljudje, ki bivajo v nekonvencionalnih strukturah, v neprimernih stanovanjih in v ekstremni prenaseljenosti.

Po zadnjih podatkih za leto 2015 (Spletni vir 12) je brez kadi ali prhe v stanovanju živelo 0,5 % ljudi, delež ljudi brez stranišča na izplakovanje za lastno uporabo pa je 0,3 %. V slabem stanju¹⁹ stanovanja je leta 2015 živelo 26,9 % ljudi, v pretemnih²⁰ bivališčih pa 5,7 % ljudi

¹⁸ Nedoločen stanovanjski status.

¹⁹ »Težave s streho, ki pušča, z vlažnimi stenami/temelji/tlemi ali s trhlimi okenskimi okvirji/tlemi« (Spletni vir 12).

²⁰ Stanovanje je pretemno oziroma ne dobi dovolj dnevne svetlobe (Spletni vir 12).

(Ibid.). Zopet je delež enostarševskih družin, ki živijo v slabem stanju stanovanja, najvišji, sledijo družine z dvema ali več vzdrževanimi otroki.

V raziskavi Revščina in socialna izključenost družin z otroki (Črnak Meglič et. al 2009: 172) pravijo, da stanovanj brez sanitarjev v Sloveniji skoraj ni več. Ugotavljajo pa, da še velik odstotek družin živi v stanovanjih s slabimi sanitarnimi pogoji. Pestijo jih težave, kot so: neustrezna ali zastarela napeljava, neustrezno ogrevanje, nedostopnost do tople vode ter zidna plesen. Zopet so ugotovili, da je odstotek družin, ki se ukvarjajo s takšnimi težavami, najvišji med revnimi družinami.

Če pogledamo še stopnjo prenaseljenosti²¹ stanovanj z vidika tipov gospodinjstva (družine z enim vzdrževanim članom, z dvema in s tremi vzdrževanimi člani ter enostarševsko družino), lahko razberemo, da najvišjo stopnjo prenaseljenosti predstavljajo enostarševske družine, sledijo družine z dvema odraslima in tremi vzdrževanimi člani ter dva odrasla z dvema vzdrževanimi članoma ter družine z dvema odraslima in enim vzdrževanim članom.

Raziskava Revščina in socialna izključenost družin z otroki (Črnak Meglič et. al 2009: 171) je pokazala, da izmed vseh anketiranih družin (459) petina družin (19,2 %) ocenjuje, da imajo hude ali zelo hude težave s pomanjkanjem prostora. Tako so ugotovili povezanost med dohodkovnim razredom in velikostjo stanovanja. Družine v nižjem dohodkovnem razredu (revnejše družine) prebivajo v manjših stanovanjih kot družine v višjem dohodkovnem razredu.

Družine se poleg pomanjkanja prostora soočajo še z visokimi obratovalnimi stroški stanovanj, previsokimi najemninami oziroma previsokimi posojili za stanovanja, z vlago v stanovanju ter z nezmožnostjo obnove stanovanja (Ibid.).

Tudi družine, s katerimi smo sodelovali preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, so živele v neprimernih stanovanjih in se soočale s prostorsko stisko. Soočale so se z naslednjimi težavami: premajhna stanovanja glede na število družinskih članov, slabe stanovanjske razmere, kot so staro in dotrajano bivališče, težave z ogrevanjem, vlaga v stanovanju, zastarela napeljava, nedokončani prostori, nehigienske razmere itd.

²¹ »STOPNJA PRENASELJENOSTI STANOVANJA je odstotek oseb, ki živijo v stanovanjih s premajhnim številom sob glede na število članov gospodinjstva. Pogoj, da je stanovanje prenaseljeno, je, da nima vsaj ene sobe na gospodinjstvo in hkrati še ene sobe za vsak par, ene sobe za vsako polnoletno samsko osebo, ene sobe za dva otroke istega spola, stara od 12 do 17 let, ene sobe za vsakega otroka različnega spola, starega od 12 do 17 let, in ene sobe za 2 otroke, mlajša od 12 let« (Spletni vir 12).

Povzamem lahko, da je stopnja revščine povezana s stanovanjskimi razmerami. Revne družine so v večji meri stanovanjsko depriviligirane (živijo v prenaseljenih stanovanjih, v stanovanjih, ki so v slabem stanju, brez lastnih sanitarij oziroma sanitarij v slabem stanju itd.).

Tudi družine, ki so sodelovale v pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, so živele v negotovih in neprimernih stanovanjskih razmerah ter se soočale s prenaseljenostjo.

Najvišjo stopnjo prenaseljenosti predstavljajo ravno enostarševske družine, sledijo družine s tremi, z dvema ter z enim otrokom (Spletni vir 12). Podatki so pokazali tudi, da so družine, ki živijo kot najemniki, v slabšem položaju kot družine v lastniških stanovanjih (Spletni vir 11).

Če povzamemo, ugotovimo, da so člani družin, ki živijo v revščini, v večini primerov brezposelni (Spletni vir 6). Zaposlitev tako predstavlja nekakšno garancijo, vendar ne vedno. Obstaja vse več družin, v katerih so starši zaposleni, pa kljub temu živijo pod pragom revščine (Leskošek et. al 2013). Podatki so pokazali, da se družine, ki živijo v revščini, soočajo tudi s stanovanjsko izključenostjo. Soočajo se z visoko stopnjo prenaseljenostjo, s slabimi stanovanjskimi razmerami ter z grožnjami pred izselitvijo (Spletni vir 12, Spletni vir 11, Rezultati raziskave magistrskega dela Pikl 2017). Na vseh področjih so najbolj ogrožene enostarševske družine, sledijo družine s tremi, z dvema in z enim otrokom (Spletni vir 6, 11, 12, Rezultati raziskave magistrskega dela Pikl 2017). Družine, ki živijo v revščini, se morajo omejevati tudi pri drugih izdatkih, kot so: nakup hrane, obleke, obutve, stanovanjske opreme, izdatkih za šport in rekreacijo (Črnak Meglič et. al 2009: 170). Revne družine se morajo pogosteje omejevati tudi pri izdatkih na področjih preživljanja prostega časa, počitnic in rekreacije (Ibid.).

Zaključimo lahko, da družine, ki živijo v revščini, doživljajo socialno izključenost in so izključene na ekonomskem, stanovanjskem, družbenem in kulturnem področju.

2.3 Socialna izključenost in revščina

Pojma revščine in socialne izključenosti ne smemo enačiti, sta pa v neposredni povezavi in se dopolnjujeta. Kako ju razlikujemo, je odvisno od tega, kako ju definiramo.

»Katherine Duffy (1998 v Podgornik 2014: 200) razliko med revščino in socialno izključenostjo opredeli kot razliko med neustreznimi ali neenakimi materialnimi resursi in

neustrezno ali neenako participacijo v javnem življenju«. Torej koncept revščine je razumljen kot izključenost od denarja in servisov, socialna izključenost pa obsega izključenost z mesta v družbi. Medtem, ko je koncept revščine razumljen z vidika distribucije (neenako razporejeni dohodki in neenak dostop do njih), je socialna izključenost razumljena z odnosnega vidika (nedostopnost do socialne, ekonomske, politične sfere) (Böhnke v Javornik et. al 2006: 10).

Koncept socialne izključenosti ima širši pomen kot koncept revščine. Medtem ko se koncept revščine nanaša predvsem na pomanjkanje materialnih dobrin, pa je koncept socialne izključenosti širši ter bolj obširen. »Pomeni, da je nekdo delno ali popolnoma izključen iz družbenih, ekonomskih, političnih ali kulturnih sistemov, ki določajo socialno integracijo osebe v družbi« (Walker and Walker v Hoff 2008: 5).

Na ravni Evropske unije (Spletni vir 2) stopnja tveganja revščine ali socialne izključenosti zajema ljudi, ki imajo nizek dohodek, ljudi, ki so materialno depriviligirani, in ljudi, ki živijo v gospodinjstvih z nizko stopnjo delovne intenzivnosti. Koncept revščine je razumljen izključno z vidika nizkega prihodka gospodinjstva [»income poverty«], medtem, ko je stopnji tveganja revščine ali socialni izključenosti dodano merilo materialnega pomanjkanja in brezposelnosti. Podatki iz Statističnega urada RS, ki socialno izključenost definirajo enako kot Evropski statistični urad, pokažejo, da je bilo v Sloveniji leta 2015 kar 19,2 % ljudi socialno izključenih. V definicijo socialne izključenosti so zajeli ljudi, ki živijo pod stopnjo tveganja revščine, ljudi, ki so resno materialno prikrajšani in ljudi, ki živijo v gospodinjstvih z nizko delovno intenzivnostjo (Spletni vir 8).

Vidimo, da je odstotek ljudi v letu 2015, ki so socialno izključeni, višji (19,2 % ljudi) od odstotka ljudi, ki živijo pod pragom revščine (14,3 %), in sicer zaradi širše definiciji socialne izključenosti, ki poleg stopnje tveganja revščine obsega tudi materialno stanje družin kot tudi zaposlenost oziroma brezposelnost. Če bi definiciji socialne izključenosti, dodali še druge vidike socialne izključenosti, menim, da bi bil odstotek višji (Ibid.).

Definicije koncepta revščine in socialne izključenosti se od avtorja do avtorja razlikujejo, vsem pa je nekako skupno to, da socialno izključenost definirajo širše od koncepta revščine. »Koncept revščine lahko razumemo kot del socialne izključenosti [oziroma] kot stanje, ki vodi v socialno izključenost« (Javornik (ur), 2006: 10). Menim, da vsakdo, ki je reven, doživlja elemente socialne izključenosti, seveda pa revščina ni edini pogoj za socialno izključenost.

Družine, s katerimi smo sodelovali pri pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, so doživljale revščino in socialno izključenost. Pomembna stvar, ki se nam je pokazala pri sodelovanju z družinami v težkih življenjskih okoliščinah, je ta, da revščina, ki privede do socialne izključenosti, na družinah pušča posledice, ki so vidne na ekonomskem, zdravstvenem, socialnem in izobraževalnem področju.

2.3.1 Posledice revščine

Darja Zaviršek (1994) pravi, da revščina in z njo povezana deprivacija vplivata na fizično zdravje in duševno zdravje. O vplivu revščine na zdravje ljudi govori tudi Vesna Leskošek (2012), ki z naborom kazalnikov pokaže, da dejavniki, kot so materialna prikrajšanost, socialni kapital, zaposlitev in brezposelnost, stanovanje in brezdomstvo, vplivajo na zdravje ljudi.

Revščina in brezdomstvo »[...] pogosto privedeta do duševnega trpljenja, dolgotrajnih tesnobnih občutij in depresije« (Zaviršek 1994: 57, 58).

V raziskavi Revščina in socialna izključenost med družinami z otroki (Črnak Meglič et. al 2009: 97) so ugotovili, da je precej višji delež revnih družini (prvi dohodkovni razred) poročalo o slabšem zdravstvenem stanju kot pa v drugih dohodkovnih razredih. Otroci, ki odraščajo v tveganih stanovanjskih razmerah, so bolj dovzetni za različne bolezni, kažejo višjo raven stresa ter se na stres slabše odzovejo (op.cit: 72).

Mojca Novak in Mateja Nagode (2004: 103) pravita, da za življenje niso potrebni le denarni in nedenarni dohodki, zaposlitev, izobrazba, temveč tudi socialni stiki oziroma socialna mreža. V svoji raziskavi (op.cit: 104) ugotavljata, da imajo revni ljudje pomembno manj obsežno socialno omrežje od celotnega prebivalstva.

Revščina in socialna izključenost še posebno vplivata na otroke. »[...] revščina otrok se od revščine odraslih razlikuje. Razlikuje se tako v vzrokih, zaradi katerih je otrok reven (nanje vpliva okolje oziroma družina, v kateri odrašča, na te okoliščine sam ne more vplivati) kot tudi v dolgoročnih učinkih, ki jih ima revščina v obdobju otroštva na otrokov razvoj in na zagotavljanje njegovih možnosti v obdobju odraslosti (past začaranega kroga revščine)« (Črnak Meglič et al. 2009: 9).

Pri otrocih, ki doživljajo revščino v zgodnjem otroštvu, se lahko posledice revščine in socialne izključenosti kažejo v njihovem zgodnjem razvoju, kot tudi v času pubertete ali celo v obdobju odraslosti (Mahomes 2014: 4). Različne raziskave (Ibid.) so pokazale povezanost med

življenjem otrok v revščini in neuspešnim učnim uspehom otrok, slabšimi bralnimi zmožnostmi, slabšim zdravstvenim stanjem ter vedenjskimi težavami. Otroci, ki živijo v revščini, so v veliko večjem tveganju, da bodo imeli čustvene težave in da bodo težje navezovali socialne stike z vrstniki. Obstaja tudi povezava z odvisnostjo in anksioznostjo.

V veliki meri so se s šolsko (ne)uspešnostjo soočale tudi družine, s katerimi smo sodelovali preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«.

2.3.2 Učni (ne)uspeh otrok kot posledica revščine

»[Dejstvo] [je], da [o]troci iz revnih družin pogosteje dosegajo slabše izobraževalne dosežke v formalnem izobraževanju ter se pogosteje soočajo z zgodnjim šolskim [(ne)]uspehom in socialno izključenostjo« (Košak Babuder 2006: 95). To dejstvo se je pokazalo tudi pri sodelovanju z družinami v težkih življenjskih okoliščinah preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, kjer so vsi šoloobvezni otroci doživljali šolsko (ne)uspešnost.

Starši, ki nosijo velika bremena stisk, jim v danih situacijah, v katerih živijo, brez podpore in pomoči drugih oseb, ne zmorejo in ne znajo pomagati. Zato so učenci staršev, ki ne zmorejo bremena učenja, depriviligirani (Doupona 2015). Na drugi strani je šolski sistem, ki lahko deluje vključujoče, lahko pa tudi izključuje (Košak Babuder 2006: 97). Čeprav bi morala biti izobrazba enako dostopna za vse otroke, se zgodi: »[...], da nekateri otroci nimajo pravice do enake izobrazbe kot drugi« (Doupona Horvat 2006: 44). Otroke, ki prihajajo predvsem iz drugačnih okolij (revnih), ovirajo »predsodki, ki jih ima družba proti njim, zato se razvijejo le do meje, ki jo je zanje postavila družba (šola)« (Doupona Horvat 2006: 44).

Na razpolago imamo številne raziskave (Košak Babuder 2006, Walsh 2006, Mahomes 2014, Doupona Horvat 2006), ki dokazujejo povezanost med življenjem v revščini ter izobraževalno (ne)uspešnostjo. Hkrati tudi vemo, da izobraževalna uspešnost ne le preprečuje in pogojuje socialno vključenost otrok (Košak Babuder 2006: 103), ampak je pomembna, ker daje otrokom navdih za odkrivanje talentov in vizijo o tem, da lahko postanejo tisto, kar si želijo. Še posebno to velja za otroke, ki živijo v revščini, saj jim okoliščine, v katerih živijo, pogosto uničijo njihove sanje in vizijo o svetli prihodnosti (Mahomes 2014: 73).

Zato je tako pomembno, da družine, ki se znajdejo v težkih življenjskih okoliščinah, primerno podpremo in jim pomagamo. Preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v

skupnosti« smo pomagali družinam, ki so se soočale z mnogimi problemi, med katerimi je bila tudi šolska (ne) uspešnost. Pokazalo se je, da je bil učni (ne)uspeh otrok začetna vstopna točka za sodelovanje z družino, po vzpostavitvi izvirnega delovnega projekta pomoči z družino pa je bil prav učni uspeh pogosto osrednja tema (Mešl, Kodele 2016: 59).

Pri pomoči in podpori družinam, ki se soočajo s šolskim (ne) uspehom, izhajamo iz koncepta delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči²², ki ga lahko vpeljemo tudi v šolski prostor (Čačinovič Vogrinčič 2008). Dobri izidi z učencem se lahko zgodijo le v delovnem odnosu, pri čemer moramo upoštevati prav vse elemente delovnega odnosa: dogovor o sodelovanju, instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje rešitev, osebno vodenje, perspektivo moči, etiko udeležnosti, ravnanje v sedanjosti ter znanje za ravnanje (Mešl, Kodele et.al 2013: 32). Kadar je v izvirni delovni projekt pomoči vključen otrok, še posebno pa takrat, kadar je tema učni (ne)uspeh, moramo upoštevati otrokov glas (op. cit: 23). Otroku se moramo pridružiti, ga slišati in ga podpreti (op.cit:25).

Preko pilotnega projekta smo v izvirnih delovnih projektih pomoči pomagali tako staršem kot otrokom, pomoč pa je pozitivno vplivala na celotno družino. Poleg otrok so ključni člani pri pomoči in podpori šolske uspešnosti starši, ki so v dani situaciji nemočni, svojemu otroku pa želijo le najboljše, zato je potrebno podpreti tudi njih.

Raziskave (Mahomes 2014: 75) so pokazale, da tisti otroci, katerih starši so vključeni v njihov izobraževalni proces, dosežejo boljšo izobraževalno in psihološko raven, vključenost staršev pa zmanjšuje tudi različna tveganja otrok (odvisnosti) v pubertetniškem obdobju. Zato je podpora staršev tudi podpora otroku.

Kot pomemben vir pomoči in podpore družini, ki se sooča z šolsko (ne)uspešnostjo, je tudi šola, kar se je pokazalo tudi pri pilotnem projektu. Vključenost šole je bila pomembna podpora otroku, v smislu premagovanja učnih težav in doseganju boljših učnih rezultatov (Mešl, Kodele 2016: 68).

Pri premagovanju učne (ne) uspešnosti so družine ocenile, da smo dragoceno in pomembno prispevale tudi študentke. Starši so ob naši pomoči dobili nov pogled na učne težave otrok, spoznali so pomembnost njihove podpore pri premagovanju učnih težav svojih otrok. Otroci

²² Podrobneje se uporabi koncepta delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči posvetim v 4. poglavju magistrskega dela.

so začeli bolj zaupati vase, pridobili so večjo samozavest, postali bolj opremljeni za samostojno učenje, izgubili so strah pred učenjem (Mešl, Kodele 2016: 65).

Odnos med otrokom in študentko bi lahko poimenovali kot t. i. mentorski odnos, ki pomembno prispeva ne le k razvoju otrokove uspešnosti na področju šolstva, ampak tudi na razvoj otrokove osebnosti (Ibid.). Za uspešnost otrok, predvsem tistih, ki doživljajo revščino, so najbolj odločilni tisti odnosi, ki predrugačijo otrokov pogled nase, otroku pomagajo, da se prepozna kot uspešen učenec z vsemi potenciali in viri, ki jih ima (Mahomes 2014: 74).

Prav iskanje potencialov in virov v družini pa nas mora voditi skozi delovne odnose z ljudmi v izvirnih delovnih projektih pomoči, kot tudi v življenju samem.

3. KONCEPT ODPORNOSTI KOT IZHODIŠČE ZA POMOČ IN PODPORO

Kljub naštetim raziskavam (Maholes 20014, Zaviršek 1994, Walsh 2003, 2006, Črnak Meglič et. al 2009, itd.) o negativnem vplivu življenja v revščini moramo upoštevati, da lahko družine kljub vsem tegobam, ki jim jih je življenje v revščini prineslo, živijo dobro in uspešno.

Koncept odpornosti ne pomeni, da zanikamo revščino in njene posledice, ampak pomeni, da je posameznik oziroma družina zmožna premagati težave, ki so jo doletele. Družine so zmožne obvladovati in urediti svoje probleme, zmožne so na novo zaživeti po hudih udarcih in izgubah v življenju (Walsh 2006: ix). Kljub problemom, s katerimi se soočajo, so zmožne živeti dalje (op.cit: ix) in celo iz krize priti z mobilizacijo novih virov (Walsh 2006). Z ustrezno podporo in pomočjo pa imajo družine moč, da nadzirajo, v kolikšni meri bo revščina vplivala na njih (Mahomes 2014: 75). Takšne zgodbe družin pa so premalokrat poudarjene (Op. cit: 4).

Nina Mešl in Tadeja Kodele (2016: 62) poudarjata, da so družine s številnimi izzivi odporne in zmožne dosegati spremembe in izstopiti iz začaranega kroga nemoči. Naša naloga pa je, da jih podpremo, da bodo te spremembe dosegle. Tudi pri pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« so se pokazale zgodbe družin, ki govorijo o njihovi odpornosti. Skupaj z družinami smo odkrivali potenciale, vire in moči, ki so nam pomagali pri uresničevanju skupnih ciljev, družine pa so z našo pomočjo in podporo zmogle uspešno reševanje svojih težav.

Odpornosti posameznikov in družin se je pomembno zavedati, še posebej v pomagajočih poklicih, ko se družine obrnejo na nas, v najbolj kriznih trenutkih (Walsh 2006: x). Delo skozi koncept odpornosti prinese družini pomoč in podporo pri razreševanju trenutnih situacij, poleg tega družino okrepi za soočenje s prihodnjimi izzivi (Walsh 2003, 2006). Froma Walsh (2006: 262) je skozi večletno prakso dela z družinami s številnimi izzivi oblikovala nekakšen okvir odpornosti. Odpornost družin lahko krepimo skozi tri področja. Ta področja so družinski sistem prepričanj, organizacijski vzorci in komunikacija.

Družinski sistemi prepričanj vplivajo na naš pogled na krizo in usmerjajo družinske procese in odzive (Mešl 2013: 357). Naša družinska prepričanja vplivajo na to, ali bomo krizo dojeli kot nekaj rešljivega, možnega ali pa bomo na njo gledali kot na brezupno situacijo, ki ni rešljiva. »Ta prepričanja pomagajo članom, da najdejo smisel v kriznih situacijah, spodbujajo pozitiven

pogled, poln upanja, in omogočajo transcendentne ali duhovne povezave« (Ibid.). Družine z številnimi izzivi pogosto čutijo nemoč, brezup in nesmiselnost reševanja svojih problemov, zato je pomembno, da družinam sporočamo, da verjamemo v njihove potenciale, vire in v zmožnost reševanja njihovih problemov. V IDPP -ju moramo poiskati vero, upanje in prepričanje, da bomo zmogli (Walsh 2003, 2006), saj nam takšna prepričanja povečajo možnosti za rešitev problema, za zdravljenje in rast (Mešl 2013: 357).

Družine v težkih življenjskih okoliščinah se morajo organizirati na različne načine, da bi se lahko spoprijele z izzivi. Fleksibilna struktura, povezanost ter uporaba družbenih in ekonomskih virov povečujejo moč in odpornost družine (Ibid.). Moč za okrevanje pa družina lahko črpa tudi iz komunikacijskih vzorcev v družini. Družina, ki uspešno premaguje svoje težave, jasno izraža svoja stališča in sporočila, v takšni družini je dovoljeno odprto izražanje čustev in družinski člani sodelujejo pri reševanju družinskih izzivov (Walsh 2003, 2006).

Koncept odpornosti tako lahko prenesemo tudi v različne pristope, ki temeljijo na dodajanju moči (Walsh 2003: 51–52), zato menim, da moramo v socialnem delu koncept odpornosti uporabljati kot nekakšno osnovo našega dela. Koncept odpornosti tako vključujemo in ga lahko udejanjamo skozi različne koncepte. V pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo izhajali iz koncepta delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005) in drugih postmodernih konceptov socialnega dela (Ibid.), pri delu pa smo se opirali tudi na koncept odpornosti (Walsh 2006). V naslednjem poglavju se zato posvečam pomoči in podpori družinam s številnimi izzivi skozi Model sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti.

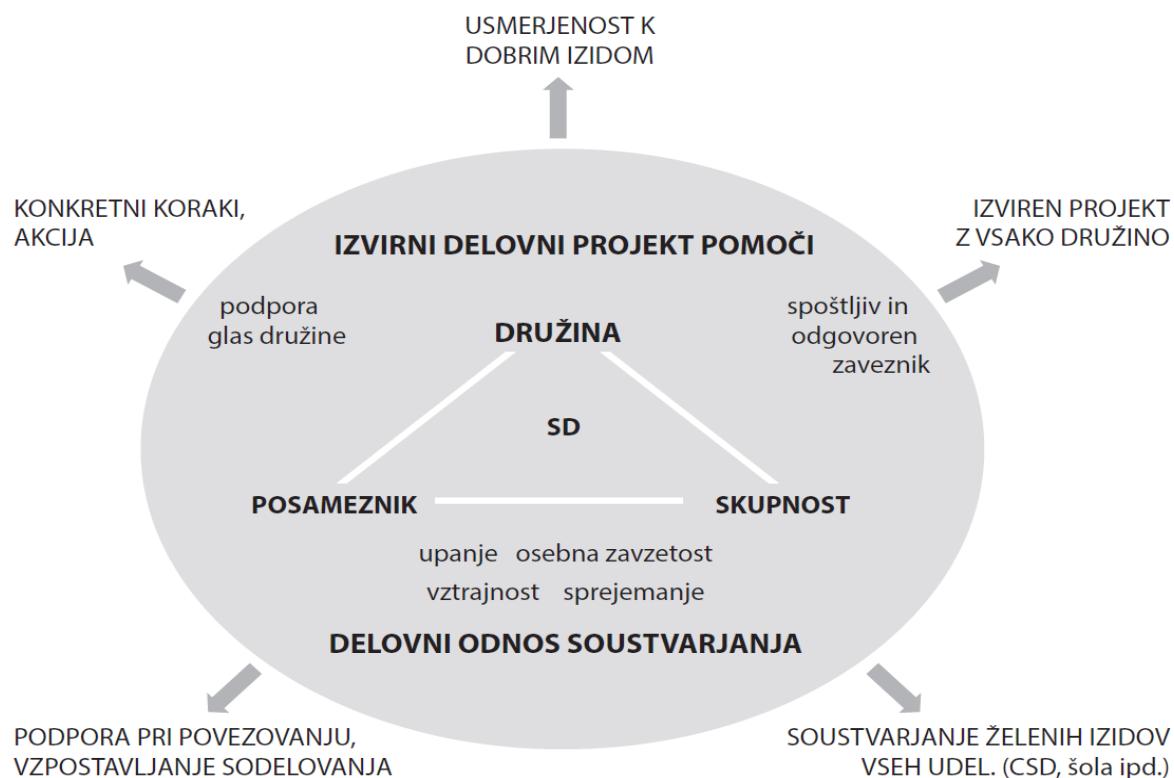
Če sem v prejšnjem poglavju govorila o socialni izključenosti družin, se v naslednjem poglavju posvečam pomoči in podpori družinam, za večjo socialno vključenost.

4. POMOČ DRUŽINAM S ŠTEVILNIMI IZZIVI SKOZI MODEL SODELOVALNIH PROCESOV SOCIALNEGA DELA Z DRUŽINO V SKUPNOSTI

V stroki socialnega dela se vselej sprašujemo, kako zagotoviti ustrezno podporo in pomoč, ki bo odgovarjala na potrebe ljudi (družin) in bo pripomogla k izboljšanju njihovih situacij. »Navsezadnje je učinkovita pomoč tista, ki jo sogovornik razume, ker ima zanj smisel in jo sprejme« (Mešl 2007: V).

Nina Mešl in Tadeja Kodele (2016) pri delu z družinami izhajata iz Modela sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti (Slika 4.1), katerega smo pričeli razvijati s pilotnim projektom »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti v letu« 2013/2014.

Slika 4.1 Model sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti

VIR: Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti (Mešl, Kodele 2016)

Pri delu z družinami v skupnosti v ospredje postavimo vzpostavljanje in vzdrževanje delovnega odnosa in IDPP (Mešl, Kodele 2016). V delovnem odnosu se lahko zgodi proces podpore in pomoči, socialna delavka pa v družino vstopa kot spoštljiva in odgovorna zaveznica družine (Madsen 2007) z osebno zavzetostjo, vztrajnostjo in upanjem (Mešl, Kodele 2016). Delovni odnos nam omogoča raziskovanje stisk družin in želenih izidov, omogoča nam soustvarjanje možnega, uresničljivega, ubesedenje in udejanjanje majhnih korakov v smeri rešitve (Čačinovič Vogrinčič 2008). V delovnem odnosu imamo prostor, kjer lahko delamo tudi na razvidnosti družine oziroma na drugi ravni dela z družino (Ibid.).

V procesu pomoči z družinami v stiski delamo tako s posameznikom kot z družino (Mešl 2008: 110), uspešen projekt pomoči pa seže tudi v širšo skupnost (Čačinovič Vogrinčič 2008). Delo z družino v skupnosti razumemo kot sodelovanje z družino na njenem domu oziroma v skupnosti, kjer družina živi. V IDPP-ju pa se povezujemo in sodelujemo tudi z ostalimi pomembnimi, ki lahko prispevajo k procesu podpore in pomoči družinam (sorodniki, sosedje, šola, centri za socialno delo, itd.) (Mešl, Kodele 2016: 46).

Pri delu z družinami s številnimi izzivi izhajamo iz Modela sodelovalnih procesov socialnega dela z družinami v skupnosti (Mešl, Kodele 2016), v katerem se opiramo na koncept delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005).

Koncept delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči je pomembna opora za socialno delo in ima vse temeljne značilnosti socialnega dela. Ponuja nam integrirano znanje, teorijo, ki je specifična, socialno delovna in prevedljiva v prakso (Mešl 2007: V). Zagotavlja nam proces soustvarjanja pomoči, v ospredje postavlja uporabnika, v vlogi soustvarjalca pomoči (Ibid.). Hkrati pa nam koncept delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči oziroma ravnanje po njem dopušča uporabo določenih znanj in konceptov, tudi iz drugih strok (op. Cit: ix).

Pri delu z družinami s številnimi izzivi si tako lahko pomagamo s postmodernimi koncepti, kot so: koncept delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005), perspektiva moči (Saleebey 1997), etika udeležnosti (Hoffman 1994), znanje za ravnanje (Rosenfeld 1993), ravnanje s sedanjostjo ali koncept so-navzočnosti (Andersen 1994), koncept odpornosti (Walsh 2006). Pri pomoči in podpori se moramo opreti tudi na različne teorije oziroma znanja: znanja o psihologiji družine (Čačinovič Vogrinčič 1994,

Skygger 1994, Satir 1995, Stierlin 1997), sociološka znanja o družini (Renner et. al 2006), sinergetična načela (Šugman Bohinc 2011), elemente kratke, v rešitev usmerjene terapije (de Shazer, Kim Berg v Franklin Conroy Moore 1999). Pri delu z družinami so nam v pomoč tudi znanja s področja prava (Upravno pravo, Delovno pravo, Družinsko pravo itd).

V okviru pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo študentke, katere smo sodelovale v projektu, v procesu dela z družinami izhajale iz omenjenih konceptov, metod in teorij socialnega dela. »Teorija je [nujni] pogoj za vedo o socialnem delu in za strokovno ravnanje v praksi« (Mešl 2007: 68). Koncepti, teorije in znanja so zelo obširni, vsak od strokovnjakov oblikuje svoj način dela oziroma »prevzame« določen(e) koncept(e), na katerem bo temeljilo njegovo delo. Tako vsak razvije svoj osebni praktični model (Parton, O'Byrne v Mešl 2007) oziroma okvir za prakso (Healy v Ibid.).

4.1 Pomen odnosa v procesih podpore in pomoči družinam

Menim, da moramo pri delu z ljudmi najprej zagotoviti odnos, ki vsebuje naslednje značilnosti: spoštljivost, empatičnost, korektnost, asertivnost, zaupanje itd. Šele, ko zagotovimo takšen odnos, lahko v tem odnosu delamo v smeri želenih rešitev, v delovnem odnosu.

Vito Flaker (2003: 54) poudarja, da naj bo delovni odnos z uporabnikom spoštljiv, prisrčen in neformalen. Socialni delavec naj deluje dostopno in vsakdanje (Ibid.).

O pomembnosti delovnega odnosa v pomagajočih poklicih pa govorijo tudi druge raziskave s področja psihoterapije. Pri pregledu 85 raziskav (Luborsky, Auerbach v Vries, Bouwkamp 1995: 61) se je izmed treh dejavnikov (dejavnik klienta, dejavnik terapevta in dejavnik odnosa) pokazalo, da je dejavnik odnosa najbolj odločilen dejavnik za uspešnost pri delu z ljudmi.

»Pri dejavnikih odnosa gre predvsem za medsebojno pozitivno vrednotenje, pozitiven odnos, medsebojno razumevanje in sočustvovanje ter izkušnjo, da delovni odnos resnično pomaga« (Vries, Bouwkamp 1995: 61).

William C. Madsen (2007: 9) pri delu z družinami s številnimi izzivi izpostavi tudi pomembnost odnosne drže z uporabniki. Pri delu z ljudmi sta pomembna odnos in odnosna drža. Odnosna drža je osnova za vse pomagajoče poklice in pomeni pozicijo, ki jo zavzamemo pri delu z drugimi ljudmi. Odnosna drža lahko okrepi spoštovanje, povezanost, radovednost in

upanje pri delu z družinami, lahko pa zaidemo tudi v obsojajoč, neodobravajoč odnos. Odnosna drža, ki jo zavzamemo že na začetku, ko vzpostavimo osebni stik, ima zelo velik vpliv na naš nadaljnji odnos pri delu z družinami.

Avtor (op.cit: 22) v odnosu z družinami, s katerimi dela, zavzame vlogo »spoštljivega zaveznika«. Tako družine dobijo izkušnjo, da smo socialni delavci »v njihovem kotu« oziroma »na njihovi strani«. Začnemo lahko s tem, da raziskujemo, kaj deluje v njihovih življenjih in to pomagamo podpreti in nagraditi. Pri delu iščemo elemente povezanosti, kompetence in upanja. Takšen način dela z družinami je uspešnejši in učinkovitejši.

Kot smo videli, imata odnos in odnosna drža, ki ju zavzamemo pri delu z uporabniki, velik vpliv, lahko tudi najodločilnejšega.

Pri pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo pri delu z družinami v ospredje postavili pomembnost delovnega odnosa, v katerem lahko vsakdo ubesedi svoje težave, strahove, mnenja, cilje, vizije. Trudili smo se, da bi se družine v delovnem odnosu počutile varno, s tem bi pridobile pozitivno izkušnjo varnosti v odnosu. Družine v težkih življenjskih okoliščinah so bile naše sogovornice (Čaćinovič Vogrinčič et. al 2005) v delovnem projektu pomoči, poskušali smo zavzeti vlogo »spoštljivega zaveznika« (Madsen 2007) s tem, da smo jih podpirali v stresnih situacijah, jim vliвали upanje, raziskovali njihove vire, moči, možnosti za nadaljnje korake, predvsem pa nismo obupali ob spodrsrljajih.

4.2 Koncepti socialnega dela z družino in njihova uporaba

4.2.1 Koncept delovnega odnosa

Pri procesu pomoči družinam s številnimi izzivi izhajamo iz koncepta delovnega odnosa (Čaćinovič Vogrinčič et. al 2005). Menim, da je omenjeni koncept osnova, okvir socialnega dela, znotraj katerega lahko uporabljamo še ostale koncepte.

Koncept delovnega odnosa (Čaćinovič Vogrinčič 2008) v ospredje postavlja uporabnika (družino), delovni odnos in pogovor pa omogočita sodelovanje in iskanje rešitev.

Pomoč v socialnem delu se prične udejanjati, ko se vzpostavi osebni stik in delovni odnos. Gabi Čaćinovič Vogrinčič in ostali (2005: 7) pravijo, da se pomoč zgodi in dogaja v delovnem odnosu, osrednji prostor pa predstavlja pogovor.

V delovnem odnosu se pridružimo družinskim članom, jih povabimo k sodelovanju, skupaj z njimi raziskujemo probleme in hkrati soustvarjamo rešitve na način, da je vsak član udeležen v

rešitvi. Družinski člani tako postanejo aktivni, udeleženi sogovorniki in soustvarjalci procesa pomoči (Čačinovič Vogrinčič 2008).

V pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo delovni odnos vzpostavili in vzdrževali z apliciranjem elementov delovnega odnosa: dogovor o sodelovanju; instrumentalna definicija problema (Lüssi 1991) in soustvarjanje rešitev; osebno vodenje (Bouwkamp, Vries 1995) in štirje drugi koncepti, ki so nujno potrebni za vzdrževanje in ohranjanje delovnega odnosa (Čačinovič Vogrinčič 2008:18):

- perspektiva moči (Denis Saleebey 1997),
- etika udeležенosti (Lynn Hoffman 1994),
- znanje za ravnanje (Ion Rosenfeld 1993),
- ravnanje s sedanostjo ali koncept so-prisotnosti (Tom Andersen 1994).

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2002: 91) pravi, da: »Projekta pomoči v socialnem delu ni mogoče začeti drugače kot z jasnim in izrečenim dogovorom o sodelovanju, ki šele omogoči vzpostavljanje delovnega odnosa«.

»Dogovor vsebuje pristanek na sodelovanje, tu in zdaj, in o času, ki ga imamo na voljo in dogovor o delovnem odnosu, torej o tem kako bomo delali« (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 9). Naloga socialne delavke je, da pojasni koncept delovnega odnosa, pojasni svojo vlogo in vlogo sogovornikov. Pripada ji tudi naloga, da varuje varen prostor, kjer bodo vsi udeleženi slišani in udeleženi v raziskovanju rešitev. Poudarek je na delu tukaj in zdaj (op.cit: 10).

Preko pilotnega projekta v IDPP smo na začetku po vzpostavitvi osebnega stika z družino in predstavitvi projekta z družinskimi člani sprejeli dogovor o sodelovanju. Dogovor je vseboval dogovor o kraju srečevanj, dogovor o tem, kako bomo delali, kdo bo sodeloval ter kaj bomo delali. Predstavili smo jim koncept delovnega odnosa, našo vlogo kot vlogo njihovih sogovornikov, kateri varujemo prostor za reševanje problemov ter vlogo družinskih članov, ki so odgovorni za svoj delež v soustvarjanju rešitev. K sodelovanju v IDPP smo povabili vse družinske člane, hkrati pa tudi na pristanek dogovora o sodelovanju. V začetni fazi smo ubesedili tudi pričakovanja družinskih članov (kaj pričakujejo družinski člani od projekta pomoči, kakšni so njihovi cilji, ki bi jih želeli doseči s sodelovanjem v projektu itd).

Dogovor o sodelovanju se je nadaljeval v instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje rešitev (Čačinovič Vogrinčič 2002: 92).

Bistvo **koncepta instrumentalne definicije problema in soustvarjanje rešitev** (Lüssi v Čačinovič Vogrinčič 2008: 18) je udeležенost uporabnika v definiranju problema ter udeležенost v rešitvi. Naloga socialne delavke je vzpostavljanje takšnega procesa pomoči, v katerega sogovorniki vstopijo s svojo definicijo problema, proces dela se nadaljuje z raziskovanjem rešitve. »Udeleženci v problemu [tako] soustvarijo svojo udeležенost pri oblikovanju rešitve« (Ibid.).

Pri delu z družinami preko pilotnega projekta smo vsakega izmed članov družine povabili, da je ubesedil svojo definicijo problema. S tem, ko so člani družine poročali o svojih življenjskih zgodbah in o trenutnih situacijah, smo že raziskovali, na katerih temah bi lahko delali. Teme, na katerih smo delali, so bile različne (nasilje v družini, šolska (ne)uspešnost, vedenjske težave otrok, brezposelnost, stanovanjske težave itd.). Največkrat in najbolj pogosto so družine izpostavile šolsko (ne)uspešnost kot temo, na kateri hočejo delati. Šolska (ne)uspešnost je bila tema, s katero smo vstopali v sodelovanje z družino in tema, ki je odpirala še druge kompleksnejše teme (Mešl, Kodele 2016: 59). Teme, na katerih smo delali, so se sčasoma spreminjale, na novo odpirale ter tudi zaključevale.

Pri delu smo izhajali iz Lüssijevega koncepta (v Čačinovič Vogrinčič 2008) soustvarjanja rešitev. Družinske člane smo povabili, da poleg problema ubesedijo tudi možne, za njih sprejemljive rešitve. Ubesedili smo korake, s katerimi bomo dosegali premike in udejanjali rešitve. Študentke kot strokovnjakinje smo varovale prostor, v katerem je lahko vsak izmed nas prispeval svoj delež k rešitvi. Udejanjenje koncepta instrumentalne definicije problema in soustvarjanja rešitev (Ibid.) ni enkratno dejanje v izvirnem delovnem projektu pomoči z družino. V projektu smo se vedno znova in znova vračali k možnim rešitvam, jih reflektirali, pogledali, kje smo na naši poti in po potrebi soustvarjali nove, podobne ali drugačne rešitve.

Pri našem delu nam je bil v pomoč tudi element delovnega odnosa, in sicer **osebno vodenje** (Bouwkamp, Vries v Čačinovič Vogrinčič 2002: 92). Socialno delovno ravnanje pomeni: »[...] vodenje k dogovorjenim ciljem, k rešitvam, k oblikam pomoči« (Ibid.).

Socialna delavka vsakokrat skuša pogovor voditi v smeri raziskovanja želenih izidov: »[...] ohranja delo na formulaciji možnih želenih izidov, prispeva pomembne informacije, tehta preizkušene rešitve, predlaga raziskovanje novih poti« (Čačinovič Vogrinčič 2008:19).

Prav zaradi osebne vključenosti socialne delavke je delovni odnos tudi osebni odnos. »Socialna delavka se odziva osebno: podeli svoje izkušnje ali zgodbe [...]« (Ibid.), odziva se tudi na dogajanje v odnosu (op.cit: 19).

Študentke oziroma socialne delavke smo v projektu podpore in pomoči družinam pogovor vodile v smeri raziskovanja, ciljev, rešitev in dogovorjenih korakov. Skušale smo preusmeriti fokus, od problema k rešitvam, ciljem, korakom. V procesu podpore in pomoči smo v pogovorih z družinami podelile svoje zgodbe, izkušnje, na način, da so družinski člani lahko črpali iz naših zgodb in izkušenj. V pogovorih smo se tudi osebno odzivale. Z družino smo podelile naša videnja, mnenja, misli. Koncept osebnega vodenja (Ibid.) nam dovoljuje, da smo v procesu podpore in pomoči z družino lahko podelile tudi svojo nemoč. Tako smo z družinskimi člani podelile, da nečesa ne znamo in da ne vemo, kako naprej. »Nič ni narobe, če ne najdemo poti naprej, narobe je, če sebi in uporabnikom tega ne upamo priznati« (Lüssi v Čačinovič Vogrinčič 2008: 51). Za pomoč smo zaprosili družino, mentorici (doc. dr. Nina Mešl, as. mag. Tadeja Kodele) ter ostale študente na mentorskih skupinah in druge strokovnjake (v dogovoru z družino).

Pri procesu podpore in pomoči preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo izhajali tudi iz naslednjih konceptov (Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 11–15): etike udeležенosti (Hoffman 1994), ravnanje s perspektive moči (Saleebey 1997), ravnanje s sedanjostjo (Andersen 1994) ter znanje za ravnanje (Rosenfeld 1993).

Po konceptu **etike udeležенosti** ravnamo takrat, ko odstopimo od vloge objektivnega opazovalca in zavzamemo vlogo sogovornika v procesu pomoči (Hoffman v Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 12). Socialni delavec odstopi od moči, da poseduje resnico, to moč zamenjajo sodelovanje, raziskovanje ter skupno iskanje. Socialna delavka je v procesu pomoči udeležena kot sogovornica, soustvarjalka (Ibid.).

»Gre za drugačno odgovornost, za odgovornost za soustvarjanje pomenov in za soustvarjanje sporazuma. [Odkriva] se zgodba, soustvarja se nova. Uporabljene besede so sporazum,

razumevanje, lokalni jezik, soustvarjanje realnosti, odkrivanje sveta drugega, dialoška produkcija diskurza, soustvarjanje življenjske zgodbe.« (Čačinovič Vogrinčič 2002: 93.)

Koncept etike udeležенosti pri delu z družinami smo udeležjali na način udeležенosti vseh družinskih članov, ki so pomembno prispevali k rešitvi. Študentke oziroma socialne delavke smo kot sogovornice v projektih pomoči odstopile od vloge strokovnjakinje, ki pozna rešitev. Zavzele smo vlogo občutljive sogovornice, »spoštljivega zaveznika« (Madsen 2007), ki pogovor vodi v smeri raziskovanja rešitev, v smeri želenih ciljev in korakov.

Pri procesu podpore in pomoči družinam, ki so sodelovale v projektu Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti, smo v prakso aplicirali tudi **koncept perspektive moči**, avtorja Dennisa Saleebeya (v Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 12). Dennis Saleebey (v Ibid.) pravi: »Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot socialni delavec, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti klientovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove ovir in nesreč.«

Odločitev ravnanja s perspektive moči je osebna odločitev socialnega delavca in pomeni vodenje procesa pomoči v smeri moči. Fokus v procesu pomoči se premakne od problemov k rešitvam in novim možnostim v življenju (Čačinovič Vogrinčič 2002: 94).

S perspektive moči ravnamo takrat, ko sprašujemo po želenih razpletih, po dobrih izidih, po sanjah, upanju, po dobrih izkušnjah v preteklosti, po opori v skupnosti itd. (Čačinovič Vogrinčič 2008: 20).

Pri delu z družinami v procesu podpore in pomoči smo ravnali s perspektive moči. Odnosna drža, ki jo zavzamemo na začetku sodelovanja, pomembno vpliva na nadaljnji odnos (Madsen 2007: 9), zato smo družine in družinske člane že na začetku dojemali kot kompetentne sogovornike, ki so sposobni reševanja svojih težav. Družine v težkih življenjskih okoliščinah, imajo sposobnost reševanja problemov, imajo vire in moč za premagovanje težav (Walsh 2006), zato smo se pri delu osredotočili na iskanje virov, sanj, ciljev, dobrih izidov. Opazili in poudarjali smo majhne spremembe in premike, ki so se zgodili v življenjih družinskih članov, večje smo proslavljali. Osredotočali smo se od problemov k rešitvam in od nemoči k moči.

Koncept perspektive moči in že prej omenjene koncepte smo podelili z družinami, kar v socialnem delu poimenujemo »**znanje za ravnanje**« (Rosenfeld v Čačinovič Vogrinčič 2002: 95).

»Koncept »znanje za ravnanje« (Ibid.), ki se je uveljavil v slovenskem socialnem delu, je razširjen in dodelan iz koncepta »actionable knowledge«, [...]«, izraelskega profesorja Iona Rosenfelda (Ibid.). Koncept znanje za ravnanje poudarja pomembnost razvitega znanja v socialnem delu, hkrati pa nam daje možnost, da znanja, ki jih posedujemo, podelimo s sogovorniki v delovnem odnosu (Čačinovič Vogrinčič 2002:95).

Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 21) meni, da socialni delavec, ki ne ostane brez besed, ker ima znanje za ravnanje, zna dvoje:

- vzpostaviti in vzdrževati delovni odnos in kontekst socialno delavskega razgovora;
- podeliti znanje z uporabniki v procesu soustvarjanja interpretacij v razgovoru in tako omogočiti »prevajanje« v osebni ali lokalni jezik in nazaj v jezik stroke za ustvarjanje nove zgodbe v raziskovanju rešitev.

Nina Mešl (2007: 87) predlaga, da z ljudmi podelimo znanja, kot so Lüssijeva metodična načela systemskega socialnega dela, perspektiva moči, jasno strukturiran pogovor z družino, ki prehaja od definicije problema k raziskovanju ter oblikovanju dogovora. Nepogrešljivo je tudi znanje o družini kot mali skupini.

Koncept ravnanje s sedanjostjo ali koncept so-prisotnosti (Andersen v Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 14) govori o času, ko smo v delovnem odnosu z našimi sogovorniki. Čas, ki ga posvetimo sodelovanju, raziskovanju, je najbolj dragocen čas v projektih pomoči. V delovnem odnosu moramo kot socialni delavci zavarovati čas, da se pogovor zgodi, razvije in konča tako, da ga lahko nadaljujemo. Pomembno je poudariti sedanjost; čas, v katerem smo usmerjeni v delo z ljudmi, z družinami, ko so pri nas, ko so z nami.

»Kemplerjevo »osebno, konkretno, tukaj in zdaj« kot navodilo za ravnanje strokovnjaku zagotavlja »postanek« v sedanjosti, ki jo reflektiramo, preokvirimo. Sedanjost je pomembna, ker delamo v njej. Poudarek na sedanjosti nikakor ne zanika preteklosti, vendar nas preteklost zanima zaradi nalog sedanjosti in projekta prihodnosti.« (Čačinovič Vogrinčič 2002: 95.)

Sedanjost se udejanja tudi s konceptom so-prisotnosti (Andersen 1994 v Čačinovič Vogrinčič et. al 2005: 14), ki pa ga razumemo kot biti prisoten v poslušanju in na voljo za razgovor.

»Poslušalec ni le sprejemnik zgodbe, temveč s svojo prisotnostjo tudi spodbujevalec za dejanje ustvarjanja zgodbe.« (Andersen v Čačinovič Vogrinčič 2002: 95.)

Ko smo preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« obiskovali družine, je bil ta čas izredno dragocen. Namenjen je bil delu v delovnem odnosu. V tem času smo raziskovali možne rešitve, načrtovali pomembne korake za naprej, pogledali, kaj nam je uspelo narediti, česa ne in znova načrtovali korake za naprej. Vsega tega pa nam ne bi uspelo, če ne bi upoštevali koncepta so-prisotnosti (Ibid.), ko smo študentke bile prisotne za poslušanje, sočutje, razgovor in vodenje pogovora v smeri rešitev.

Koncept delovnega odnosa dopolnimo s konceptom izvirnega delovnega projekta pomoči (Čačinovič Vogrinčič et al. 2005: 15). Procese sodelovanja z družinami preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« lahko poimenujemo kot izvirne delovne projekte pomoči (Ibid.).

4.2.2 Koncept izvirnega delovnega projekta pomoči

Vsak proces pomoči, ki temelji na delovnem odnosu, na definiranju problema, raziskovanju možne rešitve, možnih korakov lahko poimenujemo kot izvirni delovni projekt pomoči. Tudi preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo študentke v procesu pomoči vodile izvirne delovne projekte pomoči z družinami.

Vsak študent, študentka je vodil/a svoj izvirni delovni projekt pomoči. Pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« poimenujemo kot projekt, saj govorimo o procesu pomoči, ki je tekel v določenem času in je bil usmerjen k dobrim izidom ali zaželenim razpletom (Čačinovič Vogrinčič et. al 2008: 22).

Projekt vsakega izmed nas je bil izviren, edinstven, ker se je oblikoval z vsako družino posebej in je bil soustvarjen z njimi in zanje. Projekt pomoči smo soustvarjali skupaj: družina, študent ali študentka, ki je ta projekt vodil/a, ter v ozadju mentorske skupine, ki so bile podpora izvirnim delovnim projektom. Vsak član projekta je prispeval svoj delež, svojo izvirnost, edinstvenost.

Projekti so bili tudi delovni, saj smo z vsako družino delali na konkretiziranju dogovorjenih sprememb, nalog, skupaj smo delali tudi na dogovorih za naslednja srečanja. »Poudarek je [bil] na delu, torej na sodelovanju, na aktivnostih, ki sledijo iz opravljenega dela v delovnem odnosu« (Čačinovič Vogrinčič 2008: 22).

Izvirni delovni projekt pomoči se je pričel z izborom družine, nato z vzpostavljanjem prvega osebnega stika. Pri prvem pogovoru, ki je potekal preko telefona, smo se z družinami dogovorili o kraju in o datumu srečanja. Nato je sledilo osebno srečanje. Ta korak Gabi Čaćinovič Vogrinčič (op.cit: 23) poimenuje *pridruževanje* in pomeni priti k uporabniku (učencu, družini) z namenom vzpostavitve delovnega odnosa.

Nato sledi naslednji korak, poimenovan *odkrivanje* (Ibid.). V projektu smo z družinami najprej delali na definiranju problema, opisu problemske situacije, naše delo se je nadaljevalo v smeri raziskovanja, raziskovanja možnih rešitev, majhnih korakov in najpomembnejše: raziskovanja potrebne pomoči. Pilotni projekt je bil zasnovan tako, da pomoč družini ni bila vnaprej definirana, ampak se je oblikovala z vsako družino posebej, glede na potrebe družin. V tem koraku smo ubesedili tudi pričakovanja družin o potrebovani pomoči ter o pričakovanih družine o samem projektu. Ko so bila pričakovanja, cilji, potrebe po pomoči, možne rešitve definirane, smo se lotili dela po majhnih korakih. Sproti smo preverjali, kakšne spremembe so se zgodile in raziskovali naprej, dokler nismo prišli do določenih sprememb, rezultatov. Opisani korak Gabi Čaćinovič Vogrinčič (Ibid.) opiše kot *spreminjanje*.

Poseben korak, poimenovan *proslavljanje* (op.cit: 24), je definiran kot prepoznavanje in spoštovanje moči družine, njihovih potencialov, uspehov, napredovanja. Bass, Dosser, Powell (v Ibid.) poudarjajo pomembnost prepoznavanja in proslavljanja najmanjših zaznanih premikov. V izvirnem delovnem projektu pomoči z družino smo proslavljali majhne korake, majhne spremembe. Tekom sodelovanja in v fazi zaključevanja (konec študijskega leta 2014) smo proslavljali dosežene spremembe ter reflektirali naše delo. Pogledali smo, kaj nam je uspelo narediti, se tega veselili, pogledali smo tudi, česa nismo naredili ter kaj bi še lahko. Opisana koraka v izvirnem delovnem projektu pomoči Gabi Čaćinovič Vogrinčič (Ibid.) poimenuje *ločitev* in *refleksija*.

4.2.3 Koncept dela na dveh ravneh

Gabi Čaćinovič Vogrinčič (2008: 28) poudarja, da: »[...] v delovnem odnosu z družino vzporedno vodimo dva procesa. Prvi je stabilizacija za instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje dobrih izidov; [...]. Drugi je proces raziskovanja, samoraziskovanja in soraziskovanja družine in z družino« (Ibid.). Drugi proces poimenujemo druga raven dela z družino (Ibid.), delo na dveh tirih (Goldbrunner v Ibid.) oziroma »zunanja in notranja pomoč«

(Constable, Lee v Ibid.). Pri delu z družino je pomembno, da delamo na dveh ravneh: na prvi ravni delamo na ravni soustvarjanja rešitev; izvirni delovni projekt pomoči pa ne more biti uspešen, če ne zajame družinske dinamike oziroma sprememb za več razvidnosti v njej (Čačinovič Vogrinčič 2016: 23).

Socialna delavka mora delati na obeh ravneh, zato je pomembno, da poseduje znanja o družini. »Sem sodi poznavanje pluralnosti družinskih oblik oziroma značilnosti sodobnih družin, zakonodaje in institucij in psihologije družine« (Čačinovič Vogrinčič 2008: 29).

Pri delu z družinami ne moremo mimo koncepta **razvidnosti** in **ozaveščenosti** (Čačinovič Vogrinčič 1998).

Pri razvidnosti: »Gre za poimenovanje, odkrivanje, izpostavljanje značilnosti psihodinamičnih procesov v družini, njene strukture in interakcije. Razvidno je v družini tisto, s čimer se je mogoče soočiti, se spoprijeti, prevzeti odgovornost; vse tisto, kar je mogoče komunicirati ali metakomunicirati.« (Čačinovič Vogrinčič 1998: 124.)

Ozaveščenost (Skynner v op.cit: 125) pa pomeni sposobnost družine, da »uvidi«, da opravi samoanalizo, družina pa je hkrati sposobna tudi iskanja odgovorov v stiski in prilagajanja spremembi. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2016: 28) poda prisposodbo, s katero lahko ponazorimo omenjena koncepta: pred sabo imamo sestavljanko, ki je razvidna, ko imamo pred njo vse njene delce in jih posamezniki sestavimo v celoto. Ozaveščenost govori o tem, kaj bomo storili s tem, kar smo ubesedili kot resničnost družine.

Znanja o družini, ki jih poseduje socialni delavec/delavka, podelimo v delovnem odnosu in v kontekstu »znanje za ravnanje«, za proces razvidnosti in ozaveščenosti družine ter soustvarjanja pomoči (Ibid.). Opremo se lahko na naslednje koncepte: Bionov koncept družine kot delovne skupine (Čačinovič Vogrinčič 1998), komunikacijski vzorci Virginije Satir (Ibid.), Lidzova (Ibid.) koncepta zavezništva med staršema in ohranitve generacijskih razlik, Stierlinova (Ibid.) delegacija in nerešljiva drama ločitve. V družini se moramo naučiti sposobnosti za konflikt (Mertens v Ibid.), sposobnosti za ljubezen (L' Abate v Ibid.) in sposobnosti za pogajanje (L' Abate v Ibid.). Družinski člani moramo dobiti izkušnjo za zadovoljevanje dveh temeljnih potreb, potrebo po avtonomiji in potrebo po povezanosti. Robin Skynner (Čačinovič Vogrinčič 2008: 48) oblikuje koncept zdrave družine, za katero so značilne: temeljna pozitivna, prijateljska naravnost; močna koalicija staršev; čustvena neodvisnost članov, ki jim omogoča tako povezanost kot samosvojost in prehajanje med

njima; svobodno komunikacijo; sprejemanja čustev; člani so zmožni doseganja sprememb, ker imajo izredno čustveno oporo, ki temelji na transcendentnem vrednostnem sistemu.

4.3 Socialno delo z družino v skupnosti

Vito Flaker (2012: 39) kritizira spremembe v socialnem delu v zadnjih dvajsetih letih. Socialno delo naj bi se odmaknilo od ljudi, postalo indirektno in zaprto v prostorih. Zato pravi, da moramo ubežati od papirjev in zaprtih prostorov k ljudem v stiski. Parton in O'Byrne (2000: 1) opozarjata, da je socialno delo zašlo s prave poti in postalo preveč osredotočeno na postopke in birokracijo. Vedno manj časa je posvečenega direktnemu delu z ljudmi (Ibid.). Avtorici Boyd-Franklin in Hafer Bry (2000) tako zagovarjata model dela z družinami v njihovi skupnosti, v kateri sodelujejo vsi pomembni udeleženi, s pomočjo katerih lahko črpamo vire podpore in pomoči. Poleg družine so pomembni viri še razširjena družina, prijatelji, skupnost, različne službe ter drugi iz zunanjih sistemov (šola, dnevni centri, zdravstvene službe, sodišča). Prav tako Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008) poudarja, da uspešen projekt podpore in pomoči seže tudi v skupnost družine.

Preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti« smo sodelovali z družinami v njihovi lokalni skupnosti, najpogosteje na domovih družin. IDPP-ji niso temeljili izključno na delu v lokalni skupnosti (domovi družin), ampak na sodelovanju s pomembnimi udeleženci v skupnosti (s Centri za socialno delo, s šolo, z vrtci) in tudi zunaj nje (druge službe).

Pilotni projekt tako temelji na skupnostno usmerjeni ideji, na skupnostno usmerjenem socialnem delu, s katerim skušamo doseči družine onkraj zidov, institucij, tam kjer živijo ali delajo in pri tem uporabljamo različne manj formalne pristope (Križanič et. al 2009: 56). Skupnostno socialno delo je sicer širši pojem, ki poleg modela skupnostnega načrtovanja vsebuje tudi model razvijanje skupnosti ter model socialne akcije (Rapoša-Tajnšek 1993: 142). Projekt Soustvarjanje pomoči družinam spada v model skupnostnega načrtovanja, saj temelji na delu institucionalnih akterjev (socialnih delavcev/delavk), naš cilj pa je izboljšati oziroma dopolniti obstoječe programe, ki bi koristili prebivalcem lokalne skupnosti ali pripadnikom specifične družbene skupine (družinam s številnimi izzivi) (op. cit: 143).

Pomoč, ki se odvija v skupnosti, ima številne prednosti. Z delom v skupnosti, v našem primeru, delo na domu z družino s številnimi izzivi, lahko pridobimo naslednje. Z obiskom na lokalni ravni, na domu družine lahko spoznamo ljudi, ki so poleg družinskih članov lahko podporni člani pri pomoči in podpori družine (Boyd-Franklin, Hafer Bry 2000: 37). Z obiskom na domu pridobimo vpogled v družinsko situacijo, še zlasti, v kakšnih razmerah živi družina (revščina, stanovanjski standard, prenaseljenost). Spoznavamo tudi kulturo, v kateri živi družina (hrana, jezik, socialna mreža, duhovnost in religija) ter pridobimo izkušnjo življenja družine skozi oči družinskih članov (Ibid.). Socialno delo v skupnosti socialni delavki omogoča spoznavanje skupnosti in njenih virov, s katerimi lahko podpre družino (op. cit: 78), socialna delavka pa lahko deluje tudi kot most med družino in ustanovami (Wise v Mešl, Kodele 2016). Delo na domu omogoča tudi pristnejši osebni stik z družino. Komunikacija z družino je lahko bolj sproščena, družinski člani delujejo na svojem domu in tako imajo občutek varnosti (Milošević Arnold et. al 2009: 109).

Pri delu v skupnosti se socialni delavci lahko soočajo tudi z različnimi izzivi: odpovedi IDPP-ja s strani družin, prižgan televizor med delom, pripravljeni prigrizki in pijača, prepiri itd. (Mešl, Kodele 2016). Avtorici Mešl in Kodele (op. cit: 51) poudarjata, da moramo družini omogočiti pozitivno izkušnjo v odnosu ter se ji pridružiti tam, kjer je. Pri odpovedih srečanj je pomembno, da smo potrpežljivi, vztrajni, odpoved sprejmemo ter iščemo nove možnosti za srečanje. Če je pri delu prižgan televizor, družino prosimo, da ga izključi (Ibid.).

Pomembno se mi zdi, da se socialni delavci izzivov v skupnosti ne ustrašimo. V oporo nam je lahko Vriesov koncept (Čačinovič Vogrinčič 2008: 19) osebnega vodenje, ki nam daje možnost, da po načelu interpozicije (Lüssi 1991) z družino podelimo osebne izkušnje, osebno se odzivamo tudi na dogajanje v odnosu in tako lahko z družino podelimo tudi naše stiske in izzive, s katerim se soočamo.

5. PILOTNI PROJEKT SOUSTVARJANJE POMOČI Z DRUŽINO V SKUPNOSTI

Začetek izvajanja pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« sega v leto 2013/2014, ko smo študentke podiplomskega študija, smer Socialno delo z družino, opravljale obvezno prakso preko pilotnega projekta. Sodelovanje je potekalo z mentoricama in nosilkama projekta doc. dr. Nino Mešl in as. mag. Tadejo Kodele, Zvezo prijateljev mladine Moste – Polje ter študentkami in študentoma podiplomskega študija, smer Socialno delo z družino, leta 2013/2014.

Skupina je štela enajst študentk/študentov in tako smo prvo leto v sodelovanje vstopili z enajstimi družinami, ki so se znašle v težkih življenjskih okoliščinah, po Sloveniji. Izvirni delovni projekt pomoči smo aktivno ustvarjali skozi celotno študijsko leto 2013/2014 z devetimi družinami; z dvema družinama se je sodelovanje zaradi različnih razlogov prekinilo na začetku sodelovanja. Sodelovali smo z družinami iz različnih občin: pet družin je prihajalo iz občine Ljubljana, po ena družina iz občine Ptuj, Ajdovščina, Brežice in Krško.

Od leta 2013/2014 se je pilotni projekt celostno in vsebinsko razvil. Od februarja 2015 je pilotni projekt prerasel v akcijsko-raziskovalni projekt Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja, financiran iz norveškega finančnega mehanizma 2009–2014 in Službe vlade RS za razvoj in kohezijsko politiko. V projektu je poleg Univerze v Ljubljani (Fakulteta za socialno delo, Fakulteta za šport, Zdravstvena fakulteta) sodelovala tudi Norveška univerza (Norwegian University of Science and Technology) ter Zveza prijateljev mladine Moste – Polje (Spletni vir 13). Omenjeni projekt se je zaključil s 30. 9. 2016.

V projektu so sodelovali (Spletni vir 13):

- Družine, ki se soočajo s kompleksnimi psihosocialnimi problemi (revščina, brezposelnost, socialna izključenost, zdravstvene težave in ki jih sistemsko naravnane storitve in programi težko dosežejo oziroma jih sploh ne dosežejo).
- Odrasli, ki prihajajo iz družin s kompleksnimi psihosocialnimi problemi.
- Študentje/študentke Fakultete za socialno delo (magistrski program Socialno delo z družino), študentje/študentke iz Zdravstvene fakultete (dodiplomski in podiplomski študijski program, smer Delovna terapija in fizioterapija) ter študentje/študentke iz Fakultete za šport (program Kineziologija).

- Strokovni delavci na področju socialnega varstva.

V projektu so izhajali iz več ciljev, ki so bili usmerjeni v soustvarjanje sprememb z družinskimi člani, v smeri zmanjševanja razlik v zdravju, v oblikovanje modela pomoči družinam v skupnosti in v usposabljanje strokovnjakov za delo na področjih sodelujočih fakultet²³ (Mešl, Kodele 2016: 17).

Na Fakulteti za socialno delo so študentke na podiplomskem študijskem programu samostojno vstopale v procese podpore in pomoči z družino. V IDPP in v delovnem odnosu smo skupaj z družino soustvarjali želene izide tudi v pilotnem projektu.

Pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti« je in bo pomembno prispeval tako družinam, ki se soočajo s številnimi izzivi, študentkam/študentom Fakultete za socialno delo ter strokovnim delavcem. Glede na rezultate opravljene raziskave v magistrskem delu lahko rečem, da so družine s številnimi izzivi bile s pilotnim projektom v letu 2013/2014 zadovoljne in so izrazile željo po večji potrebi takšnih oblik pomoči. Na podlagi rezultatov magistrske raziskave in drugih raziskav na področju projekta Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja (Mešl, Kodele 2016) menim, da ima projekt številne prednosti pri delu z družinami: pomoč in podpora družinam izhajata iz njihovih potreb, pomoč poteka v skupnosti družine, v IDPP povežemo vse pomembne strokovnjake in institucije ter pomoč temelji na postmodernih konceptih socialnega dela.²⁴

- **Pomoč in podpora družinam izhaja iz njihovih potreb**

Preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti« smo na začetku izvirnega delovnega projekta pomoči raziskali, kaj družina pričakuje od nas ter katere so tiste teme, na katerih bi družina želela delati. Tako smo družinam pomagali na različne načine: osebni pogovori o stiskah, partnerskih in družinskih odnosih, pomoč pri učenju in varstvu otrok, načrtovanje učne pomoči, pomoč pri pisanju prošenj oziroma uradnih dokumentov, pomoč pri razlagi uradnih dokumentov, pomoč pri zbiranju denarja, informiranje družin o obstoječih službah, sodelovanje z drugimi uradnimi institucijami, druženje in zabava (Rezultati raziskave magistrskega dela, Pikel 2017).

²³ Več o projektu na internetni povezavi: http://spds.fsd.uni-lj.si/o_projektu/.

²⁴ O nekaterih temah govorim že v poglavju številka štiri: Pomoč družinam s številnimi izzivi skozi model sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti.

Kljub temu, da smo načrt pomoči naredili na začetku IDPP-ja, se je načrt skozi srečanja spreminjal ali dopolnjeval. Sčasoma, ko so družine pridobivale zaupanje v nas ali pa se je njihova situacija preprosto spremenila, so se začele odpirati še druge kompleksne teme, na katerih smo delali vzporedno z ostalimi.

Vidimo, da so si družine med sabo zelo različne, vsaki lahko pripišemo svojo izvirnost. Različne pa so tudi potrebe družin, zato smo znotraj IDPP-ja poskušali odgovarjati na njih; pomoč in podpora pa sta temeljili na tistih temah, pri katerih je družina zaznala potrebo po podpori in pomoči in je to tudi izpostavila kot pomembno. Takšen način dela odgovarja in se prilagaja na edinstvene potrebe družin (Kim Berg 1994: 5).

- **Pomoč povezuje vse pomembne udeležene (tudi strokovnjake in institucije)**

Pogosto imamo občutek, da morajo družine, ki se znajdejo v težkih življenjskih okoliščinah, pomoč iskati pri različnih službah in na različnih mestih. Pomoč je razpršena, od različnih ljudi, do različnih institucij, pravega sodelovanja med njimi pa ne opazimo. Nina Mešl in Tadeja Kodele (2016: 44) opozarjata, da družine s številnimi izzivi pogosto dobivajo pomoč od različnih strokovnjakov, sicer specializiranih na svojih področjih, vendar pomoč in podpora, ki jo družine prejmejo, postane preveč razdrobljena. Družine tako postanejo preobremenjene z razdrobljenostjo, pravih premikov v smeri želenih sprememb pa ni, saj vsak strokovnjak z družino dela na svojem področju (Ibid.). Izhajata iz teze, da lahko družina začaran krog neuspehov prekine s procesom podpore in pomoči, soustvarjenim v delovnem odnosu, ki v skupni delovni projekt pomoči poveže vse udeležene. Tako pri delu z družinami s številnimi izzivi delata po Modelu sodelovalnih procesov socialnega dela z družino v skupnosti (Ibid.), katerega smo pričeli razvijati v letu 2013/2014 s pilotnim projektom.

Preko pilotnega projekta je delo z družinami v težkih življenjskih okoliščinah potekalo v delovnem odnosu in IDPP-ju. Izvirni delovni projekt pomoči je bil soustvarjen z vsako družino na svojevrsten način. Študentka je skupaj z družino vzpostavila in vzdrževala delovni odnos, v katerem je bila v vlogi spoštljive in odgovorne zaveznice (Čačinovič Vogrinčič 2008). V IDPP so bili vključeni tudi vsi pomembni udeleženci v problemu ter pri soustvarjanju rešitev in pomembnih sprememb. V delovnem odnosu je bil fokus na pomoči in podpori družini in seveda posledično tudi na posamezniku, ki sestavlja sistem družine; učinkovit projekt pomoči pa je segal tudi v skupnost (Čačinovič Vogrinčič 2006).

S pilotnim projektom smo tako poskušali premostiti problem razpršene pomoči in podore družinam s številnimi izzivi (Mešl, Kodele 2016) ter tako zagotoviti pomoč na enem mestu, v izvirnem delovnem projektu pomoči, kamor smo k sodelovanju povabili še pomembne ostale ljudi oziroma institucije. Največkrat je šlo za sodelovanje s šolskim sistemom oziroma strokovnimi delavci (učitelji, razredničarka), s strokovnjaki iz drugih institucij (CSD, Beli obroč). Povezovanje in sodelovanje s skupnostjo se je pokazalo kot uspešno. Rezultati analize, ki sta jo opravili Mešl in Kodele (2016: 69), so pokazali, da je sodelovanje s šolskim sistemom, s katerim smo tudi najpogosteje sodelovali, otroku pomenilo podporo pri premagovanju učnih težav in je prispevalo k večji učni uspešnosti otrok. Sodelovanje s šolo pa prispeva tudi h krepitvi psihosocialnih virov staršev, ki s tem lažje prepoznajo svojo pomembno vlogo pri premagovanju učnih težav pri njihovih otrocih (Ibid.).

6. PROBLEM

6.1 Opredelitev problema

Družine v težkih življenjskih okoliščinah se pogosto soočajo s hudimi težavami, ki posežejo na več dimenzij njihovega življenja. Družine lahko zaradi notranjih in zunanjih pritiskov postanejo preobremenjene, ranljive in nemočne pri reševanje svojih težav. Njihove ponavljajoče stiske in kronični stres se lahko ponavljajo leta in leta, obstaja tudi možnost, da se prenesejo iz generacije v generacijo (Walsh 2006: 252). Družine se tako ne soočajo samo z eno od težkih situacij, ampak se stresne situacije kopičijo. Vsem družinam pa je nekako skupna revščina, s katero se soočajo in katera s sabo prinese tudi številne posledice, vidne na stanovanjskem, zdravstvenem, socialnem in izobraževalnem področju (Spletni vir 2, Spletni vir 6, Črnak Meglič et. al 2009, Maholmes 2014).

Pri vseh teh pomembnih dejstvih pa se seveda odpre vprašanje, kako pomagati družinam v težkih življenjskih situacijah, da uspejo pretrgati začaran krog neuspehov. Preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo pomagali družinam, ki so se znašle v težkih življenjskih okoliščinah. Študijsko leto 2013/2014 je bilo prvo leto, ko se je odvijal pilotni projekt in v katerem sem sodelovala tudi sama, na podiplomskem študiju Socialno delo z družino. Izvirni delovni projekt pomoči sem soustvarjala z očetom samohranilcem in dvema otrokoma. Tekom sodelovanja z družino sem uvidela, v kakšni hudi stiski se je družina znašla, uvidela pa sem tudi razsežnosti revščine in njene posledice. Pokazala se je kompleksnost njihovih stisk: na ekonomskem področju (oče je bil brezposeln in brez dohodkov), stanovanjskem področju (grozila jim je izselitev), zdravstvenem področju (oče se je soočal z depresijo) in na področju izobraževanja (hči se je soočala z ucnim (ne)uspehom).

Ravno ta kompleksnost me je pritegnila, da sem začela raziskovati to področje, še bolj pa me je pritegnilo vprašanje, na kakšen način podpreti družino, da bo uspela rešiti stiske, s katerimi se sooča.

Menim, da je pilotni projekt Soustvarjanje pomoči družinam pomembno prispeval k pomoči in podpori družinam, s katerimi smo sodelovali. Pomoč in podpora družinam je temeljila na IDPP-ju ter na delovnem odnosu. Pri svojem delu smo študentke izhajale iz postmodernih konceptov v socialnem delu: koncept delovnega odnosa in izvirni delovni projekta pomoči

(Čačinovič Vogrinčič et. al 2005), koncept etike udeležnosti (Hoffman v Ibid.), koncept perspektive moči (Saleebey v Ibid.), koncept znanje za ravnanje (Rosenfeld v Ibid.), koncept ravnanje v sedanosti in so-prisotnosti (Anderesen v Ibid.), koncept odpornosti (Walsh 2006), koncept dela na dveh ravneh (Čačinovič Vogrinčič 2016). Cilj projekta je bil podpreti in pomagati družinam v stiski, v njihovi lokalni skupnosti, skozi postmoderne koncepte socialnega dela.

Na mentorskih srečanjih sem po poročanju študentk/šudenta, ki so sodelovali z družinami, sicer dobila vpogled v uspešnost naše pomoči, a sem se odločila obiskati vsako družino in pridobiti sistematično zbrane podatke o njihovih izkušnjah sodelovanja v pilotnem projektu.

V magistrskem delu bom raziskala, na kakšen način je projekt prispeval k izboljšanju družinske situacije ter kakšne so prednosti ter slabosti projekta. Zanimalo me bo, kakšne oblike pomoči so potrebovale družine s številnimi izzivi, kakšen je bil odnos med študentko in družino; katere so bile delovne teme IDPP-ja, kakšni premiki so se zgodili tekom sodelovanja ter kako družine ocenjujejo projekt.

Nekatere splošne podatke o družinah (družinska struktura, materialno stanje družine, stanovanjske razmere družine itd.), za katere sem ocenila, da jih ne bom mogla pridobiti od družin, bom pridobila s strani študentk, ki so sodelovale z družinami.

Namen magistrskega dela je prikazati kompleksnost okoliščin oziroma stisk, v katerih se znajdejo družine, predvsem razsežnosti revščine in njene posledice. Eden od namenov je tudi ugotoviti, kako uspešni smo bili v izvirnih delovnih projektih pomoči, ki so potekali preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« oziroma kakšne prednosti in slabosti prinaša projekt. Z ugotovitvami želim prispevati k razvijanju projekta in razvijanju socialno-delovne prakse na področju socialnega dela z družinami.

6.2 Raziskovalna vprašanja

Raziskovalni del magistrskega dela je razdeljen na dva dela. Prvi, glavni del raziskave temelji na izkušnjah družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu. Drugi del raziskave temelji na podatkih o družinah, pridobljenih s strani študentk, ki so sodelovale z omenjenimi družinami.

V **prvem delu** so me zanimala naslednja raziskovalna vprašanja, ki vsebujejo še podteme:

Kakšne načine ravnanja potrebujejo družine, ki so se vključile v projekt?

- Katere načine ravnanja so družine potrebovale, ko so vstopile v sodelovanje preko projekta »Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti«?
- Katere načine ravnanja smo jim nudili?

Kako družine ocenjujejo pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«?

- Kakšen je bil odnos med družino in študentko/študentom?
- Katere delovne teme so se odpirale v procesu sodelovanja?
- Kakšni so bili pomembni premiki v procesu sodelovanja?
- Kje vidijo pozitivne in negativne vidike projekta?
- Kakšni so pozitivni in negativni vidiki dela v skupnosti?

Drugi del raziskave vsebuje naslednja raziskovalna vprašanja s podtemami:

Kakšna je bila družinska oblika družin, ki so sodelovale v projektu?

- Koliko odraslih članov in otrok je predstavljalo družino?

Kakšno je finančno stanje družine?

- Kakšen je bil zaposlitveni status družine?
- Kakšne dohodke je družina prejemale?

Kakšne so bile stanovanjske razmere, v katerih je živela družina?

- Kakšen stanovanjski status je imela družina?
- Jim je grozila izselitev?
- Kakšne stanovanjske težave je imela družina?

Kakšna je bila učna uspešnost šoloobveznih otrok?

- Kakšne težave so imeli tisti otroci, ki so se soočali z učno (ne)uspešnostjo?
- Na kakšen način ste jim pomagali?

7. METODOLOGIJA

7.1 Vrsta raziskave

Raziskava je kvalitativna, saj osnovno gradivo, zbrano v raziskovalnem procesu, sestavljajo besedni opisi oziroma pripovedi, hkrati je obdelano na kvalitativen način (Mesec 2009). Raziskava je tudi empirična, opisna, uporabna in razvojna.

Empirična raziskava temelji na zbiranju novega, neposrednega izkustvenega gradiva, poleg tega je podprta tudi s teoretičnimi izhodišči (Mesec 2009: 84). Raziskava je tudi uporabna in razvojna, saj daje neposredno uporabna spoznanja o revščini, o procesih podpore in pomoči družinam v težkih življenjskih okoliščinah, o prednostih in slabostih pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« ter o možnih spremembah oziroma novih pristopih (Ibid.).

7.2 Populacija in vzorčenje

Populacijo predstavljajo vse družine, ki se soočajo s številnimi izzivi, v Sloveniji. Vzorec obsegajo družine s številnimi izzivi, ki so leta 2013/2014 sodelovale v takrat imenovanem pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« in so hkrati privolile v intervju (osem družin). Vzorec sestavljajo tudi študentke Fakultete za socialno delo, ki so leta 2013/2014 sodelovale z omenjenimi družinami. Sodelovale so vse študentke/šudent, vzorec tako sestavlja osem študentk in en študent.

Značilnosti vzorca družin: V projekt je bilo vključenih devet družin, osem družin je sodelovalo pri izvedbi intervjujev. Ena družina je odklonila intervju. Družine so prihajale iz Ljubljane (pet družin), iz Ajdovščine, iz okolice Krškega in iz Senovega. Sedem družin lahko uvrstim v kategorijo enostarševskih družin, dve družini sta predstavljali jedrni družini (s tem, da je ena družina tekom sodelovanja v IDPP-ju doživela smrt mame). Eno enostarševsko družino lahko uvrstim tudi med razširjene družine, saj so živeli pri starih starših. Družine so imele od enega do pet otrok.

Tabela 7.1 Značilnosti vzorca

Vzorec/ Značilnosti vzorca	Število sodelujočih v projektu	Število sodelujočih v raziskavi	Družinska struktura	Regija	Število otrok
Družine, ki so sodelovale v pilotnem projektu	Devet družin	Osem družin	Enostarševske družine (sedem) Jedrna družina (ena)	Ljubljana (pet družin) Ajdovščina Krško Senovo	Od najmanj enega do največ pet.
Študentje, ki so sodelovali v projektu in z družinami	Osem študentk En študent	Osem študentk En študent	/	/	/

Vir: Rezultati raziskave magistrskega dela (Pikl 2017).

7.3 Merski instrument ali viri podatkov

Merski instrument, uporabljen v raziskovalnem delu, je vprašalnik²⁵ in vodilo za intervju²⁶.

Podatke sem pridobila na podlagi skupinskih oziroma individualnih nestandardiziranih intervjujev z družinami, s katerimi smo sodelovali preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«. Drugi del podatkov sem pridobila na podlagi izpolnjenih delno standardiziranih vprašalnikov, katerih vir so bili študentke in študent, ki so sodelovali z omenjenimi družinami.

7.4 Zbiranje podatkov

Intervjuje z družinami sem opravila po zaključenem izvirnem delovnem projektu pomoči, in sicer nekje konec meseca junija oziroma v začetku julija 2014. Zbiranje podatkov se je začelo že pred izvedbo intervjujev v sodelovanju s študentkami/študentom, ki so delali z družinami. Študentke so družinam, s katerimi so delale, razložile, kakšen je namen intervjujev ter jih prosile za sodelovanje. Prosile so jih tudi za telefonsko številko in jim povedale, da jih bom kontaktirala. Ko sem imela zbrane telefonske številke, sem stopila v stik z družino oziroma družinskim članom, jim razložila, kdo sem in jih povabila v sodelovanje pri izvedbi intervjujev. Osem družin od devetih je privolilo v sodelovanje, ena družina se za sodelovanje

²⁵ Priloga v poglavju 13.2

²⁶ Priloga v poglavju 13.1

ni odločila. Intervjuje sem tako opravila na domovih družin, v krajih: Ljubljana, Brežice, Krško in Ajdovščina. K sodelovanju sem povabila vse družinske člane, ki so sodelovali v izvirnem delovnem projektu pomoči. V intervjuje so bili vključeni odrasli (v vseh primerih je bil prisoten en starš) in otroci, kateri so bili dovolj stari (mlajši otroci so bili prisotni, vendar v intervjujih niso sodelovali).

Drugi del podatkov, katerih vir so bile študentke, ki so sodelovale z družinami, sem pridobila na podlagi pisnih, delno standardiziranih vprašalnikov. Študentke/študent so nanje odgovarjali pisno, preko e-pošte. Vrnjenih sem dobila vseh devet vprašalnikov.

7.5 Obdelava in analiza podatkov

Zbrano gradivo sem analizirala po postopku kvalitativne analize (Mesec 2009). Najprej sem intervjuje²⁷, ki sem jih posnela, uredila in prepisala. Nato sem zbrano gradivo razčlenila na smiselne enote kodiranja (stavke ali odstavke) ter jim pripisala pojme, ki sem jih črpala iz teoretskih izhodišč in zdravorazumskih pojmov. Enote kodiranja sem označila s črko D (družina), številko (D1), tam, kjer sta bila dva ali več sogovornikov, sem dodala različne črke, odvisno, kdo je bil prisoten (O = oče, M= mama, h= hči) in zaporedno številko izjave (npr. šifra D1o15 pomeni družina ena, izjava očeta in zaporedna številka izjave). Nadalje sem vse pojme in izjave kopirala v tabelo, v kateri sem jih primerjala, podobne združila v nadrejene kategorije in jih poimenovala. Pojme, ki niso bili povezani z raziskavo oziroma s problemom raziskave, sem izločila. Iz nastalih pojmov in kategorij sem oblikovala tabelo²⁸, iz katere sem ubesedila rezultate in teorijo.

²⁷ Transkripcije intervjujev nisem dodala v prilogo zaradi možne razpoznavnosti zgodb družin. Transkripti intervjujev se nahajajo v osebнем arhivu. Prav tako so imena družinskih članov ali študentk v izjavah zamenjana z inicialkami.

²⁸ Priloga v poglavju 13.3. Izjave vsake družine sem obarvala z različno barvo, zaradi boljše preglednosti.

8. REZULTATI

8.1 Družine s številnimi izzivi in stiske, s katerimi se soočajo

Vsem družinam je skupno življenje v revščini in materialno pomanjkanje. Mama iz ene od družin pravi: *»Takrat, ko sem jaz to imela, mi za jest nismo imeli. To je bilo hudo.«* (D6m36) Družine so doživljale tudi visoko stopnjo brezposelnosti, pestile pa so jih tudi stanovanjske težave. Poleg življenja v revščini in z njo povezanimi težavami pa so se družine, s katerimi smo sodelovali, soočale še z drugimi težavami: učne in vedenjske težave otrok, nasilje v družini, težave v partnerskem odnosu, slabo psihično stanje družinskih članov, zdravstvene težave, problemi v sami družini (odnosi, komunikacija, razdelitev dela). Glede zdravstvenih težav sogovornica iz ene od družin pravi takole: *«Sej zato sem pa zbolela, veš. Vse nase vlečeš. Zdaj to operacijo, ko sem imela, nič ni našel na ultrazvoku, zdaj, ko mi je pa vse ven pobral, mi je pa našel.»* (D6m39)

8.1.1 Učne težave otrok

Rezultati anket, ki so jih izpolnile študentke, so pokazali, da so se vse družine, ki so imele šoloobvezne otroke oziroma otroke, vključene v šolski sistem, soočale s šolsko neuspešnostjo. S težavami v izobraževalnem procesu se je tako soočalo osem od devet družin, ki so sodelovale v pilotnem projektu, v sedmih družinah pa je pomoč in podpora družinam v IDPP-ju temeljila na izboljšanju učne uspešnosti otrok. Študentke ocenjujejo, da so se v družinah soočali z odporom do učenja (D1š18), z nizko motivacijo do učenja (D1š15, D9š25), z nerazumevanjem učne snovi (D3š12), s slabimi ocenami (D7š12), z neopravljanjem domačih nalog (D7š11), s pomanjkanjem koncentracije pri učenju (D8š11, D9š24), s pomnjenjem (D8š10), s pomanjkanjem učnih navad (D9š30), s pomanjkanjem učne podpore s strani staršev (D9š29) in z nemirnostjo ob učenju (D9š26). Študentke so opazile tudi nemoč staršev pri soočanju s šolskim neuspehom njihovih otrok (D2š12) in pomanjkanje podpore otrok s strani staršev (D9š29).

8.1.2 Stanje družin

Družine so se soočale z visoko stopnjo brezposelnosti. V osmih od devetih družin so se soočali z brezposelnostjo vsaj enega člana družine. V eni družini je bila mama zaposlena kot družinska pomočnica hčeri, zaradi cerebralne paralize. V šestih družinah ni bil zaposlen nihče od odraslih članov. Tri družine so se posluževale dela na črno.

Družine z zaposlenimi člani so prejemale plačo enega od članov (družina 1, 3 in 5). Družine so prejemale denarno socialno pomoč (šest družin), izredno denarno pomoč (ena družina), otroški dodatek (pet družin), preživnino (dve družini), štipendijo (ena družina), varstveni dodatek (ena družina). Družine so prejemale tudi dohodek iz projekta Botrstvo, ki poteka preko Zveze prijateljev mladine (dve družini).

Opozoriti velja na družino, ki ni prejemala nobenega dohodka iz socialnega varstva. V tej družini je bilo pet otrok, oče se je posluževal dela na črno, eden od starejših otrok je delal preko študentskega servisa.

Kljub naštetim dohodkom, ki jih družine prejemajo iz socialnega varstva ali pa od zaposlitve, študentke, ki so sodelovale z njimi, ocenjujejo, da jim ne zadostujejo za osnovne življenjske izdatke in jih tako uvrščajo med revne prebivalce Republike Slovenije.

8.1.3 Stanovanjske razmere

Družine, ki so sodelovale v projektu, večinoma živijo v najemniških stanovanjih, večinoma gre za neprofitna stanovanja. Samo tri družine od devetih so lastnice svojih nepremičnin. Opozoriti je potrebno na dejstvo, da so kar štiri družine živele pod grožnjo pred izselitvijo iz stanovanja ali hiše. Med njimi so tudi družine, ki živijo v neprofitnih stanovanjih.

Visok delež družin se sooča z neustreznimi stanovanjskimi razmerami (kar šest od devetih družin). Največji delež družin se sooča s prostorsko prenaseljenostjo (šest družin). Družine poleg prostorske stiske bremenijo še: staro in dotrajano bivališče (štiri družine), težave z ogrevanjem (štiri družine), vlaga (ena družina), težave s sosedi (dve družini), pomanjkanje čistoče (dve družini), zastarela napeljava (dve družini) in nedokončani prostori (ena družina).

8.2 IDPP v Pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«

8.2.1 Razvijanje odnosa med družinskimi člani in študentko/študentom

Družine so poročale, da so v IDPP-ju s študentkami oziroma študentom oblikovale odnose, s katerimi so bile zelo zadovoljne. Opisujejo jih z besedami, kot so: *«Da je bilo vse v redu, super je bila, ne.»* (D2h7), *«Dala bi oceno, od ena do pet, pet.»* (D4m17), *«Super odnos sva imeli.»* (D5m1). Nekatere družine pravijo, da so s študentko razvile prijateljski odnos: *«S. T. je čisto drugače, bolj prijateljski odnos.»* (D5m45) in *«Nisem ga sploh imela kot neko osebo x, kot da je neki moj sorodnik.»* (D7m57) in *«M. jima je bila kot ena prijateljica. Zagotovo sta dobili prijateljski odnos.»* (D8o12).

Družine so izpostavile, da je pomemben prvi stik, navezovanje stika in spoznavanje med družinskimi člani in študentko. Družinam je pomemben pristen prvi stik: *«Tako je sva se poklopili. Jaz že recimo čutim človeka, že prvi pogled pove dosti. Zdaj, če me odbija, je takoj ne, če me ne odbija, potem je to, to.»* (D4m11) Da se lahko zaupen odnos razvije, je potreben tudi določen čas. Mama pravi: *«Ker potrebuješ nekaj časa, da spoznaš človeka, da mu lahko zaupaš. Praktično tujec ti pride v življenje, ga ne poznaš. Mene, ko so klicali, so rekli prostovoljka bo delala, zdaj pa spet delaš na občutek, ne. Zdaj, če imaš pozitiven občutek ... Jaz zelo, zelo, zelo pazim, s kom se družim, imam eno razdaljo, dokler ne začutim, da lahko.»* (D4m36) V družini, kjer sta v IDPP-ju sodelovali hčeri, oče pravi takole: *«Na začetku je bilo malo bolj tako, dokler se punce niso navadile.»* (D8o13)

Družine poudarjajo, da je za dober odnos potrebno **medsebojno razumevanje** med družinskimi člani in študentko: *«Pa tudi oseba je bila ta prava, da smo se štekali, če ne bi bilo brezveze, če se ne razumeš z enim, pa, da nekaj delaš.»* (D2m4) K zadovoljstvu v odnosu prispeva ne le medsebojno razumevanje, družinam je pomembno tudi, da pomagajoči **razume** stvari oziroma razume družinsko situacijo.

Tekom sodelovanja v IDPP-ju so družine s študentkami razvile **zaupen in odprt odnos**, v katerem so družinski člani lahko ubesedili svoje stiske, odpirali osebne teme in govorili o svojih željah. Mama o odprtem odnosu s študentom pravi: *«O vsem, kar sem imela, z njim sem se lahko tako odprto pogovarjala.»* (D7m17) Sogovornica o zaupnem odnosu pripoveduje: *«Človek, ki preživlja takšne težke trenutke, rabiš nekoga ob sebi, ko mu lahko vse zaupaš.»* (D6m3, D6m4) V odnosu je pomembna tudi določena mera **sproščenosti**: *«Tako sproščeno je bilo.»* (D8h1-4) in **optimizma**: *«S. je tako pozitivna, takšen sonček.»* (D6m35)

Družine izpostavljajo tudi pomembnost študentkega **znanja o vzpostavljanju odnosa** z družinskimi člani. Sogovornica pravi takole: *»Ona je pa sigurno vedela, kako more ona z mano delat, sto procentno. Ker to ne moreš ... jaz sem bila res, joj škoda, da nisva prej tega posneli. Jaz sem bila grozno.«* (D6m22) In pomembnost študentkega **znanja pri delu z družinami**: *»Sej mogoče bo pa tudi takšna prišla kot je S. Saj to, če se odločate za takšen poklic, ste taki ljudje, da razumejo pa da znajo.«* (D2m21) Sogovornica izpostavlja tudi **zanesljivost** študentk, predvsem pri upoštevanju časovnih dogovorov srečanj.

Rezultati so pokazali, da so pri vzpostavljanju odnosa pomembni tudi karakterni dejavniki študentke: *»Zdaj eni so ti bolj pri srcu, drugi ne, zdaj kakor pride.«* (D2m22) Sogovornici se je zdelo pomembno, da je bila študentka **preprosta**: *»Zdela se mi je taka preprosta, nekateri so tako vzvišeni, vseč mi je bila takoj.«* (D4m12) Sogovornica iz ene od družin je izpostavila, da sta ju v odnosu povezovala podobna miselnost in interesi. Tako pravi: *»Potem se še jaz bavim z angelsko terapijo, z duhovnostjo in že tukaj sva prišli dosti skupaj.«* (D4m12) Sogovornica izpostavlja tudi **trud** študentke, kot enega izmed dejavnikov, ki je prispeval k dobremu odnosu. Sogovornica pravi: *»In na vsak način ti hoče pomagat, tudi, če ne more, se bo ona trudila, da bo to naredila, da mi bo lahka pomagala.«* (D5m22)

Dve družini sta ubesedili, da je bila študentka **osebno udeležena** v pogovorih, kar je verjetno tudi prispevalo k razvijanju zadovoljivega odnosa v IDPP-ju. Družini poročata, da sta študentki v sodelovanju v IDPP-ju poročali o svojih osebnih stiskah in družinskih situacijah. Stiki med družinskimi člani in študentko so se kljub prenehanju IDPP-ja še ohranjali. Takšen je bil namreč dogovor med nekaterimi družinami in študentkami. Sogovornica pravi: *»Hja, S. ja, sej midve se bova še slišale s S.. Je rekla, ko bo imela te izpite konec, da ko bo v Ljubljani, da me bo poklicala.«* (D6m21)

8.2.2 Pomoč in podpora v IDPP-ju

Rezultati kažejo, da je sodelovanje v IDPP-ju preko pilotnega projekta »Soustvarjanje pomoči z družino« pomembno prispevalo k razreševanju družinskih težav, poudarjajo pa tudi, da so bile študentke pomembna opora v težkih trenutkih. Vse družine so ocenile, da jim je sodelovanje v IDPP-ju pomagalo, v študentkah pa so videli **ključno osebo**, na katero so se lahko oprli. Tako pravijo: *»In tudi je pomagalo. L. in meni oziroma nama je zelo pomagalo.«* (D2m2) Študentke so bili pogosto edina **opora** družinam v stiski: *»Jaz sem bila pa res čisto*

sama, tako, da S. mi je res pomagala. Jaz sem komaj čakala te srede.» (D6m5) Pri procesu podpore in pomoči je družinam bilo pomembno **skupno sodelovanje v IDPP-ju** med družinskimi člani in študentko: *»To je malo težje opisati, samo brez tebe ne bi šlo. Ne vem, že ta prisotnost zraven pa sodelovanje, da skupaj začneva. Tako je že bistveno lažje pogledat, kaj piše za ena grdobija. Ne vem, kako bi drugače povedal.*« (D1o8)

Družinam je bilo pomembno, da so v IDPP-ju s strani študenta/študentke dobili potrebno **oporo, podporo in pomoč**. Sogovornica ubesedi: *«Ona me je vedno podpirala. Če je bilo kaj takega, me je podpirala, mi je pomagala, na različne načine.*« (D5m18)

Rezultati so pokazali, da je **pogovor** ključnega pomena v procesih podpore in pomoči. Vse družine so izpostavile pomen pogovora, katerega so družine tudi najbolj potrebovale. Sogovornica pravi: *»Meni je zelo pomagalo, ko sva se pogovarjali. Že sam pogovor je dal velik plus.*« (D2m7) Pogovori v IDPP-ju so jim veliko pomenili: *»Pogovor z njo. Dobro, jaz imam družino, ki mi zelo stoji ob strani, ampak to je nekaj drugega. Zelo veliko so mi pomenili pogovori z njo.*« (D3m7) V IDPP-ju so se pogovarjali o svoji preteklosti (D7m9), o razreševanju težav na drugi ravni dela z družino (D2m7, D2m9, D4m22), o problemih in z njimi povezanimi rešitvami (D1o3, D7m3)²⁹.

Dve družini ocenjujeta, da so ključni dejavniki, ki so prispevali k izboljšanju situacije, **dogovori**. Oče iz ene družine izpostavlja pomembnost **majhnih korakov**. Pri drugi družini pa so poudarili, da so sprejemali različne dogovore (opustitev mamine službe, dogovori o razdelitvi gospodinjskih opravil), kateri so izboljšali predvsem odnose v družini. Sogovornica tako pravi: *»Ja, dogovori sploh, tudi smo jih imeli ne, sam to je šlo malo bolj počasi. Enkrat smo se držali, drugič ne.*« (D2m8)

Pet družin je izpostavilo, da so se v IDPP-ju tudi **neformalno družili in zabavali**. Neformalna srečanja so pogosto potekala zunaj doma. Predvsem v družinah, kjer so bili manjši otroci, so se družili preko različnih aktivnosti (igranje nogometa, biljarda, šaha, kart; sprehodi; obisk slaščičarja). Sogovornica pravi: *»... smo se skupaj malo igrali, en dan smo vse pustili, pa smo se šli ven igrat, smo nogomet špilali. No, oziroma ona je brcala, jaz nisem mogla, ker sem imela gips gor.*« (D5m37) In: *»Mi smo to imeli, tako, kot je moralo biti. Smo spili kakšno kavico, kakšen sok, pojedli kakšen piškot.*« (D7m59)

²⁹ Teme pogovorov, na katerih so delali, bom podrobneje predstavila v rezultatih v nadaljevanju.

Družine poročajo tudi o **različnih dejavniki pomoči**, ki so jim pomagali pri soočenju s stiskami in razreševanju njihovih težav. V eni izmed družin so srednješolki pri učnih težavah pomagala prav srečanja v IDDP-ju, saj je to zanjo pomenilo neko **obveznost in manjšo prisilo v delo** (D1h4). V treh družinah izpostavljajo pomen **svetovanja in delitev mnenja** s strani študentke. Sogovornica pravi: *»Da slišiš mnenje nekoga drugega, ki ni tvoja družina, ki ni tvoja mama, teta. Meni je to pomenilo veliko.«* (D3m8)

Sogovornica iz ene izmed družin pravi, da sta ji v IDPP-ju pomagala ravno **tolažba in pozitivno mišljenje študenta**. Pravi takole: *»Mene je potolažil, da se bo vse uredilo, da je on sedaj v teh letih, ko ga daje puberteta, da bo to šlo mimo. Da vsi, ko so v teh letih, to imajo.«* (D7m53)

Družinska prepričanja in verovanje v boga so tudi dejavniki, ki so pripomogil, da je sogovornica »prebrodila« svojo stisko.

V procesih podpore in pomoči je temelj soustvarjanje rešitev in želenih izidov med vsemi vključenimi v IDPP-ju. Poudarek je na **soustvarjanja**, kar je poudarila tudi ena izmed sogovornic, ki pravi: *»Ja, pa nikoli ni kej na grobo delala, to mi je bilo všeč. Pa nikoli ni rekla, moraš, ne.«* (D2h10)

8.2.3 Teme in dosežene spremembe

Družina 1

V tej družini je oče izpostavil, da je sicer imel več težav, vendar je potreboval pomoč pri dveh ključnih zadevah, in sicer pomoč pri odpravi strahu pred odpiranjem pošte (kopičil je namreč pošto, ki je prihajala, in je ni odpiral, ker ga je bilo strah tega, kaj bo pisalo v kuvertah) in pri hčerinih težavah s šolo. Oče pravi takole: *»Ja, v bistvu mi je zaribalo na vseh mestih in krajih. Tako, da nisem vedel nič kako in kaj naprej. Sem rabil nekje začeti reševati težave. In to je to. V glavnem pride po pošti vse, kar je najhujših stvari. (D1o11). IDPP je torej potekal v smeri odpravljanja strahu pred pošto in v smeri dela s hčerjo za boljšo šolsko uspešnost. Hči poudarja, da je IDPP temeljil predvsem na učni pomoči.*

Oče ocenjuje, da so se tekom sodelovanja zgodili premiki na bolje, tako njemu kot hčeri. Njemu je uspelo premagati strah, ki ga je imel pred odpiranjem pisem, ki so prišla po pošti. Tako je tekom sodelovanja v IDPP-ju dosegel, da je pisma redno oziroma sproti pregledoval, tako je bil na tekočem z zadevami in ni več kopičil pisemskih ovojnic. Poudari tudi

spremembe na bolje pri hčerinem šolskem uspehu. Pravi takole: *»Ja itak, pa meni je važno za hčerko, da se je malo sestavila skupi. Pa nekaj vsaj zaključila.«* (D1o4). Prav tako hčera opazi premike na bolje pri svoji situaciji s šolo. Izpostavi, da ji je uspelo popraviti nekaj testov, kar ji je vlilo upanje in motivacijo za naprej. Tekom sodelovanja v IDPP-ju je pridobila tudi zaupanje vase in večjo samozavest.

Družina 2

Družina je v procesu podpore in pomoči delala predvsem na raziskovanju družine kot sistema, torej delu na drugi ravni. Družina poroča o delu na odnosih med družinskimi člani, o organiziranosti gospodinjskih opravil, o delu na partnerskem odnosu, o delu na duševnem zdravju mame in na izboljšanju šolske uspešnosti hčere. Mama pravi: *»Če mene vprašate, smo mi bolj delali na odnosih, naloge so bile narejene ali ne, meni je to veliko pomenilo.«* (D2m13)

Tudi ta družina opaža pomembne premike na bolje, predvsem v smislu boljšega delovanja družine. Mama izpostavlja premike v izboljšanju odnosov, porazdelitev dela med vse družinske člane in posledično njeno razbremenitev. Kot pomembno spremembo na bolje izpostavlja tudi opustitev službe, ki jo je spravljala v stisko. Tako si je sedaj lahko uredila dnevni ritem, ki za njo ni obremenjujoč. Mama pravi: *»Manj spim, ne delam več tam, ko sem delala. To mi je prišlo v plus, ker jaz sem bila čisto izmozgana.«* (D2m30) Hči prav tako opaža spremembe na bolje. Pravi, da imajo sedaj v družini boljše odnose, v večji meri pomaga mami pri družinskih opravilih. Prav tako je dobila večjo motivacijo za šolo, ki jo je tudi uspešno zaključila.

Družina 3

V tej družini so v IDPP-ju delali predvsem na učni pomoči fantu in na podpori mame tekom dolgotrajnega zdravljenja njene hčere s cerebralno paralizo. Mama vidi pomemben prispevek študentke pri šolski podpori njenega sina. Pravi takole: *»Kar se mene tiče, letos sploh ne bi šole naredil, če ne bi bilo nje. Ker je prihajala dvakrat na teden, sta se učila, zelo mu je pomagala.«* (D3m2) Podporo in pomoč tekom sodelovanja vidi tudi v pogovorih med njo in študentko. Pravi, da je v IDPP-ju pridobila predvsem informacije o tem, kako delati s sinom na področju šole. Skozi pogovore je pridobila tudi različne nasvete in mnenja študentke, ki so ji

pomagali pri odločitvi, da preneha z zdravljenjem hčere. Študentka ji je pomagala tudi pri pisanju prošenj.

Mama ocenjuje, da se ji je situacija spremenila na bolje. Izpostavlja selitev v najemniško stanovanje, vendar to ni bila delovna tema v IDPP-ju. Izpostavlja tudi uspešen zaključek šolanja sina. Sodelovanje s študentko v IDPP-ju vidi tudi kot razbremenitev svoje širše družine (mame, brata, očeta). O svoji trenutni situaciji pravi: *»Ne, zaenkrat ne. Trenutno situacija je kr v redu, lepo nam je. Tamali je ful zadovoljen, hčera tudi, zadnje časa ni nič bolna. To, kar se je zgodilo v zadnjem letu, je bilo zelo utrujajoče, tako fizično kot psihično, sedaj se je situacija umirila, tako, da sem mirna. Lepo nam je.«* (D3m25)

Družina 4

IDPP je temeljil na več temah. Potek IDPP-ja je temeljil predvsem za področje izobraževanja hčere. Na tem področju so s študentko urejali vključitev hčere v poseben program izobraževanja, s sodelovanjem šole. Mami je veliko pomenilo spremstvo študentke na sestanke in njena zagovorniška vloga. S študentkino podporo na sestankih se je okrepila in dobila zagon. Poleg sodelovanja z institucijami je bila tema na področju izobraževanja tudi pomoč mami pri učenju hčere. S študentko sta raziskovali nove možne pristope mame pri učenju hčere.

V IDPP-ju pa so delali tudi na drugi ravni dela z družino. Raziskovali so predvsem odnose med materjo in hčerama, na izboljšanju katerih so tudi delali. Pomoč je temeljila tudi na temi vzgoje otrok, in sicer na postavitvi mej otrokom in na reagiranju mame ob določenih izbruhih hčere. Sogovornica pravi: *»Mi je pokazala, kako naj delam domačo nalogo, ne da ji jaz pišem, da ji jaz povem, ampak, da mora priti samo do mene.«* (D4m26).

Sogovornica opaža pomembne premike, ki so se zgodili v sami družini. Izpostavi, da opaža predvsem spremembe na sebi, v vzgoji otrok in v odnosu do hčera. Pridobila je novo izkušnjo odnosa in pristopa k otrokoma. Pravi, da sedaj lažje postavi trdne meje otrokom in se jih tudi drži. Po zaključenem IDPP-ju nadaljuje delo na odnosih z otrokoma, dela na izboljšanju komunikacije in večjemu zaupanju med njimi. Pravi, da je pomoč in podporo dobila z videnjem študentkinega pristopa dela s hčerko. Sogovornica pravi: *»Samo zdaj, če imaš nekoga, ki ti vsaj delno pove, kako se to dela ali pa če prebereš to v knjigah, je čisto drugače.«* (D4m23)

Družina 5

V tej družini so IDPP-ji potekali na temah nasilja, šolanja, vzgoji otrok, stanovanja in urejanja formalnih zadev v zvezi z ločitvijo. Pogovori so potekali tudi na drugi ravni dela z družino. Sogovornica je doživljala nasilje s strani bivšega partnerja, s katerim je bila v ločitvenem postopku. V IDPP-ju so se pogovarjali o nasilju in urejali formalne zadeve v zvezi z ločitvijo. Sogovornica o delu v IDPP-ju pravi: *»Pomagala je tudi glede tega, ko se ločujem, preko sodišča.«* (D5m30)

Pisali sta tudi prošnje za nadaljevanje šolanja in urejali možnost selitve v neprofitno stanovanje. *»Nekaj s šolo je še bilo, sva urejali, da bi dokončala, samo je preveč drago, bom šla kasneje.«* (D5m33) Sogovornica izpostavlja tudi pogovore o vsakdanjih stvareh in neformalno druženje zunaj doma.

Sogovornica pravi, da se je tekom sodelovanja v IDPP-ju vse obrnilo na bolje, tako od nasilja do stanovanja in otrok: *»Ja normalno, izboljšalo se je že takoj. (D5m26) Vse glede stanovanja, nasilja, otrok.«* (D5m28)

Družina 6

V tej družini je IDPP potekal na dveh ključnih temah, in sicer na izboljšanju finančnega področja družine in na krepitvi oziroma izboljšanju duševnega zdravja mame. V IDPP-ju je študentka organizirala projekt v sodelovanju z mamo in lokalno skupnostjo študentke. Sogovornica o projektu pravi: *»Tako, da je tudi finančno pomagala. In so toliko zbrali, da sem bila šokirana, mislim, obe in še župnik. Sploh nismo mogli verjeti.«* (D6m11)

Sogovornica poudari, da se njena situacija ni bistveno spremenila, se je pa spremenilo njeno doživetje problemov in izboljšanje psihičnega stanja. Izpostavlja predvsem izboljšanje njenega psihičnega stanja v času od začetka sodelovanja v IDPP-ju do trenutka pogovora z njo. Njeno začetno stanje opisuje takole: *»Ker jaz sem bila psihično uničena. Sploh nisem funkcionirala, jaz sem kot cunja hodila.«* (D6m15) In sedaj po zaključku IDPP-ja: *»Pa tudi umirila me je, ker jaz sem bila živčna razvalina. Res, zdaj sem se fajn umirila ...«* (D6m19)

Družina 7

Sogovornica poroča o delovanju na pomembnih temah v IDPP-ju: na temi šolskega izobraževanja sina, na temi vzgajanja otrok in neformalnega druženja s sinom. Sogovornica izpostavlja delo na urejanju situacije v zvezi z namestitvijo sina v posebno varstveni zavod, ki

je potekalo v sodelovanju med družino, študentom in institucijami (šolo, CSD-jem). Sogovornica vidi pomemben prispevek študenta s poročanjem o urejeni družinski situaciji socialnim delavkam v omenjenih institucijah, saj se z namestitvijo ni strinjala. Sogovornica o sodelovanju centra za socialno delo in študenta pravi: *«J. je povedal, kaj je in kako je, da je doma vse urejeno, da za otroke zelo poskrbim, da so vedno oblečeni, da je vedno kosilo, da še ni videl boljše higiene. In je povedal to, kar ve.»* (D7m15)

Študent je k izboljšanju prispeval tudi z neformalnim druženjem s sinom. Sogovornica izpostavlja pomembnost pogovora, in sicer pogovora o vsakdanjih stvareh, o njenem preteklem življenju, o težavah, ki jih ima s sinom. Pomagali so ji tudi nasveti glede vzgoje sina in tolažba.

Sogovornica opaža spremembe na bolje, predvsem izboljšanje duševnega zdravja. Pravi: *»Potem me je to malo dvignilo.«* (D7m55)

Družina 8

Oče poudarja, da je IDPP temeljil predvsem na učni pomoči hčerama in neformalnih druženjih. Hčeri sta potrebovali nekoga za druženje, pogovor in učno pomoč. Oče pravi: *»Videlo se je, da se s puncami dobro razumejo, punce so res potrebovale nekoga za pogovor.«* (D8o5) Hčeri pravita, da jima je študentka pomagala pri učenju angleščine, biologije in fizike. Izpostavljata pomembnost pogovorov o stvareh, ki so zaupne, in neformalno druženje.

Vsi udeleženi v pogovoru opažajo spremembe na bolje. Hčeri poudarjata, da so se jima izboljšale ocene. Ena od hčera pravi: *»Meni so se izboljšale ocene* (D8h1-8), *na 3* (D8h1-9).«

Družine skupaj

IDPP-ji so najbolj pogosto temeljili na procesih podpore in pomoči na področju šolanja. Pet družin je izpostavilo temo šolskega izobraževanja kot glavno delovno temo v IDPP-ju. Družine ubesedijo prispevek študentk s samo razlago učne snovi otroku, s sodelovanjem z institucijami (šola, CSD) in s podporo staršem pri učnih težavah otrok.

Študentke so ubesedile, da je v sedmih družinah od devetih IDPP potekal na delovni temi šolskega uspeha otrok. Rezultati pokažejo, da so otroci potrebovali pomoč in podporo pri razlagi in razumevanju učne snovi (D1š19, D3š11, D4š14, D8š12, D9), pomoč pri organizaciji učenja (D1š17, D7š13) in podporo pri sodelovanju s šolo (D1š18, D4š17). Tri družine so imele organizirano zunanjo učno pomoč.

Štiri družine ubesedijo delo v IDPP na drugi ravni dela z družino. S študentkami so delali na izboljšanju odnosov med samimi družinskimi člani, na organizaciji gospodinjskih opravil, IDPP pa je temeljil tudi na pomoči in podpori staršev pri načinu vzgoje in načinu učenja z otroki (pogovori o tem, kako se učiti, kako ravnati ob čustvenih izbruhih otroka).

Tri družine izpostavljajo delo v IDPP-ju, ki je prispevalo h krepitvi duševnega zdravja, opolnomočenju in reševanju duševnih stisk.

V eni družini je potekala tudi finančna pomoč v IDPP-ju, v dveh družinah pa je bil prispevek študentke urejanje formalnih zadev, predvsem pomoč pri pisanju prošenj (D3m19, D5m29) in pravna pomoč (D5m30).

Prav vse družine poročajo o pomembnih premikih na bolje tekom sodelovanja v IDPP-ju. Spremembe so vidne na šolskem področju. Poročajo o izboljšanju učnega uspeha, o dvigu šolskih ocen, o uspešnem zaključku šolanja, o popravljenih testih, o pridobljeni motivaciji za učenje.

Tri družine poudarjajo spremembe na bolje v sami družini. Dve družini izpostavljata pomen sprememb v delovanju same družine. V obeh družinah so se spremenili in izboljšali odnosi med družinskimi člani, v eni družini se je izboljšala razdelitev gospodinjskih del, v eni družini je sogovornica pridobila izkušnjo vzgoje otrok (postavitev meja, reagiranje na izbruhe otrok). Štiri družine poročajo o izboljšanju duševnega zdravja tekom pridobljene pomoči in podpore. V eni družini se je oče znebil strahu pred odpiranjem pošte, v treh družinah pa sogovornice poročajo o izboljšanju duševnega zdravja (boljše počutje in ureditev dnevnega ritma).

Družine opisujejo tudi osebnostne in vedenjske spremembe. Tako sogovornica poroča o pridobljeni samozavesti, zaupanju vase in pridobitvi motivacije. Sogovornica iz druge družine pa o opaženih spremembah vedenja, tako do otrok kot tudi v načinu razmišljanja. V eni družini sogovornica izpostavlja izboljšanje finančne situacije družine, kot spremembo na bolje pa sogovornica v eni izmed družin ocenjuje razbremenitev širše družine zaradi prispevka študentke.

8.3 Zadovoljstvo s pilotnim projektom »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«

Vse družine poročajo o **zadovoljstvu s samim projektom**. Pravijo, da jim je pomoč v IDPP-jih pomagala in opažajo potrebo po širšem obstoju takšne vrste pomoči. Sogovornik pravi: *»Vsaj zame pomeni to deset, ker tole mi je ful pomagal.«* (D1o2) Sogovornica o potrebi takšne

vrste pomoči pravi: »Mislim, da je ta pomoč v redu, moglo bi biti več tega.« (D4m9) Sogovornica o pozitivnih vidik projekta: »Samo pozitivno. Več tega bi moglo biti, ker družine rabijo to. Takšne stvari se dogajajo, ampak so sami s temi problemi.« (D2m27)

Družine izpostavljajo **željo po nadaljevanju sodelovanja v IDPP-jih**. Sogovornica pravi: »Bi mi bilo všeč, če bi spet imela še eno leto.« (D7m60) V eni družini izpostavljajo željo po nadaljevanju pomoči izključno s študentko, s katero so sodelovali sedaj. Za nadaljevanja projekta bi se odločila tudi mama iz ene od družin, vendar se sin za to pomoč ne bi odločil. Sogovornica pravi: »Sem se pogovarjala z njim na to temo in je rekel, nikakor ne. Tudi M. ga je vprašala, če bi lahko naslednje šolsko leto spet in je rekel: nikakor ne. Samo jaz pa ti oziroma jaz pa on.« (D3m16) Razlog ni v sinovem nezadovoljstvu s projektom, ampak mu je v tem času študentka predstavljala nekakšno nadomeščanje mame, ki je bila v tem času na zdravljenju s hčerko.

Družine **negativnih vidikov** samega pilotnega projekta ne opažajo, dve družini pa izpostavljata **potrebo po pogostejših srečanjih** (družina 4) in **potrebo po daljšem časovnem trajanju IDPP-jev** (družina 4, družina 2). Sogovornici iz teh dveh družin pravita: »Vse je bilo v redu, samo prekratko je bilo, ne.« (D2m17) In: »Ne ravno vsak dan, bolj pogosto pa.« (D4m40)

Oče iz ene od družin poudarja pomemben pozitiven vidik projekta, in sicer dogovor na začetku IDPP-ja o potrebovani pomoči. Sogovornik pravi takole: »... in ker ni omejeno na eno vrsto pomoči. Da skupaj izberemo kaj. Da nimaš kar določeno: tri točke so, katero bi. To je super res. Da se da tisto, kar je najbolj boleče. Pa tisto, kar rabiš.« (D1o20)

8.3.1 Delo v skupnosti

IDPP-ji so v večji meri potekali na **domu družin**, le v eni družini je proces podpore in pomoči potekal izključno izven doma, največkrat v gostinskem lokalu. Sogovornica o poteku dela pravi: »Ja, sva šle na kavico, absolutno na kavico, vedno ob kavici, vse sva delali ob kavici.« (D6m6) Šest družin opisuje, da so bile s potekom dela v njihovem domu zadovoljne, takšen pristop dela jih ni motil, nekateri so v tem videli tudi **pozitivne vidike dela**. Sogovornik pravi: »Potem pa je bilo super in jaz vidim same pozitivne stvari v tem, da je hodila k nam domov.« (D8o14) Družine opisujejo, da je bilo **lažje delati doma, bilo je bolj sproščeno**.

Sogovornica pravi: »Lažje je za tistega, ko je na praksi in za druge člane družine, da pride na dom.« (D2m24)

Oče v eni od družin kot pozitivno izpostavlja delo v IDPP-ju v **okolju problemov in rešitev**: »V bistvu je točno tam, ko je problem vsega in kjer smo ga začel reševati.« (D1o16) Pravi tudi, da je delo na **domu lažje in bolj prijazno kot na drugih lokacijah**. (D1o17, D1o19). Dve družini kot pozitiven dejavnik dela na domu izpostavljata **vpogled študentke** oziroma pomagajočega v **družinsko situacijo, v delovanje družine in vpogled za večjo razvidnost problemov**. Sogovornici poudarjata: »Ja, to je že praksa. Če ti nekam hodiš, ni to to. Če pa na dom hodiš, pa vidiš vse in slišiš vse.« (D2m23) Ter vpogled v delovanje družinski članov: »Recimo, da je videla mojo reakcijo, kakšno reakcijo imam jaz ob E. izbruhih.« (D4m43)

Kot **negativen dejavnik** dela v skupnosti je oče v eni izmed družin izpostavil **vpogled študentke v družinske prostore**. Oče o tem pravi takole: »Jaz jih ne vidim, razen, ker je bilo treba gledat tole razmetanje.« (D1o18)

Delo v skupnosti ne pomeni samo delo na domu družine oziroma v lokalnem okolju, ampak tudi **sodelovanje z različnimi ljudmi in službami**, ki so ključni za rešitev problema. Rezultati so pokazali, da sta dve družini poročali o **sodelovanju z institucijami (šola in CSD)**, ubesedili pa sta tudi pomembnost tega sodelovanja. Pri obeh družinah je sodelovanje potekalo zaradi učne neuspešnosti otrok in možne vključitve v šolo za otroke s posebnimi potrebami (družina 4) oziroma v dom (družina 5). Pomoč študentke pri sodelovanju družine z institucijami je sogovornica ubesedila kot **pozitivno**, njej je spremstvo študentke pomenilo **pomoč, podporo**, ob njej je dobila dodatno **moč in pogum** za dogovor s socialnimi delavkami na šoli (D4m6).

Sogovornica iz druge družine poroča o pomembnem **videnju študenta**, ki je na CSD-ju, skupaj s socialnimi delavkami, **poročal o družinski situaciji** in razmerah te družine. Sogovornica pripoveduje: »J. je povedal, kaj je in kako je, da je doma vse urejeno, da za otroke zelo poskrbim, da so vedno oblečeni, da je vedno kosilo, da še ni videl boljše higiene. In je povedal to, kar ve.« (D7m15)

9. RAZPRAVA

Družine s številnimi izzivi se soočajo s kompleksnimi psihosocialnimi problemi (Čačinovič Vogrinčič 2008). Problemi so med sabo krožno povezani in vplivajo na več človekovih področij (Vries, Bouwkamp 1995). Stiske se pogosto tudi kopičijo, saj družine, ki se znajdejo v njih, nimajo moči in podpore za reševanje teh težav. Zunanji in notranji pritiski, s katerimi se družine soočajo, pa vplivajo tudi na samo delovanje družine. Družine tako lahko postanejo preobremenjene in destabilizirane (Walsh 200:252). Zato družinam, ki se znajdejo v takšnih stiskah, vsaka najmanjša sprememba ali problem pomeni toliko večji izziv reševanja svojih težav.

V pilotnem projektu »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« smo sodelovali z družinami, ki so se soočale z nakopičenimi in krožno povezanimi težavami. Rezultati so pokazali, da so se vse družine, s katerimi smo sodelovali, soočale z revščino in z njo povezanimi težavami. Poleg revščine so se družine soočale še z visoko stopnjo brezposelnosti, slabimi stanovanjskimi razmerami in z naslednjimi težavami: učne in vedenjske težave otrok, nasilje v družini, težave v partnerskem odnosu, slabo psihično stanje družinskih članov, zdravstvene težave, problemi v sami družini (odnosi, komunikacija, razdelitev dela).

Ker se je pokazalo, da je družinam, ki so sodelovale v pilotnem projektu, skupna revščina, sem se v delu magistrskega dela lotila tudi raziskovanja problematike revščine in z njo povezanimi področji. Raziskave (SURs, Eurostat, Narat 2011 (ur)) so pokazale povezavo med družinskimi oblikami in stopnjo revščine. Tako ugotavljajo, da enostarševske družine in družine z več otroki pogosteje živijo v revščini kot druge družinske oblike (Ibid.). Sama družinska oblika seveda ni predpogoj za življenje v revščini. Enostarševske družine so tako v večjem tveganju, da bodo postale revne, kljub nekaterim prejemkom in nadomestilom s področja socialnega varstva, varstva družine in izobraževanja. Soočajo se z nižjimi dohodki, neplačevanjem preživnin drugega starša in ožjo socialno ter materialno mrežo (Narat et. al. 2011: 17). Družine z večjim številom družinskih članov, predvsem odvisnih otrok, so prav tako v večjem tveganju kot druge družinske oblike, po mnenju Lohmanna (2006) zaradi manjših prihodkov in porazdelitve le tega med več oseb.

Raziskava je pokazala, da so v pilotnem projektu v večji meri sodelovale družine, ki predstavljajo enostarševsko družinsko obliko. Kar sedem družin od devetih lahko uvrstim med enostarševske oblike družin. Med ogroženimi družinami izstopa družina, ki ima poleg tega, da

predstavlja enostarševsko družinsko obliko, tudi več otrok. V tej družini je pet otrok in en starš, kar predstavlja še toliko večjo stisko družine. Pridobljeni rezultati in teoretične raziskave tako kažejo obstoj korelacije med družinskimi oblikami in stopnjo tveganja revščine.

Dejavnik, ki vpliva na življenje v revščini, pa je tudi brezposelnost oziroma zaposlenost družinskih članov. Statistični podatki (Spletni vir 6) kažejo, da ljudje, ki živijo v revščini, živijo tudi v družinah z visoko stopnjo brezposelnosti. Opozoriti je potrebno, da zaposlitev ni vedno garancija v izogib revščini. Vedno več ljudi z redno zaposlitvijo živi v revščini (Leskošek et. al 2013). Družine, s katerimi smo sodelovali, so živele v gospodinjstvih z nizko stopnjo zaposljivosti. V osmih od devetih družin so se družine soočale z brezposelnostjo vsaj enega člana družine. V šestih družinah ni bil zaposlen nihče od družinskih članov. V treh družinah so se starši posluževali občasnega dela na črno. Zaradi brezposelnosti so bili družinski člani tako upravičeni do denarnih prejemkov in nadomestil s področja socialnega varstva (denarna socialna pomoč, otroški dodatek, izredna denarna pomoč, štipendije, varstveni dodatek). Kljub naštetim dohodkom študentke ocenjujejo, da so družine živele pod pragom revščine.

Rezultati raziskave so pokazali, da so se družine soočale tudi s stanovanjskimi težavami. Kar štirim družinam je tekom sodelovanja v IDPP-ju grozila izselitev. Šest družin se je soočalo s prostorsko prenaseljenostjo, štiri družine so živele v starem oziroma dotrajanem bivališču. Štirim družinam je ogrevanje predstavljalo težave, v stanovanju ene družine je bil prisoten velik delež vlage, dve družini sta imeli težave s sosedi (nasilje s strani sosedov, nerazumevanje s sosedi). Študentke ocenjujejo, da je bilo prisotno pomanjkanje čistoče pri dveh družinah, pri eni družini pa so živeli v hiši z nedokončanimi prostori.

Rezultati so pokazali, da so se družine zelo pogosto soočale tudi s šolsko (ne)uspešnostjo in vedenjskimi težavami. Različne raziskave (Mahomes 2014, Košak Babuder 2006) kažejo, da otroci, ki živijo v revščini, dosegajo slabše izobraževalne dosežke in se pogosteje soočajo s šolsko (ne)uspešnostjo. Družine, s katerimi smo sodelovali, so ubesedile učno (ne)uspešnost kot težavo, s katero se soočajo, v petih družinah pa so po poročanju družin IDPP-ji temeljili na pomoči in podpori na izobraževalnem področju. Rezultati pa kažejo, da se je po mnenju študentk osem družin od devetih soočalo s šolskimi težavami, v sedmih družinah pa je projekt pomoči potekal tudi na temi šolanja. Družine oziroma otroci so se soočali z nerazumevanjem

učne snovi, z nizko motivacijo do učenja, s slabimi ocenami, z neopravljanjem domačih nalog, s pomanjkanjem koncentracije pri učenju itd.

Vidimo, da revščina in socialna izključenost predstavljata velik problem, ki poseže na številna področja družinskega življenja, njune posledice pa so vidne celo na izobraževalnem področju. Kompleksnost predstavljenih stisk, s katerimi so se soočale družine v IDPP-ju, nam lahko vzbudijo občutek bremena, ki ga nosijo družine. Menim, da je kompleksnost stisk družin in njihovo soočenje z njimi še toliko večji izziv za ljudi, ki delamo v pomagajočih poklicih, saj nas vodijo k vprašanju, kako pomagati družinam v stiski. Ker je po mnenju nekaterih strokovnjakov (Flaker 2012, Parton & O'Byrne 2000) socialno delo postalo preveč birokratsko in zaprto v pisarnah, je po mojem mnenju pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti« leta 2013/2014 prinesel velik prispevek k pomoči in podpori družinam v stiski ter k razvoju modelov dela z družinami v skupnosti.

Preko pilotnega projekta smo študentke izhajale iz znanj in izkušenj, pridobljenih skozi študijski proces, naše delo je temeljilo na postmodernih konceptih socialnega dela: koncept vzpostavljanja delovnega odnosa in izvirnega delovnega projekta pomoči, perspektive moči (Saleebey 1997), etike udeležенosti (Hoffman 1994), znanja za ravnanje (Rosenfeld 1993), ravnanje s sedanostjo ali koncept so-navzočnosti (Andersen 1994), koncept odpornosti (Walsh 2006). Gabi Čačinovič Vogrinčič in ostali (2005) dodajajo še druga dopolnila: sistemsko socialno delo (Lüssi 1991) in V rešitev usmerjena kratka družinska terapija (de Shazer & Kim Berg). Za delo na dveh ravneh so pomembna tudi znanja o psihologiji družine (Walsh 2006, Čačinovič Vogrinčič 1998, 2008).

Izhajam iz teze, da ima pri podpori in pomoči družinam v stiski, pomembno vlogo raven odnos, ki ga vzpostavita socialni delavec in družinski člani. Avtorja Bouwkamp in Vries (1995) poudarita, da je med dejavniki uporabnika, dejavniki terapevta in dejavniki odnosa najbolj odločilen dejavnik za uspešnost IDPP-ja dejavnik odnosa. O pomembnosti odnosa piše tudi Madsen (2007), ki poudari, da moramo pri delu z ljudmi zavzeti odnosno držo spoštljivega zaveznika družine. S takšno odnosno držo družine dobijo občutek, da smo socialni delavci sogovorniki in sodelavci v projektu pomoči (Čačinovič Vogrinčič 2008). Odnosna drža lahko okrepi spoštovanje, povezanost, radovednost in upanje v delovnih odnosih z družino, lahko pa zaidemo tudi v obsojajoč odnos (Madsen 2007: 9).

Rezultati so pokazali pomembnost odnosa v projektih podpore in pomoči. Vse družine so bile z odnosom v IDPP-ju zadovoljne in jih ocenjujejo kot dobre.

Družine izpostavljajo pomembnost pristnega prvega stika in potrebo po spoznavanju med študentom in družinskimi člani, za kar je potreben določen čas. Madsen (2007: 9) pravi, da ima lahko zavzeta odnosa drža pri vzpostavljanju prvega stika vpliv na naš nadaljnji odnos. Družine opisujejo, da so s študentkami razvile zaupen in odprt odnos, v katerem so lahko ubesedili težave in tudi skrivnosti. Nekatere družine opisujejo odnos s študentko kot prijateljski odnos. Družinam je bilo ključno, da so se s študentko razumeli, medsebojno razumevanje pa je tudi eden pomembnih dejavnikov odnosa, ki vpliva na uspešnost pomoči (Vries & Bouwkamp 1995). Družine poudarjajo tudi pomembnost znanja za delo z družinami v stiski in razumevanje njihove situacije s strani študentke v odnosu. Družine poročajo tudi o skupnih interesih kot o povezujočem dejavniku odnosa in osebnostnem ter karakternem ujemanju s študentko. Optimizem, sproščenost, zanesljivost in trud so lastnosti študentke, ki pomembno vplivajo na vzpostavljanje odnosa in posledično na uspešnost pomoči.

Avtorja Vries & Bouwkamp (1995: 61) poleg medsebojnega razumevanje v odnosu ubesedita tudi pozitiven odnos, sočustvovanje, izkušnjo, da delovni odnos pomaga, ter podobnosti med sogovorniki v IDPP-ju kot ključne dejavnike, ki ustvarjajo kontekst, v katerem se lahko razvije dober odnos.

V IDPP-ju je ključnega pomena pogovor, o pomembnosti katerega so pokazali tudi rezultati raziskave s sodelujočimi družinami. Družine, ki so sodelovale v IDPP-ju, poudarjajo, da so imeli potrebo po pogovorih, pogovori pa so prispevali k spremembam na bolje. Nekaterim družinam je veliko pomenilo, da so imele osebo (študenta/študentko), na katerega/katero so se lahko obrnile po pomoč in s katerim/katero so se lahko pogovarjali o svojih problemih, stiskah, situacijah. Že pogovor sam po sebi je družinam, ko so se znašle v trenutni stiski, pripomogel k izboljšanju trenutnega počutja družinskih članov. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008: 8) pravi, da je osrednji prostor, v katerem se dogaja proces pomoči, pogovor. V delovnem procesu podpore in pomoči sta socialni delavec in uporabnik sogovornika, soustvarjalca. Pogovor v socialnem delu je pogovor med sogovorniki, ki so iz pogovora pripravljeni priti drugačni, z novimi pogledi, novim razumevanjem in alternativnimi rešitvami. Socialni delavec pa mora varovati prostor, v katerem se lahko pogovor razvije in v katerem lahko sogovornik ubesedi, kdo je in kaj si želi (op.cit: 9).

Glede na teoretična izhodišča in rezultate raziskave lahko rečem, da je pogovor ključnega pomena v procesih podpore in pomoči, vendar ne kakršen koli pogovor. Pogovor mora biti socialno deloven, to pomeni, da v pogovoru upoštevamo koncepte in načela postmodernega socialnega dela. Družine potrebujejo pogovore za ubeseditev svojih stisk, želja, možnih korakov v smeri rešitve, svojih ciljev, vizij. Takšni pogovori pa se lahko zgodijo v zaupnem in odprtem odnosu v IDPP-ju. Menim, da so rezultati raziskave pokazali, da so v IDPP-jih, ki so potekali preko pilotnega projekta, pridobili izkušnjo varnega in odprtega odnosa, v katerem se lahko socialno delovni pogovor tudi zgodi.

Pogovori in srečanja v IDPP-ju pa so temeljili na različnih temah. Rezultati so pokazali, da so pogovori in teme srečanj v IDPP-ju potekali v smeri izboljšanja šolske uspešnosti otrok, samega delovanja družine, izboljšanja duševnega in psihičnega stanja, študentke pa so v IDPP-ju prispevale tudi pri urejanju formalnih zadev (pomoč pri pisanju prošenj, pomoč pri razlagi pravnih besedil) ter prispevek študentke k izboljšanju finančne situacije (v eni družini).

Izstopajo rezultati, ki pokažejo, da so družine najbolj pogosto potrebovale pomoč pri izboljšanju šolske uspešnosti otrok. Dejstvo je, da so revščina in izobraževalni dosežki povezani in da se družine, ki prihajajo iz revnih okolij, pogosteje soočajo s šolsko neuspešnostjo otroka (Mahomes 2014, Doupona 2015, Košak Babuder 2006). Starši otrok pa so zaradi že drugih nakopičenih stisk nemočni pri reševanju težav v zvezi s šolsko uspešnostjo svojega otroka. Mešl in Kodele (2016: 59) ugotavljata, da je ravno učna neuspešnost pogosto vstopna točka za sodelovanje v IDPP-ju z družinami s številnimi izzivi, za kar se odločijo starši, ki želijo svojim otrokom le najboljše. V pilotnem projektu smo v IDPP-ju pomagali družinam na področju izobraževanja, v katerem smo družinam nudili pomoč pri sami razlagi učne pomoči, pomoč pri sodelovanju s šolo in z drugimi institucijami (CSD) ter pri podpori staršev pri vključitvi v samo učno podporo otroku.

Preko pilotnega projekta so v IDPP-ju tako potekala srečanja, na katerih so študentke prispevale s samo razlago učno snovi. Družine so poročale, da so v IDPP-ju delali tudi na tem, kako naj kot starši pristopijo k učenju. V pomoč jim je bilo svetovanje študentk in izkušnja učne pomoči med študentko in otrokom. Dve družini sta poročali tudi o pomembnem prispevku sodelovanja s šolo in prispevku študentke/šudenta kot zagovornika. Vključenost

staršev in sodelovanje s šolo pomembno prispevata k izboljšanju otrokove uspešnosti tako na izobraževalnem kot tudi na osebnostnem področju otroka (Mahomes 2014).

V IDPP-jih, ki so potekali preko pilotnega projekta, so družine opazile spremembe na bolje tudi v šolski uspešnosti. Otroci so uspešno dokončali šolanje, dvignile so se jim ocene, uspeli so popraviti teste za nazaj. Pridobili so motivacijo za učenje in za naprej, opisujejo tudi pridobljeno samozavest in zaupanje vase.

Teme IDPP-ja pa so temeljile tudi na pogovorih o razvidnosti družinske situacije in potrebnih spremembah v družini. Družine so delale na izboljšanju odnosov v družini, izboljšanju partnerskega odnosa, na uspešnejši razdelitvi gospodinjskih opravil, na vzgoji otrok (postavitev mej otrokom, delo na zaupnem odnosu). Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008) poudarja, da pomoč družinam ni samo pomoč pri reševanju problemov, ampak je tudi delo na razvidnosti družine in delo na spremembah znotraj same družine. Tako govori o dveh ravneh dela z družino oziroma o delu na »dveh tirih« (Ibid v Goldbrunner 1989).

Glede na potrebe družin po delu za izboljšanje šolske uspešnosti otrok, ki živijo v revščini, in delu na drugi ravni se zdi, da sta ti dve temi, s strani uradnih institucij, spregledani, družine pa ne dobijo ustrezne pomoči. Avtorici Nina Mešl in Tadeja Kodele (2016: 44) govorita o problemu razdrobljene pomoči oziroma o preobremenjenosti družin z raznoliko pomočjo. Avtorici menita, da se želeni premiki in uspešna pomoč družinam s kompleksnimi stiskami lahko zgodijo le v IDPP-ju, ki poveže vse udeležene v problemu in rešitvi. Po izkušnjah projekta Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje želenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitve zdravja je potreben premik iz (pre)togih institucionalnih okvirjev k ljudem v skupnost, kjer se srečajo vsi pomembni in kjer se soustvarjanje želenih premikov lahko tudi zgodi (Ibid.).

Predpostavljam, da so merilo uspešne pomoči in podpore dosežene spremembe v družinah in izboljšanje družinske situacije. Gabi Čačinovič Vogrinčič (2008) pravi, da so v IDPP-ju pomembni premiki, koraki k zastavljenim rešitvam. Menim, da je pilotni projekt v letu 2013/2014 pripomogel k izboljšanju družinskih situacij družin, katere so sodelovale v IDPP-ju. Rezultati so pokazali, da so vse družine ubesedile pomembne premike na bolje. Spremembe so se zgodile na šolskem področju, kjer so nekateri otroci uspešno zaključili šolsko leto, pridobili so motivacijo za učenje, pridobili so samozavest in zaupanje vase, premiki so bili vidni tudi pri izboljšanju šolskih ocen. Starši so pridobili znanje o tem, kako se

učiti z otrokom, kako ravnati z njim, kako jih vzgajati. Premiki so se zgodili tudi v samih družinah. Družine opisujejo izboljšanje odnosov med samimi družinskimi člani, o boljši organiziranosti pri gospodinjskih opravilih. Opazijo tudi spremembe na duševnem in psihičnem zdravju. Oče iz ene družine se je znebil strahu pred odpiranjem pošte, sogovornica pripoveduje o ureditvi dnevnega ritma in tako posledično o izboljšanju počutja. Sogovornica iz ene družine pravi, da se njena situacija ni bistveno spremenila, spremenil pa se je njen pogled na probleme, tekom sodelovanja v IDPP-ju pa je dosegla tudi boljše psihično počutje in opolnomočenje.

Dosežene spremembe in premiki v družinah pa kažejo tudi na odpornost družin v stiski. Družine so zmožne premagati težave, z ustrezno podporo in pomočjo pa imajo moč, da nadzirajo v kolikšni meri bo revščina vplivala na njih (Mahomes 2014: 75).

Družine so ocenile, da jim je sodelovanje v pilotnem projektu pomagalo, dosegle so pomembne premike. Družine ubesedijo zadovoljstvo s samo zasnovo pilotnega projekta in poročajo o tem, da primanjkuje takšnih vrst pomoči, kot je pilotni projekt, ki pa jih družine na splošno zelo potrebujejo. Sogovornik izpostavlja prednost projekta v soustvarjanju potrebovane pomoči. Pomembno se mu zdi, da se oblikuje načrt pomoči, ki izhaja iz potreb družin. Kot pomanjkljivost družine ubesedijo predvsem časovno neustreznost projekta. Sogovornica bi si želela pogostejših srečanj, nekaj družin pa ima potrebo in željo po nadaljevanju sodelovanja v IDPP-ju.

Družine so bile zadovoljne tudi s tem, da je projekt zasnovan kot delo z družinami v skupnosti. IDPP-ji so v večini primerov potekali na domovih družin, le v enem primeru je IDPP potekal zunaj doma, vendar še vedno v lokalni skupnosti (kavarna). Družine delo na domu označujejo kot pozitivno, prednosti vidijo v tem, da je delo v domačem okolju lažje, bolj sproščeno in prijaznejše. Sogovornik izpostavi, da je delo na domu delo v okolju problemov in rešitev, zato je v tem okolju lažje in bolj sproščeno delati. Študentka oziroma sodelujoči v IDPP-ju tako dobijo tudi vpogled v družinsko situacijo, v njihove probleme, v reagiranje družinskih članov, v samo delovanje družine. Sogovornik vidi kot slabost izvajanja pomoči na domu vpogled študentke v zasebne prostore družine.

Delo v skupnosti ne pomeni samo potek srečanj individualne projektne skupine na domu družine, ampak delo v skupnosti razumem tudi skozi sodelovanje s pomembnimi ljudmi in institucijami zunaj doma, a še vedno v lokalni skupnosti. Socialna delavka lahko predstavlja

tudi nekakšen »most« med družinami in institucijami in pripomore k spoznavanju družinskih članov z institucijami (Wise 2005: 84). Mešl & Kodele (2016: 49) pa dodajata, da mora sodelovanje potekati tudi med samimi ustanovami. Sodelovanje z institucijami in z drugimi iz lokalne skupnosti je potekalo tudi v IDPP-ju, kjer so študentke in družine sodelovali predvsem s šolo in s CSD-jem.

Menim, da je bil pilotni projekt učinkovit in ima številne prednosti. Družine na začetku sodelovanja v IDPP-ju ubesedijo pomoč, ki jo potrebujejo, torej pomoč in podpora temeljita na potrebah družin. Pilotni projekt je zastavljen kot delo v skupnosti. Pilotni projekt temelji na delovnem odnosu v kontinuiranem IDPP-ju, v katerem se lahko želeni premiki ubesedijo in zgodijo. Delamo na obeh ravneh dela z družino. V IDPP-ju sodelujejo vsi pomembni udeleženi, ki jih družina potrebuje pri razrešitvi svoje situacije.

10. SKLEPI

- Družine v težkih življenjskih okoliščinah se soočajo z nakopičenimi težavami, ki posegajo na več področij njihovega življenja. Pogosto težave izvirajo iz zunanjega okolja, posežejo pa tudi v notranje delovanje družine. Družine se soočajo z revščino, z nizko stopnjo zaposlenosti, s slabimi stanovanjskimi razmerami, z učnimi težavami kot posledicami revščine itd. Najvišjo stopnjo tveganja revščine predstavljajo enostarševske družine, družine z več otroki in družine, v katerih je visoka stopnja brezposelnosti.
- Družine imajo moč, da njeni člani z ustrezno podporo in pomočjo ne le premagajo svoje težave, ampak pridejo iz situacije okrepljeni, z novimi viri moči.
- V letu 2013/2014 je potekal pilotni projekt »Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti«, preko katerega smo IDPP soustvarjale študentke podiplomskega študija, smer Socialno delo z družino in družine s številnimi izzivi. IDPP se je kontinuirano soustvarjal skozi celotno študijsko leto, z devetimi družinami.
- Pomoč družinam v pilotnem projektu je temeljila na konceptu odpornosti (Walsh 2006), konceptu dela na dveh ravneh (Čačinovič Vogrinčič 2008), vzpostavljanju delovnega odnosa in osebnega stika (Ibid) in drugimi pomembnimi postmodernimi koncepti socialnega dela. Pilotni projekt temelji na delu v skupnosti.
- Družine in študentke smo v IDPP-ju delale na številnih delovnih temah. V IDPP-ju smo najpogosteje delali na temi šolske (ne)uspešnosti otrok, ki je bila tudi vstopna točka za sodelovanje v IDPP. IDPP-ji so temeljili tudi na delu na drugi ravni dela z družino: delali so na izboljšanju odnosov med družinskimi člani, na organizaciji gospodinjskih opravil ter na pomoči in podpori staršev pri vzgoji otrok. Ostale delovne teme v IDPP-ju so bile: finančna pomoč, urejanje pravnih zadev, pisanje prošenj. Izkazalo se je, da imajo družine veliko potrebo po pomoči in podpori na šolskem področju; ključno vlogo pri podpori in pomoči družinam v stiski pa ima tudi delo na drugi ravni dela z družino, saj si družine želijo večje razvidnosti in sprememb v sami družini.
- Ocenjujem, da so bili projekti podpore in pomoči uspešni, saj vse družine poročajo o pomembnih spremembah, ki so se zgodile tekom sodelovanja v IDPP-jih. Spremembe

so vidne na šolskem področju, kjer so se otrokom izboljšale ocene, izboljšal se jim je učni uspeh, družine poročajo o uspešnem zaključku šolanja, o popravljenih ocenah in o pridobljeni motivaciji za naprej. Spremembe so opazne tudi v delovanju samih družin, v katerih opazijo izboljšanje odnosov, pridobljene nove izkušnje vzgoje otrok, izboljšanje duševnega zdravja, ureditev dnevnega ritma, izguba strahu itd.

- Odločilni dejavnik, ki prispeva k učinkoviti pomoči, je odnos. Družine so v IDPP-ju s študentkami vzpostavile odnose, ki temeljijo na zaupanju. K odnosu prispeva tudi medsebojno razumevanje študentke in družinskih članov, študentkino razumevanje družinske situacije, znanje, ki ga poseduje študentka ter karakternost in osebnostno ujemanje študentke in družinskih članov.
- Pogovor ima ključno vlogo pri procesu podpore in pomoči.
- Družine so s samim pilotnim projektom zadovoljne, prednost vidijo predvsem v soustvarjanju potrebovane pomoči, ki izhaja iz njihovih potreb, slabost pa v prekratnem časovnem trajanju IDPP-ja. Družine so izrazile potrebo po nadaljevanju pomoči in željo po ponovnem sodelovanju v IDPP-ju.
- Pilotni projekt je temeljil tudi na delu v skupnosti, katerega družine ocenjujejo kot pozitivnega. Izpostavljajo prednosti dela v skupnosti: lažje in bolj sproščeno delo, vpogled v družinsko situacijo, delo v okolju problemov in rešitev. Ena družina izpostavlja slabost dela v skupnosti, in sicer vpogled v zasebne prostore družine.

11. PREDLOGI

- Družine se soočajo s težavami, ki posegajo na več področij njihovega življenja, še posebej tiste družine, ki živijo v revščini. Družine s številnimi izzivi tako potrebujejo še večjo občutljivost socialnega delavca pri delu z njimi, socialni delavec/delavka pa mora imeti še dodatna znanja za delo z družinami. Ljudem, ki potrebujejo pomoč na različnih področjih (stanovanje, brezposelnost, učne težave itd.), naj se nudita pomoč in podpora v okviru IDPP-ja, v katerega se povežejo družinski člani ter vsi pomembni strokovnjaki z različnih področij pri reševanju družinske situacije.
- Pri delu z družinami s številnimi izzivi se je izkazalo, da sta vzpostavitev in ohranjanje delovnega odnosa ključna za učinkovitost IDPP-ja, zato strokovnjake pri delu z družinami opozarjam in nagovarjam, da dajejo posebno pozornost ravno (delovnemu) odnosu.
- Predlagam, da se pilotni projekt oziroma sedaj imenovani projekt »Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitve zdravja« nadaljuje, saj se je izkazal za učinkovitega in uspešnega. Mislim, da so prednosti projekta številne: izhaja iz potreb družin, pomoč se soustvarja v kontinuiranih IDPP-jih, poteka v skupnosti, v IDPP poveže pomembne udeležene; socialni delavci pri svojem delu izhajajo iz pomembnih konceptov in metod dela, ki so se izkazali za uspešne. Takšen način dela bi kot temelj uvedla tudi na vseh CSD-jih po Sloveniji in v drugih organizacijah, ki se ukvarjajo s podporo in pomočjo, še posebej v trenutni situaciji, ko poteka reorganizacija Centrov za socialno delo po Sloveniji.
- Glede na rezultate, ki so pokazali povezanost med revščino in šolsko (ne)uspešnostjo otrok ter potrebo družine po učni pomoči, predlagam, da so strokovnjaki, ki delajo v šolah in tudi v drugih institucijah (CSD), pozorni in še posebej občutljivi na otroke, ki izhajajo iz okolij, v katerih se soočajo z revščino in jim namenijo ustrezno podporo in pomoč. V šolah, kjer se izkaže, da ima otrok določene učne težave, predlagam, da se vzpostavijo IDPP-ji, v katerih bodo sodelovali otroci, socialna delavka, učitelji in starši. Takšni IDPP-ji morajo potekati kontinuirano, poudarek mora biti na odnosu, na potrebah otroka in družine.

- Predlagam poudarek dela na drugi ravni dela z družino, predvsem na CSD-jih, kjer družine pogosto vstopajo po pomoč, saj se je izkazalo, da družine potrebujejo razvidnost v družini, da bi lahko dosegali spremembe znotraj same družine (druga raven dela z družino) in uspešno reševali probleme, s katerimi se soočajo (prva raven dela z družino).

12. VIRI IN LITERATURA

Boyd-Franklin, N., Hafer Bry, B. (2000), *Reaching out in Family Therapy: Home-Based, School, and Community Interventions*. New York: The Guilford Press.

Čačinovič Vogrinčič, G. (1998), *Psihologija družine: Prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

- (2002), *Koncept delovnega odnosa v socialnem delu*. Socialno delo, 41, 2: 91–96.

- (2008), *Socialno delo z družino*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

- (2008), *Soustvarjanje v šoli: Učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, M. (ur) (2005), *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Črnak Meglič, A., Boškič, R. (ur) (2009), *Revščina in socialna izključenost med družinami z otroki: materialni in nematerialni obraz revščine*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Dekleva, B., Filipovič Hrast, M. (ur) (2010), *Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji*. Ljubljana: Ministrstvo za delo družino in socialne zadeve.

Doupona Horvat, M. (2006), *Izkazana raven bralne pismenosti in šolski uspeh*. Šolsko polje, 17, 3/4: 27–44.

Flaker, V. (2012), *Direktno socialno delo/Vito Flaker@Boj za Ljubljana: Založba/*cf*.

Flaker, V. (2003), *Oris metod socialnega dela: Uvod v katalog nalog Centrov za socialno delo*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Haralambos, M., Holborn, M. (1999), *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Hoff, A. (2008), *Tackling poverty and social exclusion of older people – lessons from Europe*. Oxford: The Oxford institute of population ageing.

Javornik, S. J., Brcar, T. (ur) (2006), *Social overview*. Ljubljana: Institute of Macroeconomic Analysis and Development.

Kim Berg, I. (1994), Family - based services: a solution - focused Approach. New York: W.W. Norton.

Kodele, T., Mešl, N. (ur) (2013), Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: priročnik za vrtce, šole in starše. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Košak Babuder, M. (2006), Kako pretrgati začarani krog revščine v izobraževanju. Sodobna pedagogika, 57=123, posebna izdaja: 94–106.

Leskošek, V. (2012), Social determinants of health: The indicators of measuring the impact of poverty on health. Zdravstveno varstvo, 51, 1: 21–32.

Leskošek, V., Smolej, S. (ur) (2013), Revščina zaposlenih. Ljubljana: Sophia.

Lohmann, H. (2006), Working poor in Western Europe: What is the influence of the welfare state and labour market institutions? Barcelona: EuroPanel Users Network Conference.

Dostopno na

https://www.google.si/?gws_rd=ssl#q=lohmann+henning+working+poor+in+western+europe
(25. 1. 2016).

Maholmes, V. (2014). Fostering Resilience and Well-Being in Children and Families in Poverty: Why Hope Still Matters. New York: Oxford University Press.

Melo, A. T. de, & Alarcão, M. (2011). Integrated family assessment and intervention model: a collaborative approach to support multi-challenged families. Contemporary family therapy, 33 (4), 400–416.

Mešl, N. (2007), Teorije ravnanja in uspešnost procesov pomoči v socialnem delu z družinami. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (doktorska disertacija).

Mešl, N. (2013), Od razumevanja pojava naučene nemoči, k razvijanju odpornosti v socialnem delu. Socialno delo 52, 6: 351–405.

Mešl, N., Kodele, T. (ur) (2016), Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Mešl, N., Kodele, T. (2016), Co-Creating Desired Outcomes and Strengthening the Resilience of Multi-Challenged Families. *C E P S Journal*, 6, 4: 51–72.

Milošević Arnold, V. (ur) (2009), *Terensko delo: Institucionalni, javni in zasebni prostori socialnega dela*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Novak, M. (1994), *Dober dan revščina*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije.

Novak, M. (ur) (2004), *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Nagode, M., Dremelj, P. (ur) (2011), *Revščina in socialna izključenost enostarševskih družin*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Podgornik, N., (2014), Vloga revščine in socialne izključenosti na pridobivanje izobraževalnih in psihosocialnih kompetenc otrok. *Anthropos*, 46, 1–2: (195–220).

Rapoša-Tajnšek, P. (1993), Skupnostno socialno delo in skupnostna usmeritev v praksi socialnega dela v Sloveniji. *Socialno delo*, 32, 5/6.

Renner, T., Sedmak, M. (ur) (2006), *Družine in družinsko življenje v Sloveniji*. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče.

Smolej, S., Leskošek, V. (ur) (2010), *Priprava nabora kazalnikov za spremljanje revščine in socialne izključenosti*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

Vries, S. de, Bouwkamp R. (1995), *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.

Zaviršek, D. (1994), *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Walsh, F. (2003). *Normal family processes: growing diversity and complexity* (3rd ed.). New York: The Guilford Press.

Walsh, F. (2006), *Strengthening Family Resilience* (2nd ed.). New York: The Guilford Press.

Spletni viri:

Spletni vir 1: Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti. Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja
Dostopno na: http://spds.fsd.uni-lj.si/o_projektu/ (17. 2. 2017).

Spletni vir 2: European statistic, People at risk of poverty or social exclusion. Dostopno na: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion (17. 11. 2015).

Spletni vir 3: statistični urad Republike Slovenije. Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/News/Index/6070> (20. 2. 2017).

Spletni vir 4: Intihar, S. (2016), Statistični urad Republike Slovenije, Metodološka pojasnila. Dostopno na: <http://www.stat.si/StatWeb/glavnanavigacija/oddajanje-podatkov/metodoloska-gradiva> (11. 1. 2017).

Spletni vir 5: World health organization, Poverty and health. Dostopno na: <http://www.who.int/hdp/poverty/en/> (23. 11. 2015).

Spletni vir 6: Statistični urad Republike Slovenije, Podatkovni portal SI-STAT, Stopnja tveganja revščine. Dostopno na: http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/08_silc_kazalniki_revsc/10_08672_stopnja_tveg_revcine/10_08672_stopnja_tveg_revcine.asp (23. 11. 2015).

Spletni vir 7: Zaviršek, D. (2014). Petina študentov staršem kupuje hrano in plačuje položnice. Dostopno na: <http://www.rtvsl.si/mmc-priporoca/petina-studentov-starsem-kupuje-hrano-in-placuje-poloznice/335642> (23. 11. 2015).

Spletni vir 8: Statistični urad Republike Slovenije, podatkovni portal SI-STAT, Stopnja tveganja socialne izključenosti glede na starost in spol. Dostopno na: http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0867606S&ti=&path=../Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/08_silc_kazalniki_revsc/30_08676_kazaln_podp_strat_EU_2020/&lang=2 (2. 12. 2015).

Spletni vir 9: Saražin Klemenčič, K. (2010), Inštitut Antona Trstenjaka. Dostopno na: <http://www.inst-antonatrstenjaka.si/gerontologija/slovar/1277.html> (9. 12. 2015).

Spletni vir 10: Republika Slovenija, Varuh človekovih pravic. Dostopno na:

<http://www.varuh-rs.si/pravni-okvir-in-pristojnosti/mednarodni-pravni-akti-s-podrocja-clovekovih-pravic/organizacija-zdruzenih-narodov/splosna-deklaracija-clovekovih-pravic/> (4. 1. 2016).

Spletni vir 11: Statistični urad Republike Slovenije, Stopnja tveganja revščine glede na stanovanjsko razmerje. Dostopno na:

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0867226S&ti=&path=../Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/08_silc_kazalniki_revsc/10_08672_stopnja_tveg_revcine/&lang=2 (4. 1. 2016).

Spletni vir 12: Statistični urad RS, Stopnja stanovanjske prikrajšanosti glede na elemente prikrajšanosti. Dostopno na:

http://pxweb.stat.si/pxweb/Dialog/varval.asp?ma=0867806S&ti=&path=../Database/Dem_soc/08_zivljenjska_raven/11_silc_stanovan_pogoji/10_08678_stanovan_prikrajsanost/&lang=2 (4. 1. 2016).

Spletni vir 13: Fakulteta za socialno delo (2016) , Soustvarjanje pomoči družinam v skupnosti. Dostopno na: <http://spds.fsd.uni-lj.si/> (13. 1. 2016).

Spletni vir 14: Fakulteta za socialno delo (2016), Revija Socialno delo: Smernice za avtorje in avtorice. Dostopno na: <http://www.fsd.si/sd> (18. 1. 2016).

Spletni vir 15: Zavod Republike Slovenije za zaposlovanje (2016), Trg dela. Dostopno na: http://www.ess.gov.si/trg_dela/trg_dela_v_stevilkah (25. 1. 2016).

Spletni vir 16: Javornik J. S., Stanovnik, T., Stropnik, N. (ur) (2007), Social overview.

Dostopno na:

<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC5LHJ918G/?query=%27contributor%3DJavornik%2C+Jana+S.%27&ftype=znanstveno+%C4%8Dasopisje&pageSize=25> (06. 01. 2016).

Spletni vir 16: Zakon o socialnem varstvu (2007), Ur. l. RS 3/2007 (ZSV- UPB- 2). Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20073&stevilka=100> (27. 1. 2016).

Spletni vir 17: Zakon o uveljavljanju pravic iz javnih sredstev (2010), Ur. l. RS 62/2010 (ZUPJS). Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=201062&stevilka=3387> (27. 1. 2016).

Spletni vir 18: Zakon o starševskem varstvu in družinskih prejemkih (2014), Ur. l. RS 26/2014 (ZSDP- 1). Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/1/content?id=117071> (27. 1. 2016).

Spletni vir 19: Program boja proti revščini in socialni izključenosti (2000). Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Dostopno na:

http://www.mddsz.gov.si/fileadmin/mddsz.gov.si/pageuploads/dokumenti_pdf/soc_prgprotir_evscini.pdf (20. 2. 2017).

13. PRILOGE

13.1 Priloga: Vodilo za intervju z družinami

Izvirni delovni projekt pomoči:

Kako ocenjujete delo v IDPP-ju?

Kako bi opisali odnos med vami in študentom?

Kaj vam je pomembno pri odnosu?

Na katerih temah ste delali v IDPP-ju?

Na kakšen način vam je študent/študentka pomagal/a?

Kakšne spremembe ste dosegli tekom sodelovanja v IDPP-ju?

Kdo je prispeval k spremembam?

S čim je prispevala študent/študentka?

Pilotni projekt soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti:

Kako ocenjujete sam projekt?

Kje vidite prednosti in slabosti projekta?

Kaj vam je bilo všeč/kaj vam ni bilo všeč/kaj ste pogrešali?

Kako ocenjujete delo na vašem domu?

Kje vidite prednosti in slabosti dela na domu?

13.2 Priloga: Vprašalnik za študentke

Število družinskih članov:

- Koliko odraslih članov ter koliko otrok živi skupaj (tudi, če niste pomagali vsem)?

Zaposlenost/brezposelnost:

- Kakšen status so imeli odrasli člani družine (zaposleni/brezposelni)?
- Kakšen dohodek so prejeli (denarna socialna pomoč, pokojnina, plača itd)?
- So kljub zaposlitvi/ostalim dohodkom živeli v materialni stiski?

Stanovanjske razmere:

- So bile družine, vključene v projekt, lastnice ali najemnice bivališča?
- Kakšne težave so imeli v zvezi z bivališčem?
- Jim je grozila izselitev?

- Se vam zdi, da so živeli v slabih stanovanjskih razmerah? Kakšnih (slabo stanje bivališča, brez kopalnice, brez lastnega stranišča in prhe, neustrezno ogrevanje, nedostopnost do tople vode, zastarela napeljava, prenaseljenost stanovanj, drugo)?

Učne težave otrok

- Tisti, ki ste imeli otroke v družini, menite, da so otroci imeli učne težave v šoli? Kakšne?
- Kakšno pomoč so potrebovali?

13.3 Priloga: Kodiranje vprašalnikov – študentke

Tabela 13.1 Kodiranje vprašalnikov – študentke

Finančno stanje družine	Družinska struktura		Kode 3. reda	Kode 2. reda	Kode 1. reda								
			D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9		
Zaposlitveni status	Št. družinskih članov	Družinska oblika											
→brezposelnost očeta D1š2 →delo na črno D1š3	3	→enostarševska družina D1š1											
→zaposlenost enega od staršev D2š2	3	→jedrna družina D2š1											
→družinski pomočnik po ZSV D3š4 → neformalna finančna pomoč D3š5	3	→enostarševska družina D3š1 →sodelovanje v IDPP z razširjeno družino D3š2 → vključitev očeta v IDPP D3š3											
→brezposelnost D4š2	3	→enostarševska družina D4š1											
→brezposelnost D5š3 →plača enega družinskega člana D5š7	3 (6)	→enostarševska družina D5š1 →razširjena družina D5š2											
→brezposelnost matere D6š2	3	→enostarševska družina z dvema otrokoma D6š1											
→brezposelnost mame D7š2	3	→enostarševska družina z dvema otrokoma D7š1											
→ delo na črno D8š3 → zaposlen otrok preko študentskega servisa D8š2	6	→enostarševska družina z več otroki D8š1											
→brezposelnost obeh članov D9š5 →delo na črno D9š6	5	→jedrna družina na začetku sodelovanja D9š1 →enostarševska družina po izgubi mame D9š3 →nova partnerka D9š4											

Stanovanjske razmere	Kode 3. reda	Kode 2. reda	Kode 1. reda								
			D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9
Stanovanjski status		Dohodki									
→ najemniki D1š7		→ prejemanje štipendije D1š5 → prejemanje DSP in OD D1š4									
→ lastniško stanovanje D2š6		→ plača D2š3, → VD D2š4									
→ neprofitno stanovanje D3š8		→ neformalna finančna pomoč D3š5 → družinski pomočnik po ZSV D3š4 → preživetnost D3š6									
→ neprofitno stanovanje D4š7		→ DSP D4š3 → ZPM D4š5									
→ neprofiten najem D5š9		→ DSP D5š5 → OD D5š6 → plača enega družinskega člana D5š7									
→ lastnica dela hiše D6š10		→ delo preko študentskega servisa D6š3 → DSP D6š4 → OD D6š7 → subvencija prehrane D6š5 , → ZPM D6š6 → DSP D6š4									
→ neprofitno stanovanje D7š7		→ prejemanje DSP D7š3 → pomembnejše informacije o dohodkih družine D7š5 → prejemanje OD D7š4									
→ lastniki hiše D8š3		→ zaposlen otrok preko študentskega servisa D8š2 → delo na črno D8š3 → brez formalnih dohodkov D8š2									
→ nedoločen stanovanjski status D9š11		→ prejemanje DSP D9š7 → prejemanje pokojnine D9š9 → prejemanje OD D9š8,									

Stanovanjske razmere		Kode 3. reda	Kode 1. reda
Primerne	Neprimerne	Kode 2. reda	
	→ težave s stanovanjem D1š8 → prenaseljenost v stanovanju D1š11 → prenaseljenost D2š7 → pomanjkanje čistoče D2š10	D1	→ grožnja izselitve D1š9 → staro in dotrajano stanovanje D1š10
→ ni bilo grožnje pred izselitvijo D2š8 → ustrezne stanovanjske razmere D2š9		D2	
	→ zastarelost bivališča D4š12 → prenaseljenost D4š8 → neustrezno ogrevanje D4š13	D3	
	→ nezmožnost plačevanja najemnine D5š14 → stara hiša D5š10 → zastarala napeljava D5š17 → vlažno stanovanje D5š12	D4	→ nerazumevanje s sosedi D4š10 → nezmožnost plačevanja najemnine D4š9
	→ predvidevana prenaseljenost D6š14 → finančna nezmožnost ogrevanja D6š13	D5	→ varčevanje z ogrevanjem D5š13 → prenaseljenost D5š18 → slaba izolacija D5š11 → grožnja izselitve iz stanovanja D5š15
→ ni obstajala grožnja pred izselitvijo D7š8 → ustrezne stanovanjske razmere D7š9		D6	→ grožnja pred deložacijo D6š12 → grožnja pred rubežom hiše D6š11
→ ni obstajala grožnja izselitve D8š6 → dokaj ugodne stanovanjske razmere D8š7	→ prostorska stiska D8š4 → dokaj ugodne stanovanjske razmere D8š7	D7	
	→ nedoločen stanovanjski status D9š11 → en prostor za spanje D9š13 → neočiščeno stanovanje D9š15 → grožnja pred izselitvijo pred sodelovanjem v IDPP D9š17	D8	→ prenaseljenost D8š8 → skupna ležišča D8š5
		D9	→ zastarela napeljava D9š22 → prenaseljenost D9š14 → nasilje s strani sosedov D9š16

Izobraževalni proces		Kode 3. reda	Kode 2. reda	Kode 1. reda								
			a	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9
Pomoč in podpora		Učne težave										
→učna pomoč D1š16 →dogovarjanje s profesorji D1š18 →pomoč pri sami razlagi snovi →razlaga snovi D1š19 →pomoč pri organiziranju učenja D1š17		→odpor do učenja D1š18 →učne težave v srednji šoli D1š14 →pomanjkanje motivacije D1š15 →učne težave hčere D1š13										
		→učne težave otroka v OŠ D2š11 →vzgoja kot problem D2š13 →nemoč staršev pri učni pomoči D2š12										
→študentkina podpora pri učenju D3š11 →potrpežljivost pri učni pomoči D3š13		→nerazumevanje učne snovi D3š12 →šola s prilagojenim programom D3š10										
→sodelovanje študentke pri vključitvi v prilagojen program D4š17 →sodelovanje študentke s šolo D4š16→učna pomoč D4š14		→težave, povezane z učenjem D4š15.										
		→obiskovanje vrtca D5š19										
→organizirana učna pomoč D6š16		→učne težave D6š15 →učne težave kot odziv na stisko D6š17										
→oblikovanje načrtov učne pomoči D7š13 →vključevanje očeta pri učni pomoči D7š14		→učne težave otrok D7š10 →slabe ocene D7š12 →neopravljane domačih nalog D7š11										
→učna pomoč pri matematiki in angleščini D8š12		→učne težave v OŠ D8š9 →pomanjkanje koncentracije pri učenju D8š11 →težje nomnenie D8š10										
→pomoč s CSD-ja D9 š28		→učne težave šoloobveznih otrok D9š23 →težave s koncentracijo D9š24 →nizka motivacija D9š25 →pomanjkanje učne rutine D9š30 →težave pri branju, pisanju in računanju D9š27 →pomanjkanje učne podpore D9š29										

Legenda:

DSP: denarna socialna pomoč

IDSP: izredna denarna pomoč

OD: otroški dodatek

ZPM: projekt botrstvo preko Zveze prijateljev mladine

13.4 Priloga: Kodiranje intervjujev – družine

Tabela 13.2 Kodiranje intervjujev družin

Izjava	Pojem
Stiske družin	
Pri nas je bilo kar veliko novega. Mi smo začeli novembra z M., takrat smo bili še v najemniškem stanovanju, gor v Novem Polju. Jaz imam hčerko, ki ima cerebralno paralizo in sem slišala za zdravnico in smo šli na pregled in je ona rekla, da lahko mariskaj z njo naredi, samo to je drago in je potrebno plačati. Sem se obrnila na ZPM in tam mi je gospa Anita predlagala M. To je bilo novembra. Že v decembru sem dobila to stanovanje, ampak je bilo čisto prazno in potem sem se preselila sem, pogodbo sem podpisala, v bistvu sem bila pri mami, ker nisem imela nič. Ne pohištva, nič. Na začetku februarja pa sem šla v Zagreb, s tamalo. To se je vleklo do maja, do polovice maja. Vse se je spremenilo, odkar poznam M. Dobili smo to stanovanje, vse paralelno. Med vikendi sem prihajala sem, ko sem bila fraj, da smo kakšno stvar uredili	→ selitev in zdravljenje tekom sodelovanja (D3m9)
To recimo s hčerko tudi. Pri hčeri je tako, da, kako bi se reklo .. ko sva bili v Zagrebu, ona je imela tam intenzivne terapije, ona ima cerebralno paralizo in tam je imela intenzivne terapije in jo je vse bolelo. Tri mesece je to trajalo, ona je skozi jamrala, drugi otroci pa niso in sem se tako, jaz sem se proti koncu začela bati, da bom naredila več škode kot koristi. Na psihičnem področju, ker ona je skozi jokala, skozi je bila boga, vse jo je bolelo.	→ zdravljenje s hčerko (D3m28)
Jaz sem bila prej v materinskem domu, mi smo prišli zaradi nasilja, psihičnega nasilja in jaz sem itak že navajena.	→ v preteklosti nasilje v družini D4m10
Prav videlo se ji je, da ne zmore, tako da sem jo potem pustila. V šoli so rekli, da ne bo delala domačih nalog oziroma toliko, kolikor zmore.	→ učne težave hčere D4m32
Ker jaz sem bila psihično uničena. Sploh nisem funkcionirala, jaz sem kot cunj hodila.	→ slabo psihično stanje mame D6m15
Ena ženska mi je čisto življenje uničila in nikdar na svetu ne bi več tole naredila. Če bi kaj spremenila, bi samo to v življenju. Poleg partnerja, da ne govorim. Težko življenje.	→ družinske stiske D6m16
S. bi znala povedat, S. me je videla od prvega dne. Ker, jaz sem mislila, da se mi bo zmešalo. Težko je bilo res, zelo.	→ obup D6m17
Pa kaj, ne bom se zaradi sten več sekirala. Ker vidim, da smo vse naredili in če ne gre, pač ne gre. Mogoče je pa to usoda, lej. Kaj pa bom.	→ nemoč družine D6m26
.. deložacija, s tem, da bi lahko uredil, ampak je upnik fizična oseba, kar je najhujši. Če je bil odvetnik nemočen, potem veš, kako je. Nič ne morem. Tako, da ...	→ grožnja izselitve D627
Jaz sem imela same črne misli.	→ obup D6m37
Takrat, ko sem jaz to mela, mi za jest nismo imeli. To	→ pomanjkanje hrane D6m36

je bilo hudo.	
Sej zato sem pa zbolela, veš. Vse nase vlečeš. Zdaj to operacijo, ko sem imela, nič ni našel na ultrazvoku, zdaj, ko mi je pa vse ven pobral, mi je pa našel.	→ zdravstvene težave kot posledica stisk D6m39
Enkrat sem se mogla na socialno obrniti, ker mali ni naloge delu, ni hotel dati zvezka na mizo, nič.	→ učne in vedenjske težave otroka D7m9
Potem sem jaz enkrat rekla, kaj naj naredim, kam naj se obrnem, na socialni in potem socialna kot socialna. En otrok gor, drug dol, to ni njihov otrok. Sem prišla tja in sem jih vprašala za kašen nasvet, če mi povedo kakšen izhod. Potem je socialna rekla, jaz bi njega dala v kakšen dom, da on malo po svoje to vidi.	→ namestitev otroka v dom s strani CSD D7m10
Sem rekla: »Oprostite, jaz otroka za v dom nimam.« Če bi jaz D. dala v ta dom, mene bi to totalno uničilo in njega.	→ nestrinjanje mame z namestitvijo otroka v dom D7m11
Namreč jaz sem doma iz Črne gore, pri nas zakon veliko pomeni, mož in žena gredo skupaj, jaz sem mislila, da je tu tako, kot je pri nas. Možu sem veliko zaupala in potem je delal kar po svoje.	→ težave s partnerskim odnosom D7m24
Ker jaz nisem bila sposobna za nič	→ psihična utrujenost D7m26
Odnos med študentko in družinskimi člani v IDPP	
Medsebojno razumevanje	
S. pa je to fajn razumela.	→ študentkino razumevanje družinske situacije kot pomoč v IDPP D2m32,
Pa tudi oseba je bila ta prava, da smo se štekali, če ne bi bilo brezveze, če se ne razumeš z enim, pa, da nekaj delaš.	→ pomembnost razumevanje med družino in študentko v IDPP D2m4
Zdaj eni so ti bolj pri srcu, drugi ne, zdaj kakor pride.	→ odnosno in karakternu ujemanje s študentko D2m22
Ker smo se razumeli, bilo je super.	→ razumevanje v odnosu D7m41
Zaupanje	
... ko mu lahko vse zaupaš.	→ zaupen odnos D6m4
To je meni ful nucalo, pa da vem, da je nekdo, da ga lahko pokličem tudi ob treh zjutraj.	→ študentka kot pomoč v stiski tudi ponoči D6m20
T. mi je takoj delovala, energijo je imela takšno, zaupljivo.	→ pomen prvega stika D4m37
... sem mu veliko povedala.	→ zaupen odnos D7m4
Nisem hotela z nobenim drugim odpirati to temo.	→ izključno zaupanje študentu v IDPP D7m8
O vsem, kar sem imela, z njim sem se lahko tako odprto pogovarjala.	→ varen odnos D7m17
Jaz sem se mu odprla.	→ zaupanje kot temelj odnosa D7m22
... to so pa skrivnosti.	↻ zaupni pogovori (D8h2-5)
Zadovoljstvo/Nezadovoljstvo z odnosom	
Ja vse je bilo v redu, vse je bilo okej.	→ dober odnos s študentko D2m16
Od ena do deset je 10.	→ ocena odnosa z 10 D2h6
Da je bilo vse v redu, super je bila, ne.	→ zadovoljstvo s študentko D2h7
10.	↻ zadovoljstvo z odnosom D3m6
Neprecenljivo, to kar je M. naredila, res.	↻ neprecenljiv prispevek študentke D3m4
Dala bi oceno, od ena do pet, pet.	→ ocena odnos 5 D4m17
Super odnos sva imeli.	→ zadovoljstvo z odnosom D5m1
... bila je v redu.	→ zadovoljstvo s študentko D5m3
Ful je bila v redu.	→ zadovoljstvo s študentko D5m4
Sej pravim ona je v redu, enkratna.	→ zadovoljstvo s študentko D5m12

Ne, ful je taka v redu.	→ zadovoljstvo s študentko D5m20
Fantastična je.	→ zadovoljstvo s študentko D5m23
Drugače pa, lej, če boste vse takšne kot S.	→ zadovoljstvo s študentko D6m29
Dober, smo zadovoljni, zelo zadovoljni, super je bilo.	→ zadovoljstvo z odnosom D7m30
Sem mu rekla, da kadarkoli bo imel čas, da lahko pride.	→ ohranjanje stikov s študentom D7m31
Super smo se imeli.	→ dobro počutje v IDPP D7m35
Saj sem ti rekla, da sem mu rekla, kadarkoli boš imel čas, moja so ti vrata vedno odprta.	→ vabilo na dom družine D7m40
M. je res ena super punca. Je vsestranska, res fejest punca.	→ pozitiven odnos do študentke (D8o4)
Super odnos smo imele.	→ zadovoljstvo z odnosom (D8h1-3)
Osebnostno ujemanje s študentko	
Zdaj eni so ti bolj pri srcu, drugi ne, zdaj kakor pride.	→ odnosno in karakterno ujemanje s študentko D2m22
Zdela se mi je taka preprosta, nekateri so tako vzvišeni, vseh mi je bila takoj.	→ zadovoljstvo s študentko kot osebnostjo D4m12
Potem se še jaz bavim z angelsko terapijo, z duhovnostjo in že tukaj sva prišli dosti skupaj.	→ skupni interesi s študentko D4m13
Pri njej, tukaj sva bili na kavi in kar občutek je bil, ne vem, ali je takšen tip človeka, da odseva dobro energijo.	→ pomembnost osebnosti študentke D4m39
... potem te ne zavaja.	→ direktnost socialnih delavk D4m50
... vsi so bili prijazni.	→ lastnost dobrega odnosa D4m48
... ljudje so bolj preprosti.	→ preprostost socialnih delavk D4m49
Zelo v redu, simpatična punca.	→ simpatična študentka D5m15
... in na vsak način ti hoče pomagat, tudi če ne more, se bo ona trudila, da bo to naredila, da mi bo lahka pomagala.	→ trud študentke D5m22
Vzpostavljane osebne stika in delovnega odnosa	
Takoj sva se poklopile. Jaz že recimo čutim človeka, že prvi pogled pove dosti. Zdaj, če me odbija, je takoj ne, če me ne odbija, potem je to, to.	→ pomembnost vzpostavljanja osebnega stika D4m11
Recimo me pokliče in me vpraša, kako sem, tudi preko facebooka si dopisujeva. Zdaj ona dela, tako, da je tega manj. Enkrat tedensko pokliče, vpraša.	→ redni stiki s študentko D4m15
Ker potrebuješ nekaj časa, da spoznaš človeka, da mu lahko zaupaš. Praktično tujec ti pride v življenje, ga ne poznaš. Mene, ko so klicali, so rekli prostovoljka bo delala, zdaj pa spet delaš na občutek, ne. Zdaj, če imaš pozitiven občutek ... Jaz zelo, zelo, zelo pazim, s kom se družim, imam eno razdaljo, dokler ne začutim, da lahko.	→ pomembnost vzpostavljanje osebnega stika in odnosa D4m36
T. mi je takoj delovala, energijo je imela takšno, zaupljivo.	→ pomen prvega stika D4m37
Drugače jaz ne zaupam ljudem, tolikokrat sem bila prizadeta, da rabim jaz dosti, dosti časa, da sprejem človeka.	→ potreba časa za razvijanje odnosa D4m38
Če ni osebni stik, je telefonski ali pa je facebook.	→ vzdrževanje stika D4m41
Absolutno, dokler se nisva spoznali.	→ spoznavanje v odnosu D6m13
... pa dokler ni točno vedela, za kaj se gre.	→ spoznavanje družinske situacije D6m14
Sej ti pravim, mi je bilo v veselje, kadar je prišel.	→ veselje ob prihodu študenta D7m44
Vedno je poklical en dan prej, če lahko pride. Sem mu rekla, seveda, da lahko, bom jaz uredila tako, da te bom čakala doma.	→ predhodni časovni dogovor srečanj D7m43

Na začetku je bilo malo bolj tako, dokler se punce niso navadile.	→ pomembnost vzpostavljanje odnosa (D8o13)
Prijateljski odnos	
Mah ne vem, imava prijateljski odnos, mislim, da je prijateljski.	→ prijateljski odnos v IDPP D4m14
S T. je čisto drugače, bolj prijateljski odnos.	→ prijateljski odnos D4m45
Sej ti pravim, saj smo bili super prijatelji.	→ prijateljski odnos s študentom D7m46
Nisem ga sploh imela kot neko osebo x, kot, da je neki moj sorodnik.	→ sorodstveni odnos s študentom D7m57
Kot prijateljice.	→ prijateljski odnos (D8h2-3)
M. jima je bila kot ena prijateljica. Zagotovo sta dobili prijateljski odnos	→ študentka v vlogi prijateljice (D8o12)
Tako sproščeno je bilo.	→ sproščen odnos (D8h1-4)
Osebna udeležенost socialne delavke	
... ker ima prakso in ima doma tudi tako.	→ osebna udeležенost študentke D2m33
... včasih smo se ena drugi izpovedale	→ osebna udeležенost študentke D5b2
Ohranjanje stikov s študentko	
Zdaj je že končala, samo sva rekli, da se bova še slišali in videli, ko bo v Ljubljani.	→ ohranjanje stikov po končanju projekta D5m6
Ne vem, sej jo že kar pogrešam, jo moram mal poklicat, da vidim, kaj dela.	→ želja po vzdrževanju kontakta D5m19
Hja, S. ja, sej midve se bova še slišale s S. Je rekla, ko bo imela te izpite konec, da ko bo v Ljubljani, da me bo poklicala.	→ ohranjanje stikov po končanem projektu D6m21
Sem mu tudi rekla, da kadarkoli, ko bo imel čas, naj pride.	→ vabilo na dom D7m2
Znanje	
S. je super punca res. Tudi zna. Tako situacijo, v kakršni sem jaz, je dobro obvladala. Res.	→ študentkino znanje v IDPP D6m8
Ona je pa sigurno vedela, kako more ona z mano delat, stoprocentno. Ker to ne moreš ... jaz sem bila res, joj škoda, da nisva prej tega posneli. Jaz sem bila grozno.	→ pomembnost znanja za delo z družinami v stiski D6m22
Sej mogoče bo pa tudi takšna prišla, kot je S. Saj to, če se odločate za takšen poklic, ste taki ljudje, da razumejo pa da znajo.	→ pomembnost vloge študentke v IDPP D2m21
... če nisva kej vedeli, se je potem pozanimala.	→ študentka kot vir informacij D5b5
Optimizem	
Pri njej, tukaj sva bili na kavi in kar občutek je bil, ne vem, ali je takšen tip človeka, da odseva dobro energijo.	→ pomembnost osebnosti študentke D4m39
S. je tako pozitivna, takšen sonček.	→ optimizem v odnosu D6m35
Zanesljivost	
Super, sem bila zelo vesela in kadarkoli smo bili zmenjeni, da pride, je vedno prišel.	→ zanesljivi prihodi študenta D7m1
Razumevanje družinske situacije	
Sej mogoče bo pa tudi takšna prišla, kot je S. Saj to, če se odločate za takšen poklic, ste taki ljudje, da razumejo pa da znajo.	→ pomembnost vloge študentke v IDPP D2m21
... razume stvari.	→ študentkino razumevanje družinske situacije D5m21
Pomoč v IDPP	
Pomoč in opora	
To je malo težje opisati, samo brez tebe ne bi šlo. Ne vem že ta prisotnost zraven, pa sodelovanje, da skupaj začneva. Tako je že bistveno lažje pogledat, kaj piše za ena grdobija. Ne vem, kako bi drugače povedal	→ prispevek študentke s prisotnostjo in sodelovanjem (D1o8)

Ja točno to, ker sam tega koraka ne bi shodil. Toliko časa sem poskušal pa je bilo samo slabše, tako da sem se potem čisto ustavil.	→ študentka kot opora pri rešitvi (D1o9)
In tudi je pomagalo. L. in meni oziroma nama je zelo pomagalo.	→ IDPP kot uspešna pomoč D2m2
Res je, ogromno je prispevala.	→ ogromen prispevek študentke (D3m26)
Me je dosti podpirala, mi je dosti pomagala.	→ pomembnost podpore v IDPP D4m8
Tako no, veliko stvari je bilo. Če ne bi bilo nje, jaz ne vem, kako bi.	→ študentka kot pomemben vir pomoči D5m31
Pomagala je.	→ pomoč in podpora družini D5m2
... stala mi je ob strani ob trenutkih.	→ študentka kot opora družini D5m5
Pomembno mi je, da mi je stala ob strani.	→ študentka kot opora družini D5m9
Ona me je vedno podpirala. Če je bilo kej takega, me je podpirala, mi je pomagala, na različne načine.	→ podpora kot pomoč družini D5m18
Jaz sem bila pa res čisto sama, tako, da S.mi je res pomagala. Jaz sem komaj čakala te srede.	→ študentka kot edina opora D6m5
Človek, ki preživlja takšne težke trenutke, rabiš nekoga ob sebi.	→ študentka kot podpora družini v težkih trenutkih D6m3
Pomagala mi je veliko.	→ zadovoljstvo s dobljeno pomočjo D6m9
To je meni ful nucalo, pa, da vem, da je nekdo, da ga lahko pokličem tudi ob treh zjutraj.	→ študentka kot pomoč v stiski tudi ponoči D6m20
To je meni ful nucalo, veš?	→ potreba po pomoči D6m7
Sto procentno boljša od drugih služb.	→ projekt kot dobra pomoč D6m28
Sej pravim, meni je pomagalo.	→ uspešnost pomoči D6m30
... veliko smo se o tem pogovarjali in povedali. Sem bila tako podprta z njim, kot da je nekdo moj.	→ podpora kot vir moči družini D7m56
Pogovori	
... pogovarjali o odnosih.	→ pogovor o odnosih D2m7
... meni je zelo pomagalo, ko sva se pogovarjali. Že sam pogovor je dal velik plus.	→ pogovor kot ustrezna pomoč D2m7
... da sva se pogovorile.	→ pogovor kot pomemben dejavnik pomoči D2h9
Ja, jaz lahko rečem, da je že sam pogovor o tem naredil plus. Na splošno o vsem. Ker jaz sem bila malo na tleh in me je dvignilo, ne.	→ pogovor kot pomemben dejavnik pomoči D2m11
... smo se pogovarjale.	→ pogovor D2m19
Pogovor z njo. Dobro, jaz imam družino, ki mi zelo stoji ob strani, ampak, to je nekaj drugega. Zelo veliko so mi pomenili pogovori z njo.	→ pomembnost pogovorov v IDPP (D3m7)
Največ pogovor nekoga, da se z mano pogovarja.	→ pogovor kot potrebvana pomoč (D3m22)
In da sva se pogovarjali.	→ pomembnost pogovora v IDPP D5m10
Ja, ja pogovori, da sem imela nekoga.	→ pomembnost pogovorov D5m11
Pogovor, ja no, še za druge stvari, sam bolj za pogovor.	→ pomembnost pogovora v IDPP D5m29
Ja, dosti smo se pogovarjale, v glavnem pogovori.	→ pomembnost pogovora D5m38
Veš tisto, da sem mal usedeš, se pogovoriš.	→ pogovor D5b1
Smo se veliko pogovarjali, če je bil kakšen problem.	→ pogovor o problemih D7m3
Smo se veliko pogovarjali.	→ pogovor D7m18
Veliko sva se pogovarjala tudi o privat življenju, kako sem imela življenje v Črni gori, da sem imela čist drugačno življenje. Oče je bil šestnajst let župan, da je potem bil predsednik upokojenec, da sem šla kam plesat, da sem košarko trenirala, imeli smo ritmično skupino. Včasih je bila Titova štafeta, o tem smo se	→ pogovori o preteklosti D7m29

pogovarjali, vse.	
Veliko smo se pogovarjali.	→ pomembnost pogovora v IDPP D7m37
Seveda, dosti je to pomagalo, ti pogovori, njegovi, z mano, z D.	→ pogovori kot ključen dejavnik pomoči D7m45
... punce so potrebovale nekoga za pogovor.	↻ potrebovana pomoč – pogovor (D8o2)
Videlo se je, da se s puncami dobro razumejo, punce so res potrebovale nekoga za pogovor.	↻ pogovor kot pomoč družini (D8o5)
Ja, jaz mislim, da jima je veliko pomenil pogovor.	↻ pomembna vloga pogovora v IDPP-ju (D8o11)
Punce so res potrebovale nekoga za pogovor.	↻ potrebovana pomoč – pogovor (D8o15)
Dogovori	
... da se malo nabere, pa da se naprej naredi en korak. Meni je to prav super.	↻ pozitiven vidik projekta (dogovor o korakih) (D1o6)
Veliko smo se dogovarjali.	→ dogovori D2m6,
Ja dogovori sploh, tudi smo jih imeli, ne, sam to je šlo malo bolj počasi. Enkrat smo se držali, drugič ne.	→ pomembnost sklenitve dogovorov v IDPP D2m8
Recimo za posodo pomiti, delo, da smo si razdelili.	→ dogovori o organiziranju dela D2m9
... naloge so se upoštevale, včasih pa tudi ne, tako odvisno.	→ delno upoštevanje dogovorov D2h4
To je grozno, nisi ne buden, ne spiš. To smo tudi takrat, ko je bila S. tukaj. Je rekla, dej poskusi nehaj delat.	→ dogovor v IDPP-ju o prekinitvi dela D2m31
Neformalno druženje	
Še ven smo šle.	→ druženje zunaj doma D2m19
Pa ne vem, da smo šle malo ven.	→ druženje zunaj doma D2h8
Pa recimo tudi ven ga je peljala, ne samo na sprehode, ampak tudi na biljard, v Mc Donalds.	↻ druženje, zabava D3m3
Z njo sva se non stop smejala.	→ humor D5m13
... smo šli malo ven na sprehod.	→ druženje zunaj doma D5m14
... smo se skupaj malo igrali, en dan smo vse pustili, pa smo se šli ven igrati, smo nogomet špilali. No, oziroma ona je brčala, jaz nisem mogla, ker sem imela gips gor.	→ neformalno druženje v IDPP D5m37
Fajn smo se imele.	→ neformalno druženje D5b3
... veliko smo se presmejale.	→ humor D5b4
... družil se je veliko z mojim sinom.	→ druženje z otrokom D7m38
D. na začetku ni bil tako zainteresiran, da bi se učil z njim, ne z J., ne z nikomur. On bi imel družbo, pa bi igral šah, pa kakšne karte. Mu je J. rekel, če kaj rabi, on je bil tiho.	→ neformalno druženje z otrokom D7m50
Mi smo to imeli, tako kot je moralo biti. Smo spili kakšno kavico, kakšen sok, pojedli kakšen piškot.	→ potek IDPP ob kavi D7m59
... hodile na sprehode, šle so tudi na sladoled.	↻ druženje (D8o9)
Delo z družino	
Med tednom sva bili v Zagrebu, tamali je bil pri babici, tako da, kar se njega tiče, je ogromno, ogromno.	↻ pomoč sinu D3m1
Starši, oče od hčere. Sicer ne živiva skupaj, ampak ko ima čas, pride sem. On mi je ful pomagal in pa starši.	↻ pomoč staršev in bivšega partnerja kot pomembnih drugih (D3m10)
Če pa ni mogel on, potem je pa brat. Brata mam še.	↻ pomoč z bratove strani (D3m13)
B. pa s tem, da, kadarkoli je bil fraj, dopust je ponudil, da je šel z nama v Zagreb, ker je star šofer, tko, da nas je peljal dol pa je bil z nami.	↻ pomoč bivšega partnerja (D3m12)
S pogovori pa tudi s tem recimo, starši so mi pomagali s tem, da je tamali bil čez teden pri njih, pa še jaz pa	↻ pomoč staršev (D3m11)

L., ko prideva iz Zagreba.	
Na začetku je bilo mišljeno, da bo ona samo zame in za hčerko.	→ pomoč mami in hčeri (D3m20)
... potem je bolj prihajala k meni.	→ pomoč mami D4m5
Tudi mami je pomagala.	→ pomoč širši družini D5m32
Potem se je s sinom malo ukvarjal.	→ druženje z otrokom D7m6
... potem je začel tako prihajati, okoli 11. ure, tako, da sva bila sama.	→ pomoč in podpora mami D7m7
J. je delal bolj s celo družino.	→ sodelovanje s celotno družino v IDPP D7m48
Drugi ključni dejavniki pomoči	
Vedela sem, da moram, ker bom imela inštrukcije takrat pa takrat, da pač moram delat. Da imam neko obveznost	→ projekt kot motivacija in obveznost (D1h4)
Ja, pa nikoli ni kej na grobo delala, to mi je bilo všeč. Pa nikoli ni rekla, moraš, ne.	→ pomembnost soustvarjanja pomoči D2h10
Da slišiš mnenje nekoga drugega, ki ni tvoja družina, ki ni tvoja mama, teta. Meni je to pomenilo veliko.	→ mnenje kot pomoč (D3m8)
Veliko mi je pomenilo, da sva se pogovarjali o A., recimo, kako bi mu lahko čim več pomagala.	→ svetovanje pri učni pomoči (D3m27)
Mi je pomagala, pa ne, da se je odločala namesto mene, ampak da mi je pomagala, da sem se sama lažje odločila.	→ pomoč študentke pri pomembnih odločitvah (D3m30)
... če nisva kej vedeli, se je potem pozanimala.	→ študentka kot vir informacij D5b5
Če si sam, potem si tiho, jih poslušaj, tako da vem, da mi je dala en velik zagon oziroma tako moč, malo več moči.	→ študentka kot vir moči D4m7
... pa oče naš ful pomaga.	→ družinska prepričanja kot vir moči D6m38
... on je meni dal kakšne nasvete nazaj.	→ nasveti D7m5
On je s sinom komuniciral, kontaktiral. Večkrat mu je rekel, da to ni v redu, da se naj obrne in pogleda, kaj dela, da to ni prav. Da bi D. ubogal, končal šolo, da bo lahko dobil dobro službo.	→ nasveti otroku D7m34
Ja J. je velik delal z njim, imel je pogovore. Sin ne hodi ven, noče imeti prijateljev, zato mu je J. bil družba, prijatelj.	→ študent kot pomemben odrasel otroku D7m51
... mene je potolažil, da se bo vse uredilo, da je sin sedaj v teh letih, ko ga daje puberteta, da bo to šlo mimo. Da vsi, ko so v teh letih, to imajo.	→ tolažba D7m53
J. mi je dajal kakšne nasvete.	→ nasveti D7m52
... potem je J. mene malo potolažil, da se bo to vse umirilo, da bo to mimo šlo.	→ tolažba D7m54
Teme v IDPP	
Ja, v bistvu mi je zaribalo na vseh mestih in krajih. Tako, da nisem vedel nič kako in kaj naprej. Sem rabil nekje začet reševati težave. In to je to. V glavnem pride po pošti vse, kar je najhujših stvari.	→ potrebvana pomoč na začetku sodelovanja (D1o11).
Ja to je bilo ta prvo. To s hčerko.	→ potrebvana pomoč na začetku IDPP-ja (D1o12)
... tisto glede pošte je bila pa ta druga težava, po vrstnem redu.	→ pomoč pri premagovanju strahu pred pošto (D1o13)
Ja, pri učenju. Pomaganje pri teoriji, da sem pač neki naredila.	→ pomoč pri učenju (D1h3)
Zame strah pred pošto. To je bila grozota, ki je naredila svoje.	→ tema (strah) v IDPP (D1o7)
... če mene vprašate, smo mi bolj delali na odnosih,	→ pomembnost dela na odnosih v družini D2m13

naloge so bile narejene ali ne, meni je to veliko pomenilo.	
... pogovarjali o odnosih.	→ pogovor o odnosih D2m7
Recimo za posodo pomiti, delo, da smo si razdelili.	→ dogovori o organiziranju dela D2m9
Vzponi in padci, pri meni recimo, koliko sem padla, pa koliko sem se dvignila, ne. To sva prav drevo delali ne, s S. Hvala bogu sem boljše zdaj, ne. Ker mene živci matrajo.	→ delo na duševnem zdravju D2m20
Pa nekaj je tudi delala posebej na vajinih odnosih, ne?	→ delo na partnerskem odnosu D2h12
To je res, delal smo samo na odnosih, da so se izboljšali, pa dvigovala nas je. Samo pozitivno lahko rečem.	→ delo na izboljšavi družinskih odnosov D2m28
Kar se mene tiče, letos sploh ne bi šole naredil, če ne bi bilo nje. Ker je prihajala dvakratna teden, sta se učila, zelo mu je pomagala.	↻ učna pomoč otroku D3m2
... za sina, ker on je tudi izrazil željo, da bi imel eno študentko, ki bi se samo učila z njim. Pa je rekla, da bo zrihtala, pa ji ni ratal, ker so bile vse zasedene, pa se je potem ona odločila.	↻ učna pomoč sinu (D4m21)
Pomagala mi je spisati nekaj za Rdeči križ, ker slovenščina ni moj materni jezik in ga ne obvladam, ona pa mi je to ful lepo napisala.	↻ pomoč pri pisanju prošenj (D3m19).
Največ pogovor nekoga, da se z mano pogovarja.	↻ pogovor kot potrebovana pomoč (D3m22)
Veliko mi je pomenilo, da sva se pogovarjali o A., recimo, kako bi mu lahko čim več pomagala.	↻ svetovanje pri učni pomoči (D3m27)
Recimo tu mi je M. veliko pomagala. Kako bi rekla, M. mi je rekla, naj ne vztrajam več. Čeprav je celotna družina zelo name pritiskala, da moram vztrajati, da moram vztrajati. Ona pa je rekla, da če vidim, ker jaz L. najbolj poznam, da ji to bolj škoduje kot koristi, naj neham s tem. V glavnem to, kar se L. tiče.	↻ podpora mami pri pomembni odločitvi (D3m29)
... da potem je nekako ona hodila z mano v šolo, na sestanke.	→ spremstvo študentke v institucije D4m3
Če si sam, potem si tiho, jih poslušaj, tako da vem, da mi je dala en velik zagon oziroma tako moč, malo več moči.	→ študentka kot vir moči D4m7
... pa mi je priporočala vso literaturo.	→ priporočanje literature v IDPP D4m4
Recimo jaz sem imela zdaj problem z E., ker gre v prilagojeni program. Meni so rekli, da ima samo motnjo pozornosti.	→ učne težave hčere D4m2
Predvsem na učenju z E. Kako jo učiti, kako ji pomagati.	→ podpora mame pri učni pomoči hčeri D4m18
Dosti mi je pomagala, ker jaz nisem imela odnosa do otrok.	→ pomoč pri urejanju odnosov D4m22
Samo zdaj, če imaš nekoga, ki ti vsaj delno pove, kako se to dela ali pa če prebereš to v knjigah, je čisto drugače.	→ delo na razvidnosti družinske situacije D4M23
Tako mi je dala bolj napotke, kako moram delati z njo, kako naj se učimo, kaj ji je lažje, kako naj računamo, ker pri njej je matematika problem, kako naj pristopim, ko ima izpade, ker pri njej je trma problem.	→ pomoč in podpora pri vzgoji D4m25

... bolj pogovarjali sva se, praktično bolj o odnosih	→ delo na odnosih D4m28
... kaj bomo uredili, kaj so rekli v Stari Gori.	→ delo na vključitvi otroka v šolo s prilagojenim programom D4m29
Mi je pokazala, kako naj delam domačo nalogo; ne da ji jaz pišem, da ji jaz povem, ampak, da mora priti samo do mene.	→ podpora materi pri učenju z otroki D4m26
In kaj naj naredim, če se trmi, ker je imela kar nekaj izpadov, da je samo gledala, je prav protestirala.	→ pomoč pri vzgoji otrok D4m27
Prav videlo se ji je, da ne zmore, tako da sem jo potem pustila. V šoli so rekli, da ne bo delala domačih nalog oziroma toliko kolikor zmore.	→ učne težave hčere D4m32
... pomagala mi je pisati, prošnje ali pa kej takega.	→ pisanje prošenj D5m8
... od nasilja.	→ tema nasilja v IDPP D5m24
... do stanovanja.	→ urejanje zadev s stanovanjem D5m25
... do pogovorov o družini.	→ delo na drugi ravni D5m26
Mogli sva pisati prošnje, ki sem jih mogla pošiljati, ker midva s partnerjem nisva več skupaj.	→ pomoč pri pisanju prošenj D5m29
Pomagala je tudi glede tega, ko se ločujem, preko sodišča.	→ pomoč pri pravnih zadevah D5m30
Nekaj s šolo je še bilo, sva urejali, da bi dokončala, samo je preveč drago, bom šla kasneje.	→ urejanje zadev za nadaljevanje šolanja D5m33
Tudi mami je pomagala.	→ pomoč širši družini D5m32
Ja, vse to, pa o nasilju sva se pogovarjali.	→ pogovor o nasilju D5m34
... pa o vsakdanjih stvareh.	→ neformalni pogovori D5m35
Pomagala mi je tudi glede otrok.	→ pomoč pri vzgoji otrok D5m36
... smo se skupaj malo igrali, en dan smo vse pustili, pa smo se šli ven igrat, smo nogomet špilali. No, oziroma ona je brčala, jaz nisem mogla, ker sem imela gips gor.	→ neformalno druženje v IDPP D5m37
Jaz brez S. preživela ne bi. Res.	→ pomembnost projekta D6m2
Midve sva se, zdaj ne vem, kako bi to povedala, ampak ona je še pri sebi doma speljala en projekt.	→ organizacija projekta D6m10
Sej nismo uredil, nič nismo uredil, kar se tega tiče, kar imam jaz. Ampak dobro je, gremo naprej, kar bo, bo. Ker mene je to zvižalo. Dokler nisem prišla do tega, gremo naprej. Jaz sem se samo tega bala, kje bomo pristali na cesti. Lej tudi, če bomo, zdaj mi je pa res čisto vseeno, jaz se bom že znašla.	→ psihično opolnomočenje D6m25
Tako, da je tudi finančno pomagala. In so toliko zbrali, da sem bila šokirana, mislim obe in še župnik. Sploh nismo mogli verjeti.	→ finančna pomoč D6m11
Od hrane, res.	→ pomoč s hrano D6m12
Smo se veliko pogovarjali, če je bil kakšen problem,	→ pogovor o problemih D7m3
... on je meni dal kakšne nasvete nazaj.	→ nasveti D7m5
Potem se je s sinom malo ukvarjal.	→ druženje z otrokom D7m6
In potem sem to z J. debatirala.	→ pogovor o namestitvi otroka v IDPP-ju D7m12
In potem sva se spet pogovarjala o tej temi.	→ namestitev otroka v dom kot tema v IDPP-ju D7m16
J. je rekel, da bo on en dan šel na socialno, da se bo on z njimi pogovoril, da bo povedal, ker socialna ne ve, kako mi živimo. Potem je šel in ta, ki dela na tem	→ sodelovanje z institucijam v IDPP-ju D7m13

področju za domove, je ona poklicala mojo socialno, ki je obravnavala mene in moža. Potem je še njo povabila, da pride.	
In potem so se dobili, ti dve socialni in J.	→ srečanje z CSD-jem in študentom D7m14
J. je povedal, kaj je in kako je, da je doma vse urejeno, da za otroke zelo poskrbim, da so vedno oblečeni, da je vedno kosilo, da še ni videl boljše higiene. In je povedal to, kar ve.	→ ubesedenje družinske situacije na CSD D7m15
... da je on šel na socialno	→ povezovanje s CD-jem D7m20
... povedal stvari, kako je pri meni.	→ poročanje študenta o družinskih razmerah D7m21
O mojem otroku, kakšne težave sem imela.	→ pogovori o problemih z otroki D7m19
... sem imela težave z možem, kako so potekale te težave, kaj sem vse preživljala.	→ pogovor o stiskah D7m23
Veliko sva se pogovarjala tudi o privat življenju, kako sem imela življenje v Črni gori, da sem imela čist drugačno življenje. Oče je bil šestnajst let župan, da je potem bil predsednik upokojenec, da sem šla kam plesat, da sem košarko trenirala, imeli smo ritmično skupino. Včasih je bila Titova štafeta, o tem smo se pogovarjali, vse.	→ pogovori o preteklosti D7m29
On je s sinom komuniciral, kontaktiral. Večkrat mu je rekel, da to ni v redu, da se naj obrne in pogleda, kaj dela, da to ni prav. Da bi D. ubogal, končal šolo, da bo lahko dobil dobro službo.	→ nasveti otroku D7m34
Zelo mi je pomagal s sinom.	→ pomoč pri vzgoji otrok D7m36
Videlo se je, da se s puncami dobro razumejo, punce so res potrebovale nekoga za pogovor.	→ pogovor kot pomoč družini (D8o5)
Midva sva se pogovarjala bolj vsakdanje stvari.	→ pogovor o vsakdanjih stvareh (D8o6)
M. je bolj delala s puncama.	→ delo z otroki (D8o7)
Veliko so se pogovarjale.	→ pogovor kot temelj pomoči (D8o8)
... pa učile so se tudi.	→ učna pomoč (D8o10)
... hodile na sprehode, šle so tudi na sladoled.	→ druženje (D8o9)
Meni pa je pomagala pri biologiji in fiziki	→ učna pomoč (D8h2-4)
Midve sva se učili angleščino.	→ učna pomoč pri angleščini (D8h1-5)
Pogovarjale smo se veliko.	→ pogovor z otroki (D8h1-6)
... pa na sprehode smo hodile.	→ sprehodi (D8h1-7)
Družine skupaj	
Pomoč pri izobraževanju	
Ja pri učenju. Pomaganje pri teoriji, da sem pač neki naredila.	→ pomoč pri učenju (D1h3)
... za sina, ker on je tudi izrazil željo, da bi imel eno študentko, ki bi se samo učila z njim. Pa je rekla, da bo zrihtala, pa ji ni ratal, ker so bile vse zasedene, pa se je potem ona odločila.	→ učna pomoč sinu (D3m21)
Veliko mi je pomenilo, da sva se pogovarjali o A., recimo, kako bi mu lahko čim več pomagala.	→ svetovanje pri učni pomoči (D3m27)
Recimo jaz sem imela zdaj problem z E., ker gre v prilagojeni program. Meni so rekli, da ima samo motnjo pozornosti.	→ učne težave hčere D4m2
Predvsem na učenju z E.. Kako jo učiti, kako ji pomagati.	→ podpora mame pri učni pomoči hčeri D4m18
... da potem je nekako ona hodila z mano na šolo, na sestanke	→ spremstvo študentke v institucije D4m3
... kaj bomo uredili, kaj so rekli v Stari Gori.	→ delo na vključiti otroka v šolo s prilagojenim

	programom D4m29
Mi je pokazala, kako naj delam domačo nalogo, ne da ji jaz pišem, da ji jaz povem, ampak da mora priti samo do mene.	→ podpora materi pri učenju z otroki D4m26
In potem sva se spet pogovarjala o tej temi.	→ namestitev otroka v dom kot tema v IDPP-ju D7m16
J. je rekel, da bo on en dan šel na socialno, da se bo on z njimi pogovoril, da bo povedal, ker socialna ne ve, kako mi živimo. Potem je šel in ta, ki dela na tem področju za domove, je ona poklicala mojo socialno, ki je obravnavala mene in moža. Potem je še njo povabila, da pride.	→ sodelovanje z institucijam v IDPP D7m13
In potem so se dobili, ti dve socialni in J.	→ srečanje z CSD-jem in študentom D7m14
J. je povedal, kaj je in kako je, da je doma vse urejeno, da za otroke zelo poskrbim, da so vedno oblečeni, da je vedno kosilo, da še ni videl boljše higijene. In je povedal to, kar ve.	→ ubesedenje družinske situacije na CSD D7m15
... da je on šel na socialno	→ povezovanje s CD-jem D7m20
... povedal stvari, kako je pri meni.	→ poročanje študenta o družinskih razmerah D7m21
Meni pa je pomagala pri biologiji in fiziki	→ učna pomoč (D8h2-4)
Midve sva se učili angleščino	→ učna pomoč pri angleščini (D8h1-5)
Nekaj s šolo je še bilo, sva urejali, da bi dokončala, samo je preveč drago, bom šla kasneje.	→ urejanje zadev za nadaljevanje šolanja D5m33
Delo na drugi ravni	
Recimo za posodo pomiti, delo, da smo si razdelili.	→ dogovori o organiziranju dela D2m9
Pa nekaj je tudi delala posebej na vajinih odnosih, ne?	→ delo na partnerskem odnosu D2h12
To je res, delal smo samo na odnosih, da so se izboljšali, pa dvigovala nas je. Samo pozitivno lahko rečem.	→ delo na izboljšavi družinskih odnosov D2m28
... bolj pogovarjali sva se, praktično bolj o odnosih.	→ delo na odnosih D4m28
... do pogovorov o družini.	→ delo na drugi ravni D5m26
Recimo tu mi je M. veliko pomagala. Kako bi rekla, M. mi je rekla, naj ne vztrajam več. Čeprav je celotna družina zelo name pritiskala, da moram vztrajati, da moram vztrajati. Ona pa je rekla, da, če vidim, ker jaz L. najbolj poznam, da ji to bolj škoduje kot koristi, naj neham s tem. V glavnem to, kar se L. tiče.	→ podpora mami pri pomembni odločitvi (D3m29)
Pomoč pri vzgoji otrok	
In kaj naj naredim, če se trmi, ker je imela kar nekaj izpadov, da je samo gledala, je prav protestirala.	→ pomoč pri vzgoji otrok D4m27
Pomagala mi je tudi glede otrok.	→ pomoč pri vzgoji otrok D5m36
Zelo mi je pomagal s sinom.	→ pomoč pri vzgoji otrok D7m36
Duševne stiske	
Vzponi in padci pri meni recimo, koliko sem padla, pa koliko sem se dvignila, ne. To sva prav drevo delali ne, s S. Hvala bogu sem boljše zdaj, ne. Ker mene živci matrajo.	→ delo na duševnem zdravju D2m20

Sej nismo uredil, nič nismo uredil, kar se tega tiče, kar imam jaz. Ampak dobro je, gremo naprej, kar bo, bo. Ker mene je to zvižalo. Dokler nisem prišla do tega, gremo naprej. Jaz sem se samo tega bala, kje bomo pristali na cesti. Lej tudi, če bomo, zdaj mi je pa res čisto vseeno, jaz se bom že znašla.	→ psihično opolnomočenje D6m25
... tisto glede pošte je bila pa ta druga težava, po vrstnem redu.	➡ pomoč pri premagovanju strahu pred pošto (D1o13)
Urejanje formalnih zadev	
Pomagala mi je spisati nekaj za Rdeči križ, ker slovenščina ni moj materni jezik in ga ne obvladam, ona pa mi je to ful lepo napisala.	➡ pomoč pri pisanju prošenj (D3m19).
Mogli sva pisati prošnje, ki sem jih mogla pošiljati, ker midva s partnerjem nisva več skupaj.	→ pomoč pri pisanju prošenj D5m29
Pomagala je tudi glede tega, ko se ločujem, preko sodišča.	→ pomoč pri pravnih zadevah D5m30
Nekaj s šolo je še bilo, sva urejali, da bi dokončala, samo je preveč drago, bom šla kasneje.	→ urejanje zadev za nadaljevanje šolanja D5m33
Finančna pomoč	
Midve sva se, zdaj ne vem, kako bi to povedala, ampak ona je še pri sebi doma speljala en projekt.	→ organizacija projekta D6m10
Tako, da je tudi finančno pomagala. In so toliko zbrali, da sem bila šokirana, mislim, obe in še župnik. Sploh nismo mogli verjeti.	→ finančna pomoč D6m11
Od hrane, res.	→ pomoč s hrano D6m12
Dosežene spremembe	
Predvsem premagat tale strah pred pošto.	➡ premik, izguba straha (D1o3)
Ja, itak, pa meni je važno za hčerko, da se je malo sestavila skupi. Pa nekaj vsaj zaključila.	➡ premik v hčerinem življenju (šola) (D1o4)
Če mi ne bi pomagala, jaz po moje nič ne bi naredila. Niti začela ne bi. Prvi letnik, mislim za nazaj, po moje sploh ne bi nič začela.	➡ premik pri šolski uspešnosti (D1h2)
Zdaj je veliko lažje, prej se je pa nabiralo, pa nabiralo.	➡ sprotno reševanje problemov D1o10
Ja v bistvu že takrat, ko sem uspela popraviti že prvi test.	➡ prve spremembe (D1h5)
Se je nekaj premaknilo, sem nekaj naredila končno. Mi je nekaj uspel.	➡ uspešno opravljeni testi (D1h6)
... ja, ker sem itak mislila, da mi ne bo ratal in da brezveze delam in pol pač, ko mi je samo enega ratal, je bilo že mal več zagona za naprej.	➡ motivacija za naprej (D1h7)
Ja malo več samozavesti in zaupanje vase, da mi bo nekaj ratalo, da mi lahka nekaj rata.	➡ pridobljena samozavest in zaupanje vase (D1h10)
Pomagal je, ne. So bili rezultati vidni, boljši.	→ opažene spremembe na bolje D2h2
Recimo za posodo pomiti, delo, da smo si razdelili.	→ dogovori o organiziranju dela D2m9
... da ni bilo vse na meni.	→ razbremenitev mame D2m10
Boljši odnosi.	→ ureditev odnosov kot sprememba D2h3
Imamo.	→ boljši odnosi v družini D2m14,
Odkar je stara mama tu ...	→ zaznava krhanja odnosov zaradi novega družinskega člana D2h5
Odkar je moja tašča, je malo bolj slabše, je že en član	→ krhanje medsebojnih odnosov D2m15

več ne.	
Ja, pogledaj, jaz zdaj manj spim, ko me je prej v posteljo ves čas vleklo.	→ ureditev dnevnega ritma D2m29
Manj spim, ne delam več tam, ko sem delala. To mi je prišlo v plus, ker jaz sem bila čisto izmzgana.	→ prekinitev dela kot izboljšanje družinske situacije D2m30
Men se zdi, da dobro.	→ uspešen zaključek šolanja D2h15
Bolj pomagam mami pri delu.	→ pomoč pri opravilih kot pomembna sprememba D2h13
... bolj sem imela motivacijo zdaj na koncu s šolo. Ne vem, kaj še.	→ pridobitev motivacije kot pomembna sprememba D2h14
Kar se mene tiče, letos sploh ne bi šole naredil, če ne bi bilo nje. Ker je prihajala dvakrat na teden, sta se učila, zelo mu je pomagala.	↻ učna pomoč otroku D3m2
Ful se mi je spremenila. 10 bi rekla. Na pozitivno.	↻ sprememba na bolje (D3m14)
To, da nismo več v najemniškem stanovanju, ampak smo tu.	↻ selitev kot pomemben premik (D3m15)
Ker takrat, ko je bila akcija zbiranja denarja za hčero, pa so vsi nekako stopili skupaj in jaz imam recimo blizu starše pa enega brata, ki živi z ženo. Jaz sem to gledala tako, da brat gre v službo, ona je 56 let stara, oče je invalidsko upokojen in hodi na dializo, ko pride z dialize pa ni za nobeno stvar in počiva, in ima svoje težava. Tudi mami, ko pride iz službe, nekaj naredi, skuha, počisti. Nimajo časa za nas, da bi se še z mano ukvarjali.	↻ IDPP kot razbremenitev celotne družine (D3m23)
Ne, zaenkrat ne. Trenutno situacija je kr v redu, lepo nam je. Tamali je ful zadovoljen, hčera tudi, zadnje časa ni nič bolna. To, kar se je zgodilo v zadnjem letu, je bilo zelo utrujajoče, tako fizično kot psihično, sedaj se je situacija umirila, tako, da sem mirna. Lepo nam je.	↻ zadovoljstvo s trenutno situacijo (D3m25)
Mi je skušala pomagati pri tem, kako naj pristopim do nje, kako naj se učimo.	→ pridobljeni novi pristopi k učnim težavam D4m20
Ker jaz priznam, sem premehka, mene obračajo in to sem si sama kriva, ker ji to tudi dopustim. Tudi na daleč vidijo, da mam lahko obračajo, ampak zdaj sem začela malo bolj trdno in zdaj protestirajo.	→ postavitve mej otrokom D4m21
Samo zdaj, če imaš nekoga, ki ti vsaj delno pove, kako se to dela ali pa če prebereš to v knjigah, je čisto drugače.	→ delo na razvidnosti družinske situacije D4m23
Spremembe so sedaj velike, pri E. je tako, da se non stop lepi, kamor koli grem, me drži za roko, ne smem z nobenim govorit, ko grem, ven laufa za mano.	→ opažene spremembe v odnosu z otroki D4m24
Spremembe so se pokazale na meni.	→ opažene spremembe na bolje D4m30
Sem bolj trdna, si ne dovolim več, da mi skačeta po glavi. Ko nekaj rečem, se trudim, da to drži.	→ jasno postavljene meje do otrok D4m31
Spremenila sem odnos do otrok. Jo stisnem k sebi in jim povem, da če bo takšna, da se ne bo nič izboljšalo, če je karkoli, pridi sem in povej. Tako, da to treniram sedaj z E. in potem moram paziti še s T., da me ne izkorišča, zakaj ona lahko, jaz pa ne.	→ izboljšanje odnosa s hčerama D4m32
T. je pripomogla k temu. Ker sem videla, kako ona dela z njo.	→ nova izkušnja mame o vzgoji otrok D4m34

Jo ne silim v nekaj in delam na zaupanju, ker sem čutila, da mi otroci ne zaupajo. Karkoli vprašam, me vprašata, zakaj ti morem povedat. Pravega odnosa ni ne. Je še veliko dela.	→ nadaljevanje dela na odnosu s hčerama D4m33
Jaz sem začela sprejemati resnico, ki jo prej nisem. Zdaj, če mi nekdo nekaj reče, to sprejemem, če vem, da je res. To sprejemem, preštudiram to, kar rečejo, premeljem in ko vidim, da je res, potem popravljam napake. Prej pa tega nisem delala. Če mi je nekdo nekaj rekel, sem bila užaljena, sem se obrnila in sem šla. Tako, da sedaj mi je všeč, če me nekdo popravlja. Če nekaj naredim narobe, da mi reče, tole nisem naredila prav. Ker recimo sama sebe se ne vidim. Če pa imaš nekoga ob sebi, recimo vidi in te zna tudi boljše oceniti.	→ opažena sprememba vedenja D4m44
Vse glede stanovanja, nasilja, otrok.	→ spremembe glede stanovanja, nasilja, otrok D5m28
Ja, normalno, izboljšalo se je že takoj.	→ spremembe na bolje D5m26
Vse na boljše.	→ spremembe na bolje D5m27
Ker jaz sem bila psihično uničena. Sploh nisem funkcionirala, jaz sem kot cunja hodila.	→ slabo psihično stanje mame D6m15
Ampak tako daleč me je tudi ona (S.) pripravila do tega.	→ izboljšanje psihičnega stanja D6m18
Pa tudi umirila me je, ker jaz sem bila živčna razvalina. Res, zdaj sem se fajn umirila ...	→ umiritev kot sprememba na bolje D6m19
Jaz sem bila grozna res, sam lej, meni je to nucalo.	→ spremembe na bolje D6m23
Pa tudi na drugo stran sem, tako pol ... imela oči odprte, da sem še z drugih strani videla.	→ širši pogled na problem D6m24
Sej nismo uredil, nič nismo uredil, kar se tega tiče, kar imam jaz. Ampak dobro je, gremo naprej, kar bo, bo. Ker mene je to zvijalo. Dokler nisem prišla do tega, gremo naprej. Jaz sem se samo tega bala, kje bomo pristali, na cesti. Lej tudi, če bomo, zdaj mi je pa res čisto vseeno, jaz se bom že znašla.	→ psihično opolnomočenje D6m25
Tako, da je tudi finančno pomagala. In so toliko zbrali, da sem bila šokirana, mislim, obe in še župnik. Sploh nismo mogli verjeti.	→ finančna pomoč D6m11
Od hrane, res.	→ pomoč s hrano D6m12
Sej pravim, da sem bila čista razvalina. Jaz sem imela samo en cilj pred sabo, da moram to rešiti, da ne bomo ostali na cesti. In sej nisem zdaj, da bi njih zagovarjala, to sploh ne, ampak meni so otroci na prvem mestu. Ampak moraš na prvem mestu biti sam. Potem pa še vse ostalo ne, ker če jaz ne bom funkcionirala, ne bo nič. Ampak jaz sem tako notri padla v to, da moram rešit, da moram rešit. Ker jaz sem se že za depresijo enkrat zdravila, ampak hvala bogu ni bila v takšni hudi obliki. Sem pomislila že na marsikaj, sem rekla, jaz ne vem, kaj mora človek narediti, pa najlažje je sebe poškodovati.	→ psihično izboljšanje tekom IDPP D6m32
So se zgodile spremembe.	→ spremembe D7m33
Potem me je to malo dvignilo.	→ izboljšanje psihičnega stanja D7m55
Meni so se izboljšale ocene	→ dvig šolskih ocen (D8h1-8)

Na 3.	→ izboljšanje šolskih ocen (D8h1-9)
Tudi, ocene imam boljše.	→ izboljšanje šolskih ocen (D8h2-6)
Družine skupaj	
Spremembe na področju šolanja	
Če mi ne bi pomagala, jaz po moje nič ne bi naredila. Niti začela ne bi. Prvi letnik, mislim za nazaj, po moje sploh ne bi nič začela.	→ premik pri šolski uspešnosti (D1h2)
Se je nekaj premaknilo, sem nekaj naredila končno. Mi je nekaj uspel.	→ uspešno opravljeni testi (D1h6)
Ja v bistvu že takrat, ko sem uspela popraviti že prvi test.	→ prve spremembe (D1h5)
Men se zdi, da dobro.	→ uspešen zaključek šolanja D2h15
... bolj sem imela motivacijo, zdaj na koncu s šolo. Ne vem, kaj še.	→ pridobitev motivacije kot pomembna sprememba D2h14
Kar se mene tiče, letos sploh ne bi šole naredil, če ne bi bilo nje. Ker je prihajala dvakrat na teden, sta se učila, zelo mu je pomagala.	→ učna pomoč otroku D3m2
Mi je skušala pomagati pri tem, kako naj pristopim do nje, kako naj se učimo.	→ pridobljeni novi pristopi k učnim težavam D4m20
Meni so se izboljšale ocene	→ dvig šolskih ocen (D8h1-8)
Na 3.	→ izboljšanje šolskih ocen (D8h1-9)
Tudi, ocene imam boljše	→ izboljšanje šolskih ocen (D8h2-6)
Druga raven dela z družino	
Recimo za posodo pomiti, delo, da smo si razdelili	→ dogovori o organiziranju dela D2m9
Bolj pomagam mami pri delu.	→ pomoč pri opravilih kot pomembna sprememba D2h13
Boljši odnosi.	→ ureditev odnosov kot sprememba D2h3
Imamo.	→ boljši odnosi v družini D2m14
Mi je skušala pomagati pri tem, kako naj pristopim do nje, kako naj se učimo.	→ pridobljeni novi pristopi k učnim težavam D4m20
Ker jaz priznam, sem premehka, mene obračajo in to sem si sama kriva, ker ji to tudi dopustim. Tudi na daleč vidijo, da mam lahko obračajo, ampak zdaj sem začela malo bolj trdno in zdaj protestirajo.	→ postavitev meja otrokom D4m21
Samo zdaj, če imaš nekoga, ki ti vsaj delno pove, kako se to dela ali pa če prebereš to v knjigah, je čisto drugače.	→ delo na razvidnosti družinske situacije D4m23
Spremembe so sedaj velike, pri E. je tako, da se non stop lepi, kamor koli grem, me drži za roko, ne smem z nobenim govorit, ko grem ven, laufa za mano.	→ opažene spremembe v odnosu z otroki D4m24
T. je pripomogla k temu. Ker sem videla, kako ona dela z njo.	→ nova izkušnja mame o vzgoji otrok D4m34
Jo ne silim v nekaj in delam na zaupanju, ker sem čutila, da mi otroci ne zaupajo. Karkoli vprašam, me vprašata, zakaj ti morem povedat. Pravega odnosa ni, ne. Je še veliko dela.	→ nadaljevanje dela na odnosu s hčerama D4m33
Vse glede stanovanja, nasilja, otrok.	→ spremembe glede stanovanja, nasilja, otrok D5m28
Izboljšanje psihičnega stanja oziroma duševnega stanja	
Predvsem premagat tale strah pred pošto.	→ premik, izguba straha (D1o3)
Ja, poglej, jaz zdaj manj spim, ko me je prej v posteljo ves čas vleko.	→ ureditev dnevnega ritma D2m29
Manj spim, ne delam več tam, ko sem delala. To mi je prišlo v plus, ker jaz sem bila čisto izmozgana.	→ prekinitve dela kot izboljšanje družinske situacije D2m30
Ampak tako daleč me je tudi ona (S.) pripravila do	→ izboljšanje psihičnega stanja D6m18

tega.	
Pa tudi umirila me je, ker jaz sem bila živčna razvalina. Res, zdaj sem se fajn umirila ...	→ umiritev kot sprememba na bolje D6m19
Sej nismo uredil, nič nismo uredil, kar se tega tiče, kar imam jaz. Ampak dobro je, gremo naprej, kar bo, bo. Ker mene je to zvijalo. Dokler nisem prišla do tega, gremo naprej. Jaz sem se samo tega bala, kje bomo pristali, na cesti. Lej tudi, če bomo, zdaj mi je pa res čisto vseeno, jaz se bom že znašla.	→ psihično opolnomočenje D6m25
Potem me je to malo dvignilo.	→ izboljšanje psihičnega stanja D7m55
Osebnostne in vedenjske spremembe	
... ja, ker sem itak mislila, da mi ne bo ratal in da brezveze delam in pol pač, ko mi je samo enega ratal, je bilo že mal več zagona za naprej.	⇒ motivacija za naprej (D1h7)
Ja malo več samozavesti in zaupanje vase, da mi bo nekaj ratalo, da mi lahka nekaj rata.	⇒ pridobljena samozavest in zaupanje vase (D1h10)
Jaz sem začela sprejemati resnico, ki jo prej nisem. Zdaj, če mi nekdo nekaj reče, to sprejemem, če vem, da je res. To sprejemem, preštudiram to, kar rečejo, premeljem in ko vidim, da je res, potem popravljam napake. Prej pa tega nisem delala. Če mi je nekdo nekaj rekel, sem bila užaljena, sem se obrnila in sem šla. Tako, da sedaj mi je všeč, če me nekdo popravlja. Če nekaj naredim narobe, da mi reče, tole nisem naredila prav. Ker recimo sama sebe se ne vidim. Če pa imaš nekoga ob sebi, recimo vidi in te zna tudi boljše oceniti.	→ opažena sprememba vedenja D4m44
Druge spremembe	
Ker takrat, ko je bila akcija zbiranja denarja za hčero, pa so vsi nekako stopili skupaj in jaz imam recimo blizu starše pa enega brata, ki živi z ženo. Jaz sem to gledala tako, da brat gre v službo, ona je 56 let stara, oče je invalidsko upokojen in hodi na dializo, ko pride z dialize, pa ni za nobeno stvar in počiva, in ima svoje težava. Tudi mami, ko pride iz službe, nekaj naredi, skuha, počisti. Nimajo časa za nas, da bi se še z mano ukvarjali.	⇒ IDPP kot razbremenitev celotne družine (D3m23)
Tako, da je tudi finančno pomagala. In so toliko zbrali, da sem bila šokirana, mislim obe in še župnik. Sploh nismo mogli verjeti.	→ finančna pomoč D6m11
Od hrane, res.	→ pomoč s hrano D6m12
Ocenitev pilotnega projekta Soustvarjanje pomoči z družino v skupnosti	
Zadovoljstvo/nezadovoljstvo s projektom	
Z desetko.	⇒ ocenitev projekta (D1o1)
Vsaj zame pomeni to deset, ker tole mi je ful pomagal.	⇒ prispevek projekta (D1o2)
Ja pač isto, meni je ful pomagal.	⇒ prispevek projekta (D1h1)
... da se malo nabere, pa da se naprej naredi en korak. Meni je to prav super.	⇒ pozitiven vidik projekta (dogovor o korakih) (D1o6)
Sej pravim, jaz ne vem, če je še lahko boljše kot to.	⇒ pozitivni vidiki projekta (D1o21)
Ja, tole se mi zdi super.	→ zadovoljstvo s projektom D2m1
10 od 10. Sigurno.	⇒ zadovoljstvo s projektom D3m5

Ne, ne, ničesar ne bi spremenila.	→ zadovoljstvo s projektom (D3m18)
Projekt se mi zdi dober, pomaga družini v stiski.	→ zadovoljstvo s projektom D4m1
Mislim, da je ta pomoč v redu, moglo bi biti več tega.	→ zadovoljstvo s projektom D4m9
Drugače pa tako v redu ne, dobro je bilo.	→ zadovoljstvo s projektom D5m7
Super je bilo.	→ zadovoljstvo babice z IDPP D5b6
10, absolutno.	→ ocenitev projekta z 10 D6m1
Seveda, sigurno. Čim več takega, da ljudem pomagate, čim več.	→ želja po nadaljevanju projekta D6m33
Meni se je zdelo super.	→ pozitivna ocena projekta (D8o1)
Dobro.	→ pozitivna izkušnja projekta (D8h1-1)
Super.	→ pozitivna ocena projekta (D8h2-1)
Definitivno 10.	→ pozitivna ocena projekta (D8o3)
Enako 10.	→ pozitivna ocena projekta (D8h2-2)
10.	→ ocena projekta (D8h1-2)
Časovna ustreznost/neustreznost	
Men je bilo v redu, tako enkrat na teden	→ časovna ustreznost projekta (D1o5)
Škoda, ker je bilo tako kratko.	→ prekratek potek IDPP-ja D2m3
... prekratko je bilo.	→ prekratek potek IDPP-ja D2h1
... ja, res je, ne bi imela nič proti, če bi še prišla S., ne.	→ želja po nadaljevanju IDPP-ja D2m12
Vse je bilo v redu, samo prekratko je bilo, ne.	→ prekratek potek IDPP-ja D2m17
Ja, res je, sej se ne spomnim, kdaj točno je prišla, ampak bilo je prekratko.	→ prekratko obdobje izvajanja IDPP-ja D2m18
Bilo je prekratko, rabila bi še več časa.	→ prekratko časovno trajanje projekta D4m35
Ne ravno vsak dan, bolj pogosto pa.	→ želja po pogostejših srečanjih D4m40
Pri men je bilo tako, da nisem vedela, da bo eno leto. Potem je pa S. meni rekla, vi veste, da se bova eno leto dobivale. Sem rekla ne, nič ne vem, nimam pa nič proti.	→ IDPP kot daljši časovni projekt D6m34
Želja in potreba po nadaljevanju	
Meni bi bilo tudi v redu, če bi mi še vedno nekdo pomagal pri učenju.	→ želja po nadaljevanju pomoči (D1h9)
In pogrešaš, tudi L. pogreša, ona bi tudi rabila še tako pomoč ne.	→ potreba po nadaljevanju IDPP-ja D2m5
Mislim, da primanjkuje takšnih projektov. Tam na socialni se kar nekaj pogovarjaš, tu pa pride lepo na dom in se lahko več stvari dela. Poleg tega smo v čedalje večji krizi, ljudje imajo čedalje več problemov, zato bi moralo biti več takšnih služb.	→ potreba po takšnih vrstah pomoči D2m26
Samo pozitivno. Več tega bi moglo biti, ker družine rabijo to. Takšne stvari se dogajajo, ampak so sami s temi problemi.	→ zadovoljstvo s projektom D2m27
Absolutno.	→ želja po nadaljevanju pomoči s strani mame (D3m17).
Sem se pogovarjala z njim na to temo in je rekel, nikakor ne. Tudi M. ga je vprašala, če bi lahko naslednje šolsko leto spet in je rekel, nikakor ne. Samo jaz pa ti oziroma jaz pa on.	→ prekinitev pomoči s strani sina D3m16
Ja, tudi, če bi bila druga študentka, je treba poizkusiti različne ljudi.	→ želja po nadaljevanju projekta D4m46
Meni se zdi, da je glavno, da se projekt nadaljuje, čim več takšnih pomoči, da se pomaga ljudem, ki so v stiski.	→ želja po nadaljevanju projekta D4m47
Ja, seveda. Ker mi je bilo všeč. To bi bilo super.	→ želja po nadaljevanju dela v IDPP D7m49

Bi mi bilo všeč, če bi spet imela, še eno leto.	→ želja po nadaljevanju IDPP D7m60
... ja, samo, če bi bila spet M.	↪ nadaljevanje pomoči (D8h2-7)
Pozitiven vidik pilotnega projekta	
... in ker ni omejeno na eno vrsto pomoči. Da skupaj izberemo kaj. Da nimaš kar določeno tri točke so, katero bi. To je super, res. Da se da tisto, kar je najbolj boleče. Pa tisto kar rabiš.	↪ dogovor o potrebovani pomoči (D1o20)
Je zanimiva izkušnja, ker od vsakega pobereš nekaj malega.	→ delo v IDPP kot izkušnja D4m47
Delo v skupnosti	
Hodila je k meni.	→ IDPP na domu D5m16
Ja, sej včasih sva se tudi kje drugje dobivali. Zdej, če mene ni bilo doma, če sm bila slučajno kje v njeni bližini, pa sva se potem dobili, pa sva šli na en sprehod do sem, spili kavico, sok, vodo, potem je pa šla ona naprej.	→ IDPP zunaj doma, v skupnosti D5m17
Ja, sva šle na kavico, absolutno na kavico, vedno ob kavici, vse sva delali ob kavici.	→ delo ob kavici D6m6
Mogoče, sej konec koncev midve bi se lahko pri meni doma dobile.	→ možnost IDPP na domu D6m40
Če bi S. prišla, vem, da bi tamali zbežal. Sej je bila pri meni (S.), je pripeljala pakete, pa ga je vidla, pa se ji je skril. Jaz ga kličem, pa ni hotel dol priti. Sem rekla, lej S. ne obremenjuj se. Pa pravi ona, lej sej nimaš kej, ne.	→ IDPP izven doma D6m41
Pozitivni vidiki	
Meni je bilo v redu. Jaz ne vidim nobene negativne stvari.	↪ pozitiven vidik dela v skupnosti (D1h8)
Zame tudi samo pozitivno.	↪ pozitiven vidik dela v skupnosti (D1o14)
Lažje je za tistega, ko je na praksi in za druge člane družine, da pride na dom.	→ zadovoljstvo družine z delom na domu D2m24
Super.	↪ pozitiven pogled dela v skupnosti (D3m24)
... všeč mi je, da je hodila osebno, da smo bili notri.	→ zadovoljstvo z delom na domu D4m42
Super, sem bila zelo vesela za to. Me je veselilo.	→ veselje ob srečanjih na domu D7m44
Potem pa je bilo super in jaz vidim same pozitivne stvari v tem, da je hodila k nam domov.	↪ zadovoljstvo z delom na domu (D8o14)
Delo v okolju problemov in rešitev	
Na primer za tole pošto, če bi tole tam nekam prinesel, pa bi bil potem doma, bi bil spet šok. Drugače je, takole doma, meni je prav super	↪ reševanje problema v domačem okolju (D1o15)
V bistvu je točno tam, ko je problem vsega in kjer smo ga začel reševati.	↪ delovanje v okolju problemov in rešitev (D1o16)
Domačnost okolja	
Men se zdi to ful bolj prijazno kot drugje, ker je na domu.	↪ pomembnost dela v skupnosti (D1o19)
In se mi zdi veliko lažje kot na drugih lokacijah.	↪ lažje delo na domu (D1o17)
Vpogled v družinsko situacijo	
Vse pozitivno, boljše je na domu delat, ker prav vidiš, kakšni so problemi.	→ delo na domu kot uvid v probleme družine D2h11
Ja to je že praksa. Če ti nekam hodiš, ni to to. Če pa na dom hodiš, pa vidiš vse in slišiš vse.	→ delo na domu kot vpogled v družinsko situacijo D2m23
Meni se zdi super, da hodite domov, saj na domu se vidijo vsi problemi.	→ delo na domu kot vpogled v družinske probleme D2m25
Recimo, da je videla mojo reakcijo, kakšno reakcijo imam jaz ob Evinih izbruhih.	→ vpogled v družinsko situacijo D4m43
Sproščenost	

Je res, ni tiste sproščenosti na CSD-ju.	→ sproščenost dela v skupnosti D6m31
Nič me ni motilo, ker je hodil domov, niti pod razno me ni motil njegov prihod. Rekla sem mu, da se naj počuti, kot da je doma. To je potekalo eno leto in je normalno funkcioniralo. Mene obisk na domu ni obremenjeval.	→ sproščenost dela na domu D7m42
Negativni vidiki	
Jaz jih ne vidim, razen ker je bilo treba gledat tole razmetanje.	→ vpogled študentke v zasebne prostore (D1o18)
Sodelovanje z institucijami	
... da potem je nekako ona hodila z mano v šolo, na sestanke.	→ spremstvo študentke v institucije D4m3
Če imaš nekoga zraven sebe, si več upaš, si upaš it, upaš govorit.	→ študentka kot zagovornik D4m6
J. je rekel, da bo on en dan šel na socialno, da se bo on z njimi pogovoril, da bo povedal, ker socialna ne ve, kako mi živimo. Potem je šel in ta, ki dela na tem področju za domove, je ona poklicala mojo socialno, ki je obravnavala mene in moža. Potem je še njo povabila, da pride.	→ sodelovanje z institucijam v IDPP D7m13
In potem so se dobili, ti dve socialni in J.	→ srečanje z CSD-jem in študentom D7m14
J. je povedal, kaj je in kako je, da je doma vse urejeno, da za otroke zelo poskrbim, da so vedno oblečeni, da je vedno kosilo, da še ni videl boljše higijene. In je povedal to, kar ve.	→ ubesedenje družinske situacije na CSD D7m15
... da je on šel na socialno	→ povezovanje s CD-jem D7m20
... povedal stvari, kako je pri meni.	→ poročanje študenta o družinskih razmerah D7m21